

Desen de MARGARETA STERIAN

Eugen Ionescu

EUGEN IONESCU

EU

Ediție îngrijită de
MARIANA VARTIC

Cu un prolog la
Englezește fără profesor
de
GELU IONESCU
și un epilog de
ION VARTIC

Editura ECHINOX
Cluj 1990

ELEGII PENTRU FIINŢE MICI

(1931)

ELEGII PENTRU FIINȚE MICI

RUGĂ

Un mic soare, Doamne,
pentru sufletul meu.

Doamne, eu sunt o frunză,
eu sunt o nucă,
sunt un broscoi speriat,
sunt o vrabie rănită.

Mi-au furat toate cuiburile.
M-au ajuns toate praștiile.

Doamne mic, ridică-mă,

și fă-mă fericit
ca pe boii cu coarne nevinovate,
ca pe cîinii cu ochii de îngeri,
ca pe nenuferi,
ca pietrele prietenele.

ELEGIE

În grădină i-au făcut
cămăruță de lut,

candid, proaspătul odor
grav surîde printre flori.

Ca să fie liniștit
frate blînd l-a învelit.

Și acum, cuminte-nchis
deapănă albastru vis.

CÎNTEC

Peste apă, peste lut,
cine oare l-a văzut?

A sărit din stea în stea
nu-l mai prinde nimenea.

Frați îl caută plîngînd
și cu glasul, și în gînd.

Alb acum el șade sus
în grădină, la Isus?

ANIMISM

Stele îmi vorbesc
și mă iubesc.

Printre flori ascuns
cineva a plîns.

Ascuns după pom
rîde glas de om.

Și drumul visează
luna-l priveghează.

Pietrele șoptesc,
să nu le lovesc.

ANIMISM

O, cînd le sunt frate, clipele
cu lucrurile!

Covorul cu schimonoseli zîmbeşte:
dacă-l calci, te dojeneşte.

Jos, prin crăpături
se arată nişte guri.

O! senin o minge
doarme — n-o atinge!

Să fii cuminte şi s-asculţi
ce povestesc păreţii muţi.

Să nu vorbeşti, să le iubeşti,
de ele să nu te deosibeşti.

OBOSITUL INS

Cineva rupea din el
cîte puţintel.

L-a lăsat decolorat
şi cutremurat.,

Mirat s-a pipăit,
dar nu s-a regăsit.

Din el o forţă rea
creştea şi-l cuprindea.

Obositul ins
se lăsă cuprins.

FATA VEDEA ÎNGERI

Fata, cînd era încă la noi, vedea îngeri.
Dar nu sunt îngeri!
Cine vede îngerii!

O, păpuşa de ceară!
Popa dădea din cap,
cîinele negru şi mic lătra, lătra,
femeia în doliu ţipa
şi un domn serios plîngea în palme
cînd privea păpuşa de ceară,
îşi frîngea capul în palme
cînd privea păpuşa de ceară.

Alb, alb, apoi.

Nu cred în îngeri.
Nici tu?
Nici tu?

Fata cînd era încă la noi vorbea cu îngerii.

VĂPAIA S-A SMULT

Văpaia din ochi s-a smult,
din ochi s-a smult.

S-o caut: unde?

În ape, în humă, în stele
în lumea noastră nu-i.

Şi nici lîngă cruce
şi trup.

BALADĂ

Şi la noi odată
va veni să bată.

Peste ape trece
nimeni n-o petrece.

Poposeşte-n sat
şi nici un lătrat.

Soseşte-n ogradă
cu paşi de zăpadă.

Puneţi dese perdele
să nu vadă-n ele!

Puneţi lacăt la poartă
să nu îl spargă.

Noi să nu ţipăm,
să nu ne mişcăm.

Dacă stăm cuminte
poate nu ne simte.

INCERTITUDINE

Copacii fac semne lungi.
Cui fac semne lungi?

Apele nu îl oglindesc.
Apele pe cine caută?

Vîntul se întoarce obosit.
După cine a fugit?

Un om se uită în zare.
Oftează, cu ochii în zare.

•

ELEGIE

Prietene, să plîngem:
o lacrimă va fi pentru frunza galbenă
o lacrimă pentru trandafirul scuturat,
o lacrimă pentru fata moartă,
o lacrimă pentru durerea fiecărui om.

O lacrimă pentru fiecare piatră,
pentru fiecare pom,
pentru fiecare stea
şi pentru Ideal.

Nesfîrşite sunt sufletele, pietrele.
Mi-e frică să merg: să nu le calc.

ŢARA DE CARTON ŞI VATĂ

În ţara ceea nu deosebeşti piatra
de pasăre sau duh:
sunt de vată şi carton.

Cine vrea îşi scoate sufletul,
îl pune alături

și-l privește ca pe o ființă streină:
am zărit duhuri de pomi, de păsări, de oameni.

Oamenii-păpuși cîntă rugăciune mută:
Dumnezeul lor are barbă albă.
Oameni-păpuși și duhuri de vată!
Zîmbete de pastă!
Pomi de cauciuc!
Ochi candizi și ficși!
Culorile sunt palide, nu țipă.
Spațiul are doi metri cubi.
Focul e o cîrpă roșie și îl iei cu mîna.

Țara asta a mîzgălit-o, pe carton, un copil.
Copilul visează: nu-l trezi.

ELEGIE PENTRU FIINȚE MICI

Aici a fost odată patul
unui copil care-a fost dus,
într-o cutie de păpușe
în parcul cu pămînt și piatră.

De-atunci, în colțul lor obscur
soldații stau tăcuți, de plumb,
încremeniți lîngă trompetă
cu gîndul dus la bătălii
și biruinți imaginare.

Un tren expres de tinichea
în gara mică de carton
a ruginit de nostalgie
și-un călător liliputan
în vagonaș a adormit.

Şi calul blînd, de lemn vopsit,
încet, în gîndul lui nechează
şi plînge-amar bufonul mut,
decoloratul arlechin.

MOARTEA PĂPUŞII

A murit, de congestie pulmonară,
păpuşa, madonă de ceară.
Păpuşile la căpătîi s-au strîns,
cu ochii ficşi, sticlind a plîns.

Biserica de mucava pentru pitici
plînge în dangăte slabe şi mici.
Sicriul de carton e pregătit,
pe drum de hîrtie convoiu-a pornit:

cai de lemn şi dric de ciocolată,
popa cu barbă de vată,
un arlechin, cu haine bizare
şi sora madonei, mai mare.

Unui pierrot rămas în drum
îi cad tărîţele din coate.
Şi-abia se mai aude cum
clopotul stinse sunete scoate.

ELEGIE MICĂ

A pornit pe carul alb
copilaşul cu păr blond,
cu lumină în priviri
şi cu suflet de argint.

Îl bocesc fără de grai,
în odaia cu pat mic,
trei păpuși de porțelan,
trei păpuși de porțelan.

A pornit pe carul alb
fata cu obrajii pali
cu viață-n ochii umezi
și cu moarte-n trup uscat.

Veștejesc în urma ei
trandafirii albi și roz,
trandafirii albi și roz.

ELEGII GROTEȘTI

BALADĂ

I

A fost
un pitic,
era prost
și peltic.

Cu frați buni
gărgăuni
rătăcea
prin văgăuni.

Făcea pipi
într-o lulea
și locuia
într-o lalea.

Se răstea
cu-n vîrf de ac,
la furnică
și gîndac.

Cînd mișca
nu se știa
dacă-i nasul,
dacă-i pasul.

II

O, nătîng pitic,
făptură de nimic!

Cum de ți-a plăcut
fata trestioară,
gura ei de mac,
șoldul ca un arc,
cînd tu te-ai știut
ființă de ocară?

O, pitic nebun
fata e un turn!

Il strivi
cu deștiul mic
și-l ascunse
în buric!

BAL

Săltau perechi
după un cîntec
foarte vechi.

O, foarte vechi!

Mișcau cuminte
(un, doi, trei)
un genunchi
fără cîrcei.

Cum se-nvîrteau
încetinel
cînd se-auzea
un clopoţel!

Se apăsau
de subţiori
şi surîdeau
de patru ori.

Cînd vreun şoc
la un soroc
oprea în loc
isteţul joc:

stăteau din trap
şi dau din cap,
şi dau din cap.

ELEGIE PENTRU PĂPUŞA CU TĂRÎŢE

S-a sfărîmat
păpuşa care mişca mîna dreaptă,
cînd trăgeai sfoara stîngă,
şi piciorul stîng,
cînd trăgeai sfoara dreaptă.

Acum nu mai mişcă nimic
Şi nimeni nu poate face nimic.
Nimeni nimic.
Gata.

Ea are ochiul bleg şi plîngăreţ,
gura strîmbă,
şi din cot, şi din cap, şi din gît:
tărîţe, tărîţe, tărîţe.

N-avea numai tărîțe în ea.
Sîngele s-a scurs și nu s-a văzut.
Dar viața a rămas sugrumată
și vîrîtă aici printre paie,
printre zdrențe,
printre lemne,
sub pupila bleagă de cîrpă.

Nu este pentru nimeni un păcat.

Păpușa era o păpușă caraghioasă
și julită (la nas).

CÎNTEC DE DRAGOSTE

Chipul ei, ca o basma;
nasul ei, de mucava;
iară gura înzestrată
cu dinți proști de ciocolată.

Sînii, vîrfuri de chibrit,
trupul ca un stîlp rănit,
și lălîie, și mioapă;
lungul nasului îi scapă.

Biata fată, biata fată,
tare e înamorată!

SUVENIR

Aiurit
şi aburit,

cum eram
tot mă iubeam.

În strachină, nătîng,
împlîntam piciorul stîng
şi nu călcam deştept
nici cu piciorul drept.

Dar printre nori
alergam uşor,

iar dacă mă-ncurcam de stele
le culegeam, ca nişte mere.

Cum eram,
tot mă iubeam.

ADDENDA

COPILUL ȘI CLOPOTELE

De ce răsună clopotele, mamă,
În noaptea rece de Crăciun?
În limba lor, cu glasul lor de-aramă,
Știi, dragă mamă, ce tot spun?

E vreo poveste, mamă, ne-nțeleasă,
Uitată-n vremea de demult?
E basmul cu Ileana cea frumoasă?
Cu Zmeul-Roșu, rău și slut?

„Ding! dang!“ Le-auzi rîzînd? Le-auzi plîngînd?
Le-auzi acum săltînd ușor?
„Ding! Dang!“ O, dragă mamă, ce spun cînd
Ne cîntă-așa în limba lor?

Revista literară a liceului „Sf. Sava“, anul I, nr. 1, 10 mart. 1927, p. 2.

SPECTACOL NOCTURN

De privighetori e orchestra:
„Preludii sonore-ncepură“. . .
Conduce-un sticlete cu brio
O fină, ușoară-uvertură.

Și bruna zeiță a nopții
Ridică încet o cortină

De nouri — de lînă, greoi. . .
Decorul arată-o grădină.

Pe scenă, zefirii şagalnici
(Isteţii şi veseli actori)
Declamă un act de iubire. . .
(Actriţe-s gingaşele flori).

În fundul decorului, luna
Apare-ntr-un rol de regină,
Iar stele de-argint sunt curtenii;
Măreţi, strălucind i se-nchină.

. . .Un ultim acord mai răsună,
Se las-o cortină de nori
Şi-aplaudă-n freamăt toţi plopii
(Tăcuţii şi gravi spectatori).

Revista literară a liceului „Sf. Sava", anul I, nr. 3, 7 apr. 1927, p. 7.

CRINII

Cîntau aseară crinii o simfonie-n alb. . .
Sonorele potire petale picurau,
ce cadenţat cădeau ca note muzicale.

Bizara melodie pătrunzător vibra!
se înălţa-n tăcere şi pătrundea în suflet
un cîntec de miresme albe.

(O veştedă petală căzută la o parte,
o notă răzleţită, supărător stridentă,
vibra în dezacord cu grava armonie.)

Privighetori, pe-o creangă, tăcute, ascultau
Şi, auzind cîntarea, şi luna răsărise...

Revista literară a liceului „Sf. Sava", anul I, nr. 6, 25 oct. 1927, p. 2.

BUJORII ALBI

Eu am simţit durerea bujorilor ce mor!
Potirele-nclinate plîngeau petale albe!...
Cu sufletul în lacrimi, o, cum mureau bujorii:
Se sfărîma viaţa petală cu petală.

V-am înţeles durerea,
Flori albe,
Flori candide,
Flori triste...

Cu fiece petală simţeam un vis murind
Şi lăcrimau în mine
Flori albe de iubire...

Revista literară a Liceului „Sf. Sava", anul I, nr. 7, 25 dec. 1927, p. 2.

COPACII

Copacii, toamna, de durere urlă!
Înfiorător de mari, de goi, de negri,
Par îngeri răzvrătiţi blestemînd cerul.

Ai auzit cum urlă, toamna, toți copacii?

Care bun arhanghel,
asurzitor și invizibil,
de Dumnezeu trimis,
le-a smuls plăpîndele făpturi de pe ramuri?

Copacii urlă, cu brațele-ntinse, vînjoase,
spre Cerul pe care nu pot să-l apuce,
să-l sfarme, să-l darme . . .

Copacii, toamna, sunt îngeri revoltați . . .

Revista literară a liceului „Sf. Sava", anul I, nr. 7, 25 dec. 1927, p. 2.

ELEGIE

Lui H. Roman

I

Prietine, să plîngem.

O lacrimă va fi pentru frunza galbenă,
o lacrimă pentru trandafirul scuturat,
o lacrimă pentru o fată moartă la optsprezece ani,
o lacrimă pentru durerea fiecărui om.

O lacrimă pentru fiecare piatră,
pentru fiecare pom,
pentru fiecare stea
și pentru Ideal.

Sufletele sunt nesfîrșit de multe:
prietine, noi nu ne vom putea opri din plîns.

II

În inimă e rană,
prietine, și doare.

A trecut pe stradă
om bolnav și palid:
pentru lacrimile lui, sufletul a fost poçal.

Sălciile plîngeau
cu lacrimi grele, de metal:
o, lacrimile lor s-au cuibărit în mine
și m-apasă.

Pe cer erau lacrimi multe, mici,
și-o lacrimă mai mare,
și n-am știut: e cerul ce-oglindește
ceea ce este în mine, sau cugetu-mi e-oglinda?

Prietene,-nțelegi
că trebuie să plîng?

Revista literară a liceului „Sf. Sava", anul 1, nr. 8, febr. 1928, p. 2.

PĂPUȘA

Păpușa cumpărată de Anul Nou trecut
Într-un ungher acuma este părăsită.

Din ochii ei de sticlă, lacrime nu curg
Pe obrăjorii roz, de porțelan vopsit.

Nici sînge nu țîșnește din nasul fără vîrf,
Nici din ciuntita mînă cicatrizată alb.

N-o face să scîncească nici frigul ascuțit,
Deși, prin zdrențe ude, ușor pătrunde gerul.

Păpușa părăsită sortită-i să nu plîngă:
Pe buze îi îngheață un zîmbet incolor.

Revista literară a liceului „Sf. Sava", anul 2, nr. 1, 8 apr. 1928, p. 9.

RIT

Vorbesc despre mine

I. Plămadă de carne și duh și năzuinți: zîmbesc și plîng.
Plămadă de carne și duh și năzuinți: cui nu i-a fost de sineși milă, cine nu se iubește pe sine?
De ce plîng cu hohote de cîte ori mă văd și mă-nțeleg?

II. Sărmane om, rănit și sfios, ursit să mori,
Mă iubesc pentru aceasta. Și iubesc pe orice om acum ca pe mine; fiindcă îl înțeleg ca pe mine.
Ce te doare, păpușă de humă, de lacrimi și lumini?
Visul tău te doare. Și neputința. Și oboseala. Și teama
Și gîndul morții.
Plîngi mult... Cît te iubesc așa, cît te iubesc cînd plîngi!
Ce păcate săvîrșite nu s-ar ierta în clipa asta?

III. Trecătorule, tu, sau tu, sau tu, sau oricare; vino; vreau să mă uit în ochii tăi adînc, să înțeleg; ochii tăi care mă oglindesc pe mine.
Să te urăsc? Cine se lovește pe sine?
Să te lovesc? Mă doare.

Bilete de papagal, anul I, nr. 272, 21 dec. 1928, p. 4.

ELEGIE HÎRTIEI ROZ

O hîrtie roz sta: pe un colț de masă.
lungă, albastră și pătată.
Sărmană hîrtie roz, pătrată,
singur înțeleg durerea ce te-apasă
(cînd ești, întotdeauna doare,
om între oameni sau tu, între hîrtii):
colț rupt te-mpiedică pătrat perfect să fii,
iar suferința o vădește lînceda-ți decolorare.

Dar, vai, nu am cuvinte
și nu pot spune, tuturor, durerea ta:
căci oamenii sunt prea cu minte,
și prea serioși, și savanți prea,
și ei rîd de căutarea vorbei care plînge
toată jalea hîrtiuței, roz, se blegi, și stînge.

Radical, anul I, nr. 2, 25 febr.—20 mart. 1929, p. 4.

FLORILE

Florile culese în pahare plîng
Și visînd la fluturi, la livezi cu soare,
Florile culese în pahare mor.
Tristele potire picură-așa jalnic
Pete de lumină.
Lumea toată crede că sunt doar petale
Numai eu știu însă că sunt lacrimi grele,
Sfărmături din suflet.
Un bondar le-aduce vești de la surori,
Crește nostalgia veștedelor flori.

Florile culese, florile de cîmp
Mor de nostalgie, mor visînd la fluturi,
La livezi, la soare.

Revista literară a liceului „Sf. Sava“, anul IV, nr. 1, dec. 1929, p. 7.

ELEGIE

Lumea este o mansardă,
urîtă, goală.

Florile sunt butuci,
stelele greu le urci.

Rătăcesc prin mărăcini,
fără aripi, fără lumini.

Îngerii dorm în șanț,
beți ca niște dorobanți.

Semenii mei
nu sunt zmei.

O, sunt blegi,
să-i legi.

Discobolul, nr. 7—8, mart.—apr. 1933, p. 12.

ELEGIE

Vai, tot sînt
pe pămînt.

Cerul e o plasă:
Să trec nu mă lasă.

Stau şi mă-ncovoi
departe de voi.

Stau şi plîng,
în două mă frîng.

Stau şi gem,
vă chem, vă chem.

O, glasul meu prea mic,
la voi cum să-l ridic?

Discobolul, nr 7—8, mart.—apr. 1933, p. 12.

PROZĂ SCURTĂ ŞI FRAGMENTE DE ROMAN

(1927—1938)

LEGENDA ROMANIŢELOR

Motto: *Un fir de romaniţă rîde-atît de dulce pe-o ruină,*
Căci toate au un grai pe lume şi florile îl au şi ele!

D. ANGHEL

I

A fost odată un preot tînăr, frumos şi talentat.

Era aşa de tînăr, încît nici nu-i mijiseră mustăţile şi barba; era aşa de frumos, cu ochii lui mari, albaştri, strălucitori de geniu şi de bunătate, încît toate fecioarele, îndată ce-l vedeau, se îndrăgeau nebune de el; era aşa de talentat, încît, cînd ţinea predici, oamenilor le curgeau lacrimi fierbinţi, lacrimi de pocăinţă pentru urîtele lor fapte.

Şi se dusese vestea despre tinereţea, frumuseţea şi talentul lui, pînă în cele patru colţuri ale lumii; venea mulţimea ca să-l audă vorbind pe tînărul preot. În fiecare sărbătoare, deci, plin era templul de mulţimea evlavioasă ce asculta, fermecată, vorba cea caldă, plină de învăţăminte înţelepte.

Dar preotul era trist, trist de moarte; căci, pe cît era el de tînăr, de frumos, pe-atîta templul în care slujea era vechi şi urît.

Într-adevăr! sinistru părea templul ros de vremuri, ros de ploi: începuse să se dărîme încetul cu încetul, iar prin crăpăturile catapetesmei pătrundea ploaia de-afară şi întina cele mai sfinte lucruri, cei mai adoraţi idoli din altar.

Cele şase coloane erau zgîriate, murdare; porţile rupte se înlocuiseră cu scînduri tot atît de vechi şi de murdare; năuntru, zidurile erau mucegăite, icoanele şterse, treptele

amvonului putrede, ferestrele sparte: numai vestmintele sacre preoţeşti, strălucitoare de curăţenie şi frumuseţe, contrastau cu întregul templu ...

Ci templul din zi în zi era tot mai dărăpănat, iar preotul era mai trist, tot mai trist din zi în zi. Şi oamenii veneau din zi în zi mai mulţi, tot mai mulţi, dar nu vedeau dărăpănarea templului: ei veneau s-asculte predicile preotului, pline de înţelepciune, de mîngîiere.

Şi cuvîntările preotului erau presurate de aluzii dureroase, pe care mulţimea nu le înţelegea.

Şi mulţimea se mira cîteodată de straniile fraze ce turburau, din ce în ce mai des, atît de seninele predici.

Mulţimea nu-nţelegea — nici nu putea înţelege: ei îi era de ajuns să vadă faţa-i inspirată, să-i audă vorba plină de mîngîierile de care întotdeauna are-aşa de mult nevoie, şi atît! Ce-i păsa că templul se dărîmă, ce le păsa că templul e vechi dacă preotul era tînăr?! ...

II

Într-o sărbătoare, preotul era mai trist decît oricînd: lacrimi îi curgeau năvalnic pe faţa-i suptă, în timp ce vorbea credincioşilor iar cuvîntarea era mai stranie, mai de ne-nţeles decît oricînd, mulţimea mai turburată, mai fermecată decît fusese vreodată, templul şi mai vechi, şi mai dărăpănat ca totdeauna ...

... Şi plecă mulţimea, şi preotul rămase suspinînd în templul atît de pustiu! ...

III

... Cînd, în sărbătoarea următoare, oamenii veniră spre templul mîngîierii, nu mai găsiră decît o grămadă de pietre; templul se prăvălise înmormîntînd pe preot sub ruinile sale. Şi oamenii, întristaţi că nu mai are cine să le vorbească, să-i mustre, să-i mîngîie, plecară să-şi caute alt preot ...

Mîhnirea ţinu deci puţină vreme şi, curînd-curînd, îl uitară pe tînărul, frumosul şi talentatul preot.

. . . .

IV

Trecură luni, trecură ani ... Ruinele, încetul cu încetul, se scufundară în pămînt; apoi, într-un zori de zi, pe locul fostelor ruini răsări o floare: o floare cu petale albe, o floare nespus de frumoasă, nespus de drăgălaşă: era prima romaniţă.

Lîngă ea, crescu o altă romaniţă, apoi alta, apoi iar alta, pînă cînd tot locul acela fu presurat cu flori!

... Şi se dusese vestea pînă-n cele patru colţuri ale pămîntului de frumuseţea, de drăgălăşenia romaniţelor şi, din cele patru colţuri ale pămîntului, veni lumea să culeagă flori ca să-şi împodobească ferestrele, locuinţa, ca să-şi îmbogăţească grădinile, ca să-şi înveselească sufletul.

Şi cîţiva bătrîni şi-amintiră că, pe locul unde creşteau acuma florile, fusese demult, demult de tot, un preot tînăr, nespus de frumos, şi un templu vechi, nespus de urît: şi atunci înţeleseră prostia, nerecunoştinţa oamenilor şi bătrînii, plîngînd lacrimi de pocăinţă, adunară pe tineri împrejurul lor, ca să le spună trista poveste a nefericitului preot.

Iar tinerii nu uitară povestea spusă de bătrîni şi, de cîte ori culegeau romaniţe, de-atîtea ori îşi aminteau de tînărul preot şi de jalnicul lui sfîrşit ...

Revista literară a liceului „Sf. Sava", anul I, nr. 2, 22 mart. 1927, p. 4.

LATERAL

Nu am nici un fel de siguranţă, aici. În fiecare clipă, aştept să se cutremure pămîntul şi să se rupă în două; să se ciocnească planetele.

Cine îmi poate *garanta* că azi sau mîine, sau peste un ceas nu va surveni un cataclism? De unde știu că echilibrul acesta — miraculos, incredibil echilibru — nu este uzat, nu e obosit, nu mai poate ține?

Sau poate că lucrurile nu au să cadă. N-au să se prăvale. Poate că se vor destrăma numai, ca o ceață; ca aparițiile visului.

*

Mă lovesc de limitele, de zidurile rațiunii mele. Nu am dreptul să interpretez ceea ce nu văd și să-i împrumut ordinea sau dezordinea asta, de-aici. Mă predau, mă părăsesc în brațele celor de dincolo, celor ce ne înconjoară de peste tot. Mă încred. În orice caz — de altfel — suntem părăsiți lor. Suntem marionetele lor.

Încep să iubesc, fără să văd, pe cei de dincolo. Totul este o cutie: cineva o ține în mînă. Noi suntem soldați de plumb. Nu putem cunoaște substanța celui ce ne ține în mînă.

Accept starea mea de marionetă. Accept ridicolul meu. Accept ridicolul metafizic al stării mele de om.

Înțeleg foarte bine că sunt pedepsit. Nu se poate înțelege nimic altfel. Înțeleg foarte bine că merit pedeapsa asta.

De aceea mă simt în eroare, în cutie; de aceea sunt trist; de aceea mi-e rușine; de aceea toate bucuriile mele sunt false și au un gust amar; de aceea întind brațele ...

*

Am spus: întind brațele. De ce întind brațele către cineva? Pentru că îmi aduc aminte, foarte vag, foarte îndepărtat. *Îmi aduc aminte.* Nu am fost totdeauna așa. M-aș simți bine dacă aș fi fost totdeauna așa. Dar *nu sunt obișnuit* să fiu așa. Nu se poate să rămîn — să rămînem așa.

*

E mult de atunci? Nu. Prea e încrustat în carne, în sînge, în gest. Prea este *viu*, prea este *actual*. Încă puțină răbdare. Se va sfîrși și asta. Toată povestea asta a lumilor

are să fie uitată, cîndva, ca un guturai din iarnă; ca o înțepătură în deget. Toată povestea asta mare a lumilor se va face mică, mică, rotundă firește, dar ca un gogoloș de seu; și o să ne depărtăm de ea, și o să o mai vedem încă, și încă — și pe urmă nici n-o s-o mai vedem fără ocheane.

*

Pînă atunci, mai este o spaimă mare. Nu mă pot obișnui și tremur tot, și refuz ceea ce nu se poate refuza, și mă dau îndărăt livid. Trebuie să mai cad o dată în prăpastie ca să mă ridic. Pedeapsa nu e întreagă pînă nu mai cad o dată.

Și mă zburlesc de frică. Îi e frică răului din mine — stîrvului ăstuia — pentru că s-a sfîrșit cu el, atuncea.

Pentru că *eu* sunt împletit din bine și rău — și mă încurc, mă prind în mine însumi, și trebuie să tai legăturile, cu un cuțit, cu un fier roșu. Mi-e frică pentru că nu înțeleg bine că *trebuie*. Pentru că sunt vicios; pentru că îmi iubesc rușinile; pentru că mă complac în rușinile mele; pentru că mă identific cu rușinile mele. Pentru că trebuie să mă desprind din sînge, din răni, din viciu.

Legăturile nu se pot dezlega. Trebuie un cuțit să le taie.

*

Umblu în pădure; părăsit în pădure ca piciul și frații lui. Este vreunul care a semănat pietre pe drum să regăsim casa părintească? Sau a semănat pîine și au mîncat-o păsările?

E noapte și urlă fiarele. Nu mai putem sta, aici. Și nu avem încredere în lumina care e poate fereastra tatălui, poate fereastra căpcăunului.

Pietrele sunt semănate. Brațele astea, cum aș avea forța — eu, slăbănogul — să le ridic, cum aș avea inteligența — eu, mărginitul — să le îndrept într-o direcție precisă, dacă nu aș ști (confuz; limitat, căutînd în beznă o piatră albă după alta), dacă nu mi-aș aminti, dacă nu aș fi *aspirat*.

Însuși faptul că eu îmi dau seama de haosul de aici dimprejur, că eu văd haosul, înseamnă că posed un prin-

cipiu superior de ordine, că pot să domin haosul. Că dezmint haosul. Că sunt mai tare decît haosul.

Eu nu m-am pierdut de tot. Nu înţeleg aceasta totdeauna: dar în clipa de acum simt bucuria, am certitudinea acestui lucru.

Şi aş îngenunchea; şi aş săruta toate pietrele, surori care mă pot îndruma la casa Tatălui, numai privindu-le, numai citindu-le, numai iubindu-le, numai trăindu-le.

*

Dacă ridicăm braţele în sus, devenim conuri subţiri şi ne pot aspira plămîni uriaşi.

Dacă întindem braţele în lături, după ce devenim o cruce, o cruce uscată, dar o cruce vie, braţele crucii se fac aripi.

*

Trec pe lîngă mine oameni foarte fuduli. Unul este cărturar şi profesor, de pildă, de economie politică.

Figura lui este oglinda admiraţiei colective; umerii lui sunt ajutaţi de o sută, o mie de umeri; şi e purtat de picioarele altora. În timpul ăsta, *el* rămîne chircit, atrofiat, uitat. Umflat pneumatic cu gurile altora, el rămîne totuşi gol.

Mă gîndesc cu cîtă groază se va regăsi — în faţa abisului personal — infirm, cu picioarele moi, dezumflat. Oamenii se închină în faţa acestui om glorios, fără să-şi dea seama că omul e gol, că e un arlechin de pînză umplut cu paiele lor.

Că ei fac, în realitate, un act narcisic şi că, închinîndu-se în faţa lui, se admiră în oglindă.

*

Vanitosul: un om care-şi adaugă de la alţii; care nu poate fi singur, care, în loc să fure, *se* fură, dîndu-se tuturora, împărţit, risipit.

Care se împarte cu alţii. A lua de la toţi înseamnă a se da tuturora.

Cum poate deveni *cruce* un ins de braţele căruia atîrnă

atîtea greutăţi — atîtea semi-fiinţe informe, reziduuri de fiinţe?

Un om celebru nu mai este *el*; şi nu este nici dăruit, jertfit.

De ce nu avem acest curaj necesar, de a fi uitaţi, de a ne lăsa uitaţi, de a ne însingura? Bălăcim aici în promiscuitate, în vanităţi.

Facem o socoteală; vrem să fim siguri că nu pierdem nici Cerul, dar nici Pămîntul.

Şi ne prefacem că dăruim, cînd, în realitate, furăm[1].

Discobolul, nr. 7–8, mart.–apr. 1933, p. 5.

FRAGMENT DINTR-UN ROMAN

A lupta pentru drepturile tale înseamnează de fapt a nedreptăţi pe altul.

Am o adîncă silă pentru tot ce este vital, biologic instinctual, specific. Am o scîrbă extremă pentru mase, pentru hidre, pentru furiile populare care, mîine, astăzi, vor conduce lumea.

În schimb, nu am puterea de a urî cu adevărat pe nici un om. Nu pot avea duşmani. Niciodată nu cred că am dreptate împotriva cuiva. De altfel, nimeni nu are dreptate.

A şti aceasta, iată spiritul apolitic.

*

Suprema nobleţe: să te ruşinezi să lupţi pentru viaţă, să te laşi ucis, cu ai tăi, de asasini. Să-ţi fie ruşine să lupţi

---

[1] Caietul lui Ştefan Popescu, personagiu episodic dintr-un roman ce va apare (n.a.).

la comanda instinctului de conservare. Mila pentru dușmani să fie mai tare decît nevoia de a te apăra „pe viață și pe moarte".

*

Trebuie să recunosc: mai totdeauna, oamenii îmi fac oroare. Nu iubesc oamenii decît atunci cînd seamănă cu cîinii, cu florile, cu pietrele. Să nu credeți că e aici o legătură biologică, ci tocmai una spirituală și asocială. Tot ceea ce este social, făcut pentru pămînt, este drăcesc. Numai turma este dumnezeiască. Organizarea politică, socială sunt pentru lucrurile neeterne, neesențiale, pieritoare. Societatea nu are nici o justificare. Turma le are pe toate.

Societatea în forma ei actuală este, de altfel, produsul unei revoluții laice. Cum s-au amestecat bisericile, cum s-au aservit organizațiilor sociale laice. Iată ceea ce este de neînțeles, iată cea mai minunată farsă a lui Satan.

În drumul spre spirit, societatea te încurcă, te abate, te întoarce, te fură. Dar era necesară și întoarcerea asta, și erezia asta mare în care intrăm. Trebuie să se arate toate semnele, trebuie să se împlinească toate profețiile.

*

Puricoșii care pun „viața" deasupra tuturor lucrurilor; imbecilii care cred în „supraom" ca și cum orice substanță omenească (subumană, umană, supraumană) nu ar fi egal de proastă, de demnă de azvîrlit. Ridiculi îmi par toți inșii care vor să trăiască „frenetic", să se „consume", fără să-și dea seama că focul care-i arde nu-i decît flacăra de băț de chibrit care arde ploșnița. Nu putem trăi decît mărunt; nu putem muri decît mărunt. Toate marile eroisme nu sunt decît mărunțișuri. De asemenea toate marile trădări. Există o mică, redusă capacitate de tortură, de febră, aproape egală, cu mici nuanțe, pentru eroi, martiri, lași, viteji, burghezi, filosofi, proști, deștepți. Agonia noastră este neînsemnată. Greutatea pe care o pot purta umerii noștri este de un gram.

*

De altfel, din viața, din aranjamentele care degradează și puținele noastre fervori: postul bun la stat, nevasta

drăguță, situația socială. Nimic nu putem face, prea departe nu putem merge, căci, ca în *Paludes*, duminică trebuie să fim la biserică, iar luni trebuie să-l primim pe Hubert.

*

Oamenii sunt proști și inumani. Cîinii sunt inteligenți și umani. Sunt ca oamenii în momentele lor de dezarmare, de asocial. Oamenii pot fi iubiți numai cînd sunt triști, umili, asemenea cîinilor.

*

Formulele de respect, codul bunelor maniere sau chiar al manierelor elegante, etichete, protocoluri, fracuri, jobenuri, fireturi, formule de politețe. O! ce superbe fleacuri! Ce mult încearcă oamenii să se respecte! Cum reușesc chiar să se respecte: „Sunt un om onorabil ... E un domn..." Și se grozăvesc păduchii unii în fața altora: „Știi cine sunt eu? Știi cine sunt eu?", se rățoiesc toți unii la alții.

Da! știm cine sunteți! Sunteți păduchi, păduchi, păduchi pe care o unghie dumnezeiască, drăcească sau o unghie de cuțit, de otravă, de glonte, de accident vă zdrobește cu un foarte mic pocnet, care abia s-aude și numai cînd e liniște.

Dar e adevărat că muriți cu murdărie multă, pentru că sunteți vîscoși, făcuți din mațe, din ape grase, puturoase, din substanțe impure, telurice, drăcești ...

Niciodată nu am să respect atît de exagerat oamenii încît să devin politicos. Să mai fii și politicos! Asta mai trebuia! ...

*

Din slăbiciune, respect durerile. Sunt politicos cu florile, cu cîinii, cu pietrele. Oamenii care plîng, pentru ei mîngîierea, tristețea, politețea sufletească cea mai deplină, reverența pînă la pămînt. Pentru umili, pentru triști, pentru săraci, pentru cerșetor, pentru servitorul cu părul alb care îmi spune: „Să trăiți" — o politețe princiară, capul descoperit și înclinat pînă la pămînt, și jena mea

cea mai mare că se fac așa de mici față de mine. Tot pe aceștia, să-i scuipăm cînd devin plebe rea, colectivitate, curent politic extremist.

*

Cînd Dracul va scrîșni de durere, de înfrîngere, dezarmat, să ne fie milă de el, să iubim Dracul, să trecem de partea Dracului, să urăm pe Dumnezeu. Iubesc numai înfrînții. Urăsc victorioșii. Nu trebuie să fim tari decît față de victorioși. Să fim umili față de umili.

*

Sunt totdeauna gata să „pactizez" cu adversarul. Spiritele politice vor numi aceasta lașitate. N-au decît.

Furia mea cea mai vehementă nu poate rezista în fața unui surîs, fie fals, al dușmanului. Uit imediat totul, întind brațele. Uneori, cînd dușmanul, păcălindu-mă, le închide pe ale lui, îmi pare rău, îmi mușc pumnii, dar, în adînc, îmi pare bine că sunt așa și nu altfel. De altfel, în situațiile de acest fel, întotdeauna eu am fost mai prost. Eu fac totdeauna primul gest de împăcare, prima întinde de mîini. Lucrurile astea nu le fac din frică, ci numai din sentimentul că eu sunt cel care am nedreptățit, dar, mai ales, dintr-o organică incapacitate de a nu mă lăsa, dincolo de silă, de ură, biruit de milă.

O, printre cîini blînzi, printre oameni asemeni cîinilor blînzi, cu Alice, într-o blîndă grădină, fără nimeni, fără nimeni ...

Să fie așa de frumos în jurul nostru, să fie așa de limpede albastrul cerului, așa de limpezi apele peisagiului, încît să nu mai avem nevoie de nici un prieten, în afară de Alexandru, blînd ca un cîine ...

Departe de oamenii care mă rănesc ... De gloatele, gloatele care urlă, care trec în goană sau manifestînd, care mă lovesc și mă azvîrle lîngă zidurile caselor ; oamenii de pe trotuare, cu fireturi sau fără, care mă ating cu umerii ; oamenii mulți, mulți, îngrămădiți în cafenele, care abia îți fac loc, care te privesc obraznic, pe care ești nevoit să-i frolezi, care rîd cu zgomot, care tac cu zgomot.

Nu mai pot suporta şoaptele lor ascuţite ca şuieratul şerpilor, zîmbetele lor de tîrîtoare, politeţea lor grosolană ironia lor. (Ce ironie! Oamenii mai sunt şi ironici! Şi ironici! Asta este chiar de necrezut! Sunt ironici! Imbecilii sunt ironici! Au inconştienţa, neobrăzarea, impudoarea să mai fie şi ironici!!)

Mă simt privit de ei, din toate colţurile; privirile lor îmi străpung umerii, îmi biciuiesc obrajii.

Alice, să fim departe; să nu ne mai vadă nimeni. Noi şi cîinii, blînzii cîini şi Alexandru. Unde să găsim grădina aceasta, cu un singur cer, pentru noi? Să nu se schimbe nimic decît culorile florilor, din clarităţi în alte clarităţi. Să rîdem fără săgeţi, unei lumi fără săgeţi.

Facla, anul XVI, nr. 1563, 12 apr. 1936, p. 2.

FANTOMELE

Eram scăldat într-o baie de suferinţă. Nimic pentru setea mea de bucurie. Era de-ajuns o mînă să mi se întindă, un deget, o voce blîndă. Să mi se indice calea.

Nici un ajutor de nicăieri! N-aveam destulă luciditate (eu, care mă credeam prea lucid) să găsesc în mine însumi drumul, să mă depăşesc. Dar cine e destul de tare ca să-şi ajungă sieşi! Cine este puternic, cine biruie fără să fie ajutat, împins de forţe tăinuite lui.

Eu nu foloseam nimănui. Desigur că nici una din forţele ascunse nu avea nevoie să-i slujesc. Mă simţeam inutil, fără har, nechemat. Această inutilitate, această neînsemnătate spirituală mi-o presimţisem, neclar, de mai multă vreme, de cînd îmi dădusem seama că nu sunt geniu. Acum însă vedeam totul, clar, dezolant de clar.

Eram lăsat, părăsit propriilor, slabelor mele puteri, cu povară unor chinuri nu ştiu de unde crescute. Şi pentru

că eram aşa de părăsit, puterile mele de dragoste nu se întorceau decît asupra mea, povară peste poveri.

Recitesc ce-am scris şi totul îmi pare searbăd, inexpresiv, fals. Nu ştiu cum aş putea descrie, cum aş putea înfăţişa viu, lăuntric (toate cuvintele sunt exterioare) dezorientarea, agitaţia fără sens, mila pentru mine, lipsa mea de înţelegere pentru oricine, de supunere la orice şi destrăbălarea mea haotică de-atunci.

Mă înhăitam cu doi, trei tovarăşi şi chefuiam. Cîte beţii nu am făcut atunci, care m-au degradat. Dragostea mea de dragoste, nevoia mea de a trăi, tristeţile mele incoerente şi agitate s-au înecat în sute de pahare, găsind închise porţile tuturor realizărilor, tuturor sublimărilor.

Toate visurile, toate arderile mele, aspiraţiile înalte, toată metafizica mea se mărturiseau între pereţii murdari ai cîrciumii, însoţite de chiotele beţivanilor.

Cînd totul în jurul meu începea să se clatine, absurda veselie mă cuprindea. Ea ţinea locul fericirii, al năzuitelor victorii spirituale, ea suplinea nevoia mea de extaz, ea mă lega de lucruri, de univers — nu prin spirit, ci printr-un dezgustător, cleios sirop sentimental. Beţia acoperea, cu un fum dens, şi neţărmurita mea groază de a muri. Atunci aveam impresia mincinoasă că sunt împăcat şi solidar cu universul, atunci greul singurătăţii dispărea.

Mirarea de a fi mă ţintuia în prezent, şi spectrul morţii se micşora, se micşora, dispărea de sub priviri, moartea îşi pierdea sensul, devenea neverosimilă. Lucrurile ieşeau din coji, numele le redeveneau străine ca nişte haine de împrumut. Căpătam o luciditate diabolică şi o simplă privire atentă, tăioasă, persistentă, putea să despice, să despartă peretele de numele care nu-i venea bine, care nu-i era bine aplicat. Cuvintele zburdau singure, uşoare, eliberate, nemaiînsemnînd nimic, iar lucrurile, independente, fără nume, fără ordine, individualizate, nu se mai raportau unele la altele.

Mi se părea atît de absurd că vecinul meu de masă se numeşte Ion. Dar, culme a absurdităţii, a irealului, a convenţiei: răspundea la numele de Ion cînd îl chemai, se

recunoştea, nu se sătura de numele ăsta, accepta numele ăsta mereu, îl ţinea minte bine, numele nu se uza, nu se pierdea într-un haos acustic! Ce formidabilă voinţă a arbitrarului!

Lumea devenea de un grotesc savuros pe care eu îl surprindeam cînd chelnerul aducea ţapii, avînd guler alb şi el, şi ţapii. Acelaşi nume, pentru două lucruri atît de distincte! Dar ţapii nu aveau coarne şi se beau.

Chelnerul era foarte grav şi mergea cu paşi măsuraţi, scoţînd sunete bizare din gîtlej.

Mă miram că eram singurul care surprindeam nonsensul acestor acţiuni, al tuturor acţiunilor, nonsens evident şi inefabil, de care trebuie să-ţi dai seama dincolo de cuvinte.

Rîdeam. Rîdeam. Toate astea mă consolau pentru orişice: „Duceţi-vă de-a tăvălugul, ambiţii, aspiraţii, bucurii, tristeţi, nu mai am ce să fac cu voi!"

Îmi dădeam seama că nimic nu mai are nici o importanţă, de vreme ce ştii asta; o bună dispoziţie, un sentiment de libertate, de adîncă, de adevărată linişte interioară. În acelaşi timp, ca să contrasteze, mîinile şi picioarele mişcîndu-se singure, fără nevoia capului, glasul ţipînd singur — atîtea lucruri străine de mine, înstrăinîndu-se şi în fapt. Vedeam, auzeam, fără să mai pot face nimic, toate îşi recăpătaseră libertatea, le dezrobisem. Mă rostogoleam de rîs, că eram atît de străin de mişcările mele. „Mele, mele, mele" spuneam — şi vedeam o îmbulzeală de miei. „Cuvinte", însemnaţi ceea ce vreţi!

Orice ar fi însemnat cuvintele, orice ar fi făcut mîinile mele îmi devenise indiferent. Orice mi s-ar fi întîmplat nu mai avea nici o importanţă. Cum putusem să cred, atîta timp, în lucrul celălalt!

Ieşeam în stradă, să provoc desfăşurarea stupidei cauzalităţi cotidiene.

Mă amuzam. Aşa eram, numai aşa puteam să mai fiu: într-o stare veşnică de amuzament, de ironie.

Mă apropiam de cîte un trecător. Îmi scoteam pălăria şi, cu glasul cel mai dulce din lume, îi spuneam cu blîndeţe: „Boule!"

Roşu, furios, jignit (jignit! Doamne Dumnezeule!), îmi replica, inevitabil: „Beţivule, derbedeule!"
„Mă aşteptam la asta", îi răspundeam. „La fel îmi spun toţi pacienţii. Nu vrei un picior în dos?"
Trecătorul nu continua conversaţia. Îmi părea rău, dar cum să-i arăt că dincolo de cauzalitatea arbitrară, de prejudecăţile fără miez, de relaţiile dintre lucruri, nimic nu avea sens?
Pline de nonsens, într-adevăr, felinarele care luminau (ce?), care stăteau drepte ca oamenii, dar nu se mişcau; pline de nonsens farmaciile cu farmaciştii în vitrine, stelele — de ce oare, de ce oare cocoţate? — sergenţii care păzeau şi fluierau, fluierau şi păzeau. Toate astea erau aşa prost puse la cale! Aşa de nefireşti!
O poftă nestăpînită să aruncăm cu pietre — cu pietrele noastre cele adevărate — în toate astea, să dărîmăm şandramaua cosmică, să prăvălim decorul de carton vopsit grosolan...

Mă trezeam, a doua zi, în odaia mea urîtă, ajuns acolo fără să ştiu cum. Dispărut, orice miragiu. Nu mai era decît o trezire amară, un gust rău, o greaţă adîncă fizică şi sufletească. Toate erau la locul lor: lucarna, tavanul înclinat, soba de fier, zidurile şi cearşafurile murdare. Pedeapsa era implacabilă. Mai adîncă sila de viaţă, mai mare, mai ascuţită, mai dureroasă, mila fără leac pentru mine însumi. Din ceea ce fusese în ajun, nu mai era nimic. Toate adevărurile vinului, volatilizate. Toate lucrurile de care fusesem sigur, pe care le credeam definitiv cîştigate, toată efervescenţa, toată viziunea nouă a lumii, totul căzuse undeva, se destrămase, se pierduse...
Lucrurile eliberate se ciocniseră unele de altele, totul se învîrtise îngrozitor în juru-mi, pămîntul se rostogolise şi nu mai putusem să mă ţin de el. Toţi pereţii îmi căzuseră în cap, pentru că nu-i mai reţinuse nici o logică, nici un echilibru, nici un principiu de coeziune, de cimentare.
Durerea de cap nu era atît de grea, cît era insuportabilă tristeţea ce mă cuprindea. Niciodată tristeţea nu era mai sfîşietoare decît atunci, şi niciodată nu-mi dădeam seama

mai acut, mai luminos, mai precis de mizeria condiţiei mele. Totul redevenea urît şi cotidian. Lumină deplină se făcea în conştiinţă şi mă vedeam bine, mediocru, sentimental, meschin, decăzut, bun de nimica şi totuşi atît de îndrăgostit de propria-mi mizerie (nu dragoste, ci viciu), încît nu mă puteam părăsi, azvîrli, şi nici nu mă puteam devota.

Mă îmbrăcam foarte prost. Stăteam într-o cameră care părea murdară şi în acele rare ori cînd se făcea curăţenie. Mîncam la birturi economice. Aveam oroare de femei.

Mi-aduc aminte de unele seri ude de toamnă, de lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, de mizeria mea spirituală şi fiziologică. Nici o libertate. Nici un confort. Nici o căldură. Chiar cînd aveam lemne, se stingeau în sobă.

Mă simţeam dispreţuit de Dumnezeu cum eram dispreţuit de mine însumi. Pentru nici un alt sentiment nu era loc în sufletul meu decît pentru frică. O frică adîncă de oameni, de mine, de moarte. Eram părăsit de Dumnezeu.

O cameră murdară, asta era şi sufletul meu. O cameră nemăturată, întuneric. Căci se întunecase totul în mine. Trăiam cuprins de o panică indescriptibilă. Sufletul mi-era ud, ca picioarele, încălţate în ghete rupte.

Mă simţeam urmărit de duhuri rele. Nu îndrăzneam să sting lumina, seara, cînd mă culcam. Mă întorceam brusc să surprind fantoma înainte ca mîna ei rece să m-atingă pe umăr. Stăteam, cu ochii holbaţi de spaimă, aţintiţi asupra uşii, de unde, din clipă în clipă, aşteptam să apară chipul hîd. Puneam ziare la fereastră, la lucarnă, ca să nu mai văd figurile hidoase şi sardonice ale nopţii. Dar le auzeam rîsetele înfundate, şi un deget, cu un foşnet, dădea, adeseori, un colţ din ziar la o parte ca să mă privească şi să m-arate.

Dar duhurile rele mă înconjurau şi în odaia pe care mi-o umpluseră cu o ceaţă rece. Făceam eforturi inumane să nu-mi fixez privirea nicăieri, căci, dacă mă uitam mai atent la un lighean, la scaun, la cuier, la sobă, vedeam limpede pe cel ce se ascundea, ghemuit, în lighean, care sta pe scaun, care se odihnea agăţat în cuier, care scotea o mînă lungă, neagră de după sobă. Îi întrezăream pe toţi, în ceaţa pe care mi-o puseseră în odaie, ca sub un văl transparent.

Fumam ca să nu-mi mai fie frică, dar duhurile împrumutau însuşi fumului formele trupurilor lor. Aruncam, îngrozit, ţigara. Un ochi roşu, furios mă privea din podea.

Mă culcam, dar îl simţeam cu capul pe aceeaşi pernă, la ureche, mîngîindu-mi fruntea, cu un deget glacial.

Cînd, frînt de oboseală, izbuteam s-adorm, somnul mi-era zguduit de coşmaruri şi mă trezeam, ţipînd un ţipăt care parcă era al altuia, cuprins de sudori reci.

O toamnă şi o iarnă întreagă am trăit cu frica asta, uitat de Dumnezeu, hăituit de Duhuri. Aveam nouăsprezece ani, vîrsta minunată a dragostei, a tinereţii. Dar eu nu eram decît un bătrîn chinuit, ursit ratării şi poate nebuniei.

Mi-am căutat „cazul" în toate tratatele de psihopatologie ce-mi cădeau în mînă, şi recunoşteam în mine simptomele tuturor bolilor sufleteşti.

Aveam încă, din cine ştie ce adîncuri, năzuinţi literare şi aveam un caiet intim în care îmi pusesem ultimele speranţe. Îmi închipuiam că, poate, vreodată, oamenii vor avea ce face cu literatura golurilor, slăbiciunilor, mizeriilor mele. Spuneam tot, spuneam tot, în fraze ornate şi nenorocite, căci speram de la cititori necunoscuţi înţelegerea şi dragostea de care aveam nevoie. Dar, mai ales, simţeam nevoia atroce, lamentabilă, ca oamenilor să le fie milă de mine.

Acum, însă, mi se părea că descopăr în mine semnele unei senilităţi, unui ramolisment precoce. Facultăţile mele intelectuale scădeau, vertiginos, pe zi ce trecea. Şi atunci, nu mai aveam nici o speranţă. Nu aş mai fi putut avea nici măcar luciditatea simplă de a-mi vedea mizeria, nici puterea, nici liniştea necesară de a o spune.

Constatasem că memoria îmi slăbea din zi în zi. O permanentă senzaţie de greutate la ceafă, o jenă în jurul ochilor. Şi ceaţa mea din odaie, pe care o purtam cu mine peste tot, care mă făcea să trăiesc într-o lume cenuşie (simţeam bine cum totul în jurul meu era scăldat într-o vagă penumbră), îmi tocise nervii şi memoria.

Totul era atît de evident, de implacabil, că era cu neputinţă să încerc a mă minţi. Aducerea aminte nu mai era spontană, venea greu, lent, din străfunduri. Imaginile

amintirilor, neclare, nebuloase, ca aparițiile din camera mea. Toate contururile erau atenuate, aburite, șterse. Cărțile de idei le citeam cu o crescîndă dificultate. Nu mai puteam ține minte abstracțiile și a trebuit, după eforturi, după lupte zadarnice, după disperări, să renunț la ele. Mai grav încă a fost cînd am început să-mi dau seama că memoria vizuală era, într-adevăr, serios atinsă. Nu-mi puteam aminti culorile. Nu-mi puteam reprezenta decît pete sumbre, cenușii.

Memoria stărilor sufletești mi se păstra intactă. Aceasta constituie filonul biologic, subpămîntean.

Mă păstrasem înăuntru, ghemuit. Lucrurile din afară îmi parveneau greu, din ce în ce mai greu, mai șterse, ca prin pereți groși de vată. Trăiam din ce în ce mai singur, cu tristețile mele incurabile, incomunicabile, cu spaimele mele de neînvins, cu moartea mea, prezentă totdeauna și niciodată familiară. De cîte ori am încercat s-o privesc în față, să mă obișnuiesc cu ea, am fost orbit, și am țipat cu o groază de animal.

Îmi purtam încă și încă o dragoste absurdă .(De ce mă mai iubeam, de ce nu mă sfîșiam, de ce nu mă aruncam către cele patru puncte cardinale!) Nu voiam să mă las să mor, îmi plîngeam de milă.

Uitarea este moartea. Știam bine asta. Disperat, înfrigurat, nu mă hotărîsem să renunț să-mi însemn, amănunțit, faptele mici ale zilei, ca să mă recitesc (dacă voi putea) mai tîrziu, cînd voi fi uitat totul despre mine, ca să mă regăsesc, ca să-mi aduc aminte de mine, eu sau alții.

Să nu mă uit! Să nu mă uit! Totuși, mă uitam, muream în fiecare clipă pentru mine însumi. Și totul se ștergea așa de repede, în sacul fără fund al bietei mele memorii. Totul era lipsit de soliditate, de orice pic de siguranță, în viața mea. Nesigur printre lucruri nesigure, cețos printre lucruri cețoase, murind printre lucruri murinde, știam că orice „ieri" este un cadavru, că orice „astăzi" va muri diseară. Sufletul meu era o încăpere de cadavre, ce nu-și mai păstrau nici măcar forma.

„Să păstrez amintirea despre mine însumi, despre ființa mea mizerabilă, să nu mă uit, să păstrez măcar urma fie-

cărui pas, a fiecărui gînd efemer, a fiecărei spaime, să-mi strîng toate amintirile, tot eul, ca un avar al lucrurilor sărace, al zdrenţelor murdare"... acesta era ţipătul meu deznădăjduit. Să nu mor.

Totul era inutil. Fraza murea în însăşi clipa în care o pronunţam. Simţeam cum mă înec, cum mă dizolv, cum mă desfac în infinite cadavre, cum pierd orice principiu de unitate lăuntrică...[1]

Familia, anul III, nr. 9–10, nov.–dec. 1936, p. 17–22.

EMIL ÎNDRĂGOSTIT

A doua zi, duminică, m-am dus la Diana. Era o zi timidă, fragedă, de început de primăvară. Cînd am trecut dincolo de străzile zgomotoase ale oraşului, am ajuns în cartierul ei, printre case standard, mici, ca nişte jucării; era un slab început de verde, o lumină fragilă; în aer, o tristeţe amestecată cu o ciudată iradiere de bucurie, de dor. Culorile palide dădeau lucrurilor atîta delicateţe, atîta transparenţă, încît îmi părea că sunt pe un pămînt ireal.

Amărăciunea mea neagră era mîngăiată de lumina de vis, palidă a acelei zile. Nu uitasem întîmplarea din ajun şi ruşinea şi durerea ei încă mă urmăreau, îmi rupeau sufletul ca nişte gheare.

Am deschis portiţa, la numărul opt, şi am intrat într-o curte, unde iarba începea să crească, în dezordine. Înainte de a fi bătut la uşă, Diana veni să-mi deschidă, rîzînd. Figura ei avea culorile suave ale zilei. Părul ei, puţin dezordonat, se împrăştia în lumină. M-a condus într-o

[1] Fragment dintr-un roman ce va apare (n.a.).

cameră pe care n-am s-o pot uita toată viaţa. Lîngă fereastra care da înspre poarta curţii ca de ţară şi înspre strada cu pomi aliniaţi, aşezaţi cu mîna ca jucăriile, era o masă lungă, pe jumătate birou, încărcată cu cărţi, vopsele, plicuri, scrisori, tocuri, fotografii, un pahar cu flori. Mai erau două divanuri cu covoare româneşti la pereţii opuşi, şi pe al treilea perete, lîngă uşă, o oglindă lunguiaţă. Acasă, Diana era chiar mai frumoasă decît pe stradă printre oameni. Era şi mai apropiată, mai bună. Avea un surîs primitor, deschis. Gura îi era puţin cam mare, dar rîdea cu poftă şi îşi arăta dinţii albi. Îşi vopsise buzele în grabă şi roşul de buze îi mînjise colţul gurii. Toate astea construiau o nouă, surprinzătoare Diană, dezarmată.

Timpul trecu repede, deşi nu făceam nimic deosebit. Mi-a arătat un album de fotografii ; mi-a dat să miros flori ; mi-a vopsit buzele ; mi-a adus cafea, vin şi biscuiţi. Nu vorbeam despre nimic, deşi conversaţia îmi părea foarte vie.

Din cînd în cînd, ca un junghi, amintirea întîmplării din ajun înnoura seninul. Dar vocea Dianei, lîngă mine, povestind despre sora ei, Nutzi, despre o plimbare cu o prietenă alina totul, ca un balsam miraculos.

A adus un patefon şi am ascultat un menuet graţios, primăvăratic. Diana sta lîngă mine. Îşi apropiase genunchiul de al meu—şi genunchiul şi muzica mă înfiorau uşor, ca o vagă adiere de căldură, de lumină, de fericire. Diana începu să fredoneze, mişcînd uşor capul şi părul. Avea obrajii îmbujoraţi. Mi-o închipuiam dansînd, marchiză în secolul al optusprezecelea, printre dantele şi broderii. Era aproape de mine. Dacă ar fi vrut, ar fi fost lesne s-o sărut. Iată, era aici, îi simţeam răsuflarea, cîteva fire de păr îmi atingeau obrazul. Dar faptul că nu se putea s-o sărut nu mă îndurera, ci îmi dădea o ciudată senzaţie — de plăcere exaltată.

Diana deschise fereastra, răsturnînd, mai întîi, paharul cu flori. Un aer rece a intrat în odaie, şi un miros slab de iarbă, de verde. Ochii mi s-au umplut de lacrimi şi sufletul de o neaşteptată speranţă, debilă ca începutul acela de primăvară, amestec de bucurie şi chin.

Seara venea, liniştită, mîngîind casele, acoperindu-le cu un văl albastru.

M-am hotărît să plec. Mi-a dat mîna băieţeşte, n-a vrut să i-o sărut. Rîdea, strîngîndu-mi mîna, tare. M-a condus pînă la poartă, punîndu-şi braţul pe umărul meu, cu un aer natural care mă înfiora. Mi-a strîns mîna înc-o dată. Îi eram recunoscător că era atît de drăguţă şi de prietenoasă cu mine.

— Noi putem să fim doi prieteni foarte buni! îmi zise Diana.

„O, da, Diana", îmi striga inima, nădăjduind cu deznădejde. „Da, da", striga inima, atît de însetată de dragoste, că dacă nu era Diana, desigur, ziua aceea ar fi fost ultima mea zi, aş fi murit ca o plantă fără apă.

De la poartă îmi făcu semn cu mîna, urmărindu-mă cu privirea, ca o îndrăgostită.

Am mers pe străzi lăturalnice, mai mult fugind. Am trecut peste cîteva terenuri goale; am ajuns la Arcul de Triumf. Am mers mult timp pe jos. Îmi adusei aminte de Sergiu şi de necazurile din ajun. Dar întîmplarea care mă chinuise îmi părea ridiculă, acum, nu mă mai durea. Ziua aceasta mi-o ştersese din suflet, mă vindecase. Ce importanţă mai putea avea tot ce se întîmplase în ajun, faţă de lumina nouă, nesperată a zilei de astăzi ...

... De atunci, viaţa mea nu mai depinse decît de Diana. Am început s-o văd des. Mă primea cu aceeaşi prietenie, parcă din ce în ce mai afectuoasă. Mă mulţumeam cu prezenţa ei, cu această tensiune ce nu mă putea duce la nimic, cu această dragoste ce trebuie refulată şi care se hrănea cu un surîs, un deget, un genunchi abia atins, o mînă trecută pe frunte. Nu mă gîndeam că, vreodată, aş putea să-mi mărturisesc dragostea. Eram decis să înmormîntez în mine acest secret.

Nu trăiam decît pentru zilele, fierbinte aşteptate, în care trebuiam s-o văd. Aveam ceva de făcut în viaţă. S-o văd pe Diana, să aştept. Îmi mergea mai bine, pe atunci, şi am putut să-mi cumpăr haine noi şi cîteva cămăşi.

Pentru că vizitele mele începuseră să devină prea regulate, m-a prezentat familiei. Diana avea două surori:

Nutzi şi Marta, care-i semănau. Mama ei, doamna Florica Dumitrescu, era foarte nedumerită: nu eram nici peţitor, nici amorez declarat, şi veneam ca un simplu prieten „dezinteresat". Pentru ca frecvenţa mea să fie mai uşor justificată, Diana m-a recomandat drept coleg al ei de facultate (deşi după mai multe căderi mă hotărîsem definitiv să nu mai dau bacalaureatul), înălţîndu-mă astfel în rang. Doamna Florica Dumitrescu s-a uitat lung, întîia oară, la mine, dînd impresia limpede că nu eram pe placul ei. Era o cucoană de cincizeci de ani care spunea că are doar treizeci şi nouă („Te miri că am fete aşa mari! M-am măritat la paisprezece ani") şi care nu putea suferi băieţii urîţi. Am cîştigat-o, totuşi, aducîndu-i cîteva cadouri şi cutii cu bomboane şi spunîndu-i anecdote decoltate.

Cînd începeam să-i redevin antipatic, invitam toată familia, în vreo seară, la un restaurant din mahala — şi doamna Florica Dumitrescu îmi reînnoia, pentru o vreme, stima ei.

Aceasta îmi dădea şi dreptul de-a o lua în oraş pe Diana care mărturisea că simte, pentru mine, o prietenie crescîndă. Odată la masa unui restaurant, la desert, încălzită de paharele de vin, mi-a şi spus că se simte foarte bine cu mine, că noi doi am devenit doi prieteni atît de buni cum n-ar fi crezut niciodată că vom putea deveni. Se putea înţelege cu mine cum se înţelege cu o fată, cu cea mai bună prietenă a ei.

Mărturisirile acestea le primeam cu o plăcere întristată; şi mă întristau cu atît mai mult cu cît eram nevoit să fac o figură veselă şi senină.

De multe ori stăteam acasă, citind, ascultînd plăci de patefon, vorbind nimicuri sau privind pe fereastră. Vremea se încălzise şi ieşeam în curtea în care bălăriile crescuseră, înalte. Ne plimbam ţinîndu-ne de braţ, vorbind tare, glumind, în curte sau pe străzile din jurul casei, liniştite şi provinciale. Era un simulacru de idilă, o aparenţă de fericire care, uneori, cînd mă lăsam înşelat, mă consola, dar, alteori, mă crispa. Vizitele mele deveniseră zilnice. Familia se obişnuise cu mine şi mă accepta, ironică, jumătate binevoitoare, jumătate indiferentă. Timiditatea mea

dispăruse, acolo. Şi adeseori, seara, distram toată familia făcînd spirite sau tumbe, spunînd anecdote sau declamînd poeziile mele sentimentale şi plîngăreţe.

Nutzi avea un logodnic; Marta, un amant. Cîteodată, duminica, veneau amîndoi cu prietenii lor. Diana, Nutzi şi Marta invitau domnişoare vecine, se aducea vin, cu prăjituri şi se petrecea. Serile acelea de „petrecere" erau pentru mine seri de chin. Eram cel mai puţin arătos dintre toţi tinerii adunaţi, cel mai slab şi cel mai scund. (Doamna Florica Dumitrescu spunea că-i plac bărbaţii înalţi. Fetele ei mărturiseau că-i împărtăşesc gustul.) Stîngăcia şi sfiiciunea mea contrastau cu libertatea mişcărilor lor, cu siguranţa şi îndrăzneala lor. Dansau cu figuri, cu genunchiul între genunchii dansatoarelor şi se întorceau, abili, pe un vîrf şi un călcîi. Apoi, beau pahar după pahar, ridicau fetele în aer pe un singur braţ, făceau spirite cu un curaj ce le ridica valoarea, sărutau fetele care chicoteau, ocupau mult spaţiu şi stăteau cu spatele la mine, nişte spete late şi mari ce-mi acopereau totul. Erau pricepuţi în jocuri de societate: puţul („Am căzut în puţ!" striga o domnişoară. „La ce adîncime?" întreba cavalerul. „La douăzeci de metri!" răspundea domnişoara. „Cine vrei să te scoată?" întreba cavalerul. „Ionel", răspundea domnişoara. Şi Ionel se repezea şi o pupa de douăzeci de ori, ca s-o scoată din puţ.); Cafeaua cu lapte („Cîte bucăţi de zahăr vrei?" întreba cavalerul. „Şaptesprezece", spunea domnişoara. Şi cavalerul o săruta pe gură, zgomotos, de şaptesprezece ori); oglinda sau scaunul electric care întrunea cele mai multe preferinţe. Pe două scaune, cu rezemătoarele lipite una de alta, domnişoara şi cavalerul se aşezau spate în spate. Se număra: una, două ... trei! La „trei", cavalerul şi domnişoara trebuiau să întoarcă capul. Dacă îl întorceau în aceeaşi parte, trebuiau să se sărute. Dacă nu întorceau capul în aceeaşi parte, cavalerul trişa şi săruta totuşi domnişoara, care se prefăcea că se zbate. Totul, natural, era însoţit de glumele adunării surescitate. Jocurile astea îmi făceau rău. Stăteam deoparte, dar, la un moment dat, îmi dădeam seama, eu sau cineva din adunare, că trebuie să iau parte la petrecere. Atunci, întrebam şi eu pe o domnişoară cîţi

metri adîncime are puţul în care a căzut sau cîte bucăţi de zahăr doreşte la cafea. Cu sila cu care întrebasem îmi răspundea şi domnişoara: „un metru, o bucată". Iar la „scaunul electric", nu ştiu cum se făcea, întorceam întotdeauna capul în partea cealaltă. Iar cu mine, regula jocului era, prin excepţie, respectată.

Nici vecinele, nici doamna Dumitrescu, nici Marta, nici Nutzi care, totuşi, avea oarecare simpatie pentru mine, nici chiar Diana nu-mi mai dădeau vreo atenţie. Mă simţeam cu atît mai stînjenit cu cît păream tuturora un ins cam suspect. Nu eram amantul sau logodnicul nici uneia din fete; nu eram introdus de nici un invitat. Eram „colegul" şi „prietenul" Dianei, dar ciudăţenia acestei prietenii (Diana găsea prilejul să spună, repede, că între ea şi mine „nu este nimic") provoca nedumeriri şi sentimente care nu mă onorau. Vedeam bine că prezenţa mea o incomoda pe Diana, îi deservea; iar doamna Florica Dumitrescu mă privea cu nişte ochi de ucigaşă.

Tinerii înalţi mă priveau, dispreţuitori, cu coada ochiului. Dansam totuşi, dar mai mult cu doamna Florica Dumitrescu, care ar fi vrut să danseze cu unul din ei, deşi avea şi un mic defect la picior ce-o înfuria pe mine.

Amantul Martei, Ionel, era cel mai strălucitor dintre toţi. Era cel mai înalt, cel mai lat. Toată lumea roia în jurul lui. Avea iniţiativa tuturor jocurilor. După modelul lui, ceilalţi tineri crai erau gătiţi, pudraţi, pieptănaţi linşi; aveau dungă impecabilă la pantaloni (mă uitam la ai mei, veşnic boţiţi), guler tare care-i cam strîngea şi le dădea ticuri curioase: îşi întindeau gîtul şi bărbia puţin în sus şi, cu un deget băgat între piele şi guler, îl trăgeau lăsînd să se vadă o linie roşie pe gît. Cînd se aşezau, tinerii fanţi îşi ridicau uşor pantalonii ca dunga să nu sufere şi, ca să nu-şi mototolească haina, îi descheiau nasturele, deschizînd sacoul, în lături. Pe cămăşile de zefir, apăreau atunci, în toată frumuseţea lor, cravatele cu dungi şi boabe şi, la vîrful cravatelor, cataramele de la centură.

În toată petrecerea aceasta, Diana părea totuşi tristă, o tristeţe pe care nu mi-o puteam lămuri şi care mă turbura, mă împovăra mai mult decît propria mea însingurare. Această stare de deprimare i-o surprindeam de mai

multe ori — şi cînd era numai cu mine. Odată, stînd pe divan, alături de mine, a început să plîngă. Sfîşiat că nu o puteam mîngîia, că nu-i eram de nici un folos, am rugat-o să-mi spună ce are. N-a vrut să-mi răspundă decît că muzica o pune în starea aceasta. Apoi, faptul că poveştile de iubire o enervau m-a făcut să cred că tăinuia o mare decepţie sentimentală. Nu ştiu dacă amintirile o făceau să sufere mai mult decît mă chinuia pe mine gelozia retrospectivă. Sentimentul că orice aş fi făcut era inutil, că nu se putea îndrăgosti de mine şi să-l uite, că era legată de el, că, nevăzut, el era în ea, o stăpînea — îmi sfîşia inima, mă încovoia de tristeţe. Oricît de dureroasă era certitudinea că dragostea niciodată nu-mi va fi întoarsă, totuşi chinul zilnic de a o vedea, de a o avea aproape, de a-i sorbi prezenţa, era singura mea viaţă.

Dar lucrurile au trebuit să se schimbe. Două zile, pe rînd, nu am găsit-o acasă. Prima zi, prăjiturile pe care i le adusesem Dianei, le-am mîncat cu *madame* Florica. A doua zi, Nutzi mi-a ţinut de urît cîteva ceasuri („Unde e Diana?" — „La o colegă. Învaţă pentru examene. Mai stai, poate vine, dacă i-ai lăsat vorbă ieri!") şi apoi, înserîndu-se, Nutzi m-a luat cu ea, s-o conduc pînă la logodnicul ei. A treia zi, duminică, am venit din nou, cu un buchet de flori în mînă. Am deschis poarta, care s-a mişcat cu un scîrţîit lung şi ascuţit. Îmi părea că lucrurile luaseră un aer misterios şi ironic, care mă intimida. Am bătut în uşă. Am auzit paşi, cîteva şoapte înfundate şi ... tăcere. Aştept, bat din nou. Nici un răspuns. Cu florile în mînă, cu nasul lung, eram de un întristător ridicul. Gîndul că va trebui să mă întorc fără s-o pot vedea pe Diana mă durea însă mai mult decît orice ridicul, decît orice bună cuviinţă. Nu mă puteam hotărî să plec de lîngă uşă. Drumul nesfîrşit pîn-acasă, duminica mai lungă încă şi goală îmi stăteau, ameninţătoare, dinainte. O jumătate de ceas am mai stat în faţa uşii, simţind cum roşesc de ruşine şi totuşi rămînînd, şi ciocănind în uşă, la răstimpuri egale. Mi se părea că se tot aud paşi, un mers în vîrful picioarelor, şoapte. Şi nu plecam, eram pironit. La un moment dat, fără să mai fi auzit paşii vii, săltaţi, binecunoscuţi, ai Dianei, uşa se deschise brusc de cineva

care, parcă, stătuse şi aşteptase, ascultînd, de mai multă vreme, în dosul uşii. Era Diana, îmbrăcată cu o nouă rochie, pieptănată cu o pieptănătură nouă care-i dădea un aer străin, duşmănos. Părea, de altfel, supărată. La spatele ei, mai în fundul culoarului, *madame* Florica Dumitrescu, mai morocănoasă ca oricînd. Amîndouă erau foarte jenate, o jenă pe care nu am înregistrat-o pe loc şi de care mi-am dat bine seama mai tîrziu, cînd mi-am reconstituit această scenă, ce mă va obseda, de-atunci încolo.

Bucuria că nu mai trebuia să fac drumul îndărăt, că, în sfîrşit, o vedeam pe Diana după trei zile de un dor ce mă măcinase, m-a făcut să trec peste faptul că Diana îmi primea florile cu o figură severă şi acră, care încerca să surîdă fără să poată. Doamna Dumitrescu îmi întoarse spatele, fără alt protocol, şi se duse la bucătărie. Diana îmi ţinea buchetul de flori ca pe o mătură, vădit incomodată. Am avut lipsa de tact să spun, în timp ce mă dezbrăcam :

— Era să plec. Credeam că nu sunteţi acasă. Noroc că am avut răbdare !

— Dormeam ! răspunse, prin uşa deschisă a bucătăriei, cu o voce aspră, doamna Florica Dumitrescu.

Am străbătut antreul şi am intrat în camera a cărei atmosferă îmi devenise atît de familiară, care devenise atmosfera însăşi a sufletului meu, a vieţii mele. Dar, de data aceasta, odaia avea un aer neobişnuit, care o schimba. M-am uitat peste tot, să văd ce are nou. De la pereţi, divane şi oglindă, ochii mi s-au oprit asupra biroului de la fereastră. În locul creioanelor, cărţilor, caietelor, sugativelor, paharului care îl acopereau, un vas singur, cu trandafiri şi garoafe. Alături, o fotogrfie mare, înrămată.

— Cine este ? o întrebai pe Diana, cu vocea sugrumată, dîndu-mi seama că nu trebuie să par turburat, că figura mea trebuie să fie calmă şi surîzătoare.

— Gică, răspunse Diana, care mă urmărise şi care mă privea, atent. Gică Dumitrescu, un nepot de văr de mamii. Tot el mi-a adus trandafirii ! continuă ea, vorbind repede (şi prea tare, mi se părea) şi cu un accent de inumană precizie.

Ca în vis, am făcut cîţiva paşi şi am privit fotografia: un tînăr, cu nasul subţire, favoriţi, cărare la mijloc, surîzînd ca să-şi arate dinţii, de altfel frumoşi. Avea guler tare şi un ac imens pe nodul de la cravată.

— E înalt, îmi dădu Diana lămuriri complementare, cu acelaşi glas rece, străin, care îmi îngheţa inima. Nu-l mai văzusem de mult. Mama l-a rugat să vină să ne vadă mai des. Şi astăzi trebuie să vină, să ne ia în oraş.

Diana stătea tot cu florile mele în mînă şi le agita. Căuta, prin cameră, un loc în care să le pună. O jenau aşa de tare, că-mi venea să i le cer îndărăt, să-i spun să le arunce pe fereastră. S-a dus în antreu. Am auzit o ceartă, pe şoptite. Diana s-a întors cu figura şi mai acră, şi fără flori.

— Trebuie să plecăm. Ai să mă ierţi!

— Cum nu, cum nu! abia avusei timpul să îngîn, căci uşa se deschise şi capul doamnei Florica Dumitrescu apăru pentru o clipă:

— Grăbeşte-te, Diana, haide odată, e tîrziu! după care, inevitabil, uşa se trînti cu un zgomot înspăimîntător.

— Am să plec, Diana, zisei, hotărîndu-mă în sfîrşit, obligat să mă hotărăsc, dat afară, fără nici o tresărire a orgoliului, ci numai cu disperarea că o pierdeam, pentru totdeauna, pe Diana. Te-am pierdut, Diana, zisei, ca pentru mine, fără să-mi dau seama că vorbesc tare.

— Nu m-ai avut niciodată, şi nu mă pierzi, răspunse ea, prompt, nemilos.

Vorbele ei îmi căzură ca nişte pumni pe umeri. Făcui un gest vag, încercai să mă îndrept spre uşă. În oglindă, vedeam un om gîrbov, bătrîn, care nu putea să se mişte. Dianei îi fu milă:

— Mai stai niţel!

„Trebuie să refuz", gîndii eu, „să plec. Trebuie să fiu demn, atît cît se mai poate; să păstrez ultima picătură de demnitate umană ce mi-a rămas".

— Bine, dar eşti grăbită, nu vreau să te reţin, zisei, dîndu-mi seama, uimit, că buzele spun altceva decît ceea ce gîndeam, decît ceea ce vroiam, ca şi cînd ar asculta porunca unui alt eu, necunoscut de mine, şi aşezîndu-mă, instinctiv, ca un condamnat la moarte căruia i s-a amînat

execuţia cu cîteva minute. (Cîteva minute! e un timp lung, lung, lung, în care minunea se mai poate săvîrşi, poate să vină, de cine ştie unde. Sunt cîteva minute încă, o viaţă, în care totul nu este încă pierdut, în care se mai poate spera, în care poţi recîştiga.)

— Nu-i nimic. Încă puţin, mai pot să stau. Nu pleca numaidecît, odihneşte-te.

— Tînărul care ţi-a adus florile te iubeşte, nu-i aşa? o întrebai.

— Nu-u ... răspunse ea, cu glas moale şi trîntindu-se pe divan.

Vai, ce frumoasă era! O contemplam. Nu mai era încruntată. Pentru că mă ridicasem şi, din paralizat, începusem să merg de colo-colo, agitat, ea mă privea, amuzată, surîzînd uşor. Avea obrajii îmbujoraţi, gura vag întredeschisă. Niciodată nu fusese atît de frumoasă, translucidă parcă.

— Ba da, Diana, el te iubeşte, de ce nu vrei să-mi spui? Dacă suntem prieteni, nu trebuie să-mi ascunzi nimic. Şi, mai întîi, asta nici nu e un lucru de ascuns.

— Mă iubeşte, cred, dar nu e încă sigur.

— Nu e sigur că te iubeşte?

— Ba da, dar nu sunt sigură că eu îl iubesc. Că am să pot să-l iubesc. Nu sunt sigură încă dacă am să primesc să mă mărit cu el.

— Va să zică ... te-a cerut în căsătorie?

— Da!

Am primit lucrul acesta cu o linişte adîncă şi grea. O linişte copleşitoare, de moarte. O disperare care îngheaţă şi devine resemnată. Şi, deodată, se petrecu în mine un lucru foarte ciudat. Liniştea lăuntrică deveni, parcă, muzicală. O perdea se ridicase brusc. Şi tot ce a urmat era şi trăit, şi văzut, exterior, de mine. Eram, parcă, în două părţi. În toiul zbaterii mele cumplite, a ţipetelor gîtuite, celălalt cu privea totul, plin de uimire, de nedumerire. „Ce înseamnă iubire, să iubeşti pe cineva, să suferi, să suferi, să suferi ...” şi nu înţelegeam nimic. „Lege, asta-i o lege biologică, umană. Aşa mi se întîmplă, pentru că asta e o lege.” Dar toate reflexiile astea rămîneau în afară; era un miez al lucrurilor, lunecos, pe care nu-l puteam

prinde, care îmi scăpa printre degete. Mă vedeam, pe mine însumi, din afară, cum mă lupt sub stăpînirea legii şi nu înţelegeam de ce mă chinuiam. Lucrul mi se părea absurd, imposibil. Şi totuşi, celălalt eu se zbătea, căci aceste reflexii nu îl ajungeau, nu-l influenţau. Erau două euri atît de separate! Era ca un spirit care îşi priveşte corpul. Ca un om văzîndu-se, pe un ecran, jucînd un rol trecut. Gîndirea mergea, despărţită de trăire, pe un plan paralel. Toată scena următoare a fost luminată, pe dedesubt, de o lumină a unei părţi de mine care se separase de mine, şi care mă privea.

Mi-am adus aminte că, cu vreo cîteva săptămîni în urmă, într-o seară, Diana mă luase la plimbare, în mahalaua ei. La un colţ s-a oprit şi mi-a spus să merg singur la celălalt colţ de stradă, unde se vedea un restaurant sub o casă nouă, cu două etaje, şi să citesc firma. I-am făcut acest serviciu. M-am întors şi i-am spus: „Tase Dumitrescu, «La doi trubaduri». Dar de ce te interesează?" „Am vrut să controlez dacă cineva a dat indicaţii adevărate cuiva." Nu căutam să limpezesc enigma acestui curios răspuns. De altfel, uite, acum mă lămurea pe deplin însăşi Diana:

— E drept, Gică este bogat. Tatăl lui este proprietarul unei case cu două etaje şi ţine şi un restaurant, cel mai mare din cartier. E student la Academia Comercială. Tatăl lui, îmi spunea Gică, vrea să-l trimită să se specializeze în străinătate. Dar vrea să-l trimită însurat. Ei, dar, deşi propunerile sunt interesante, eu am să mă mai gîndesc.

— Diana-a! striga, de dincolo, disperată, doamna Florica Dumitrescu.

Dar tocmai atunci, eu luai o hotărîre eroică:

— Diana, n-am să mai vin niciodată la tine. Dacă te logodeşti, n-am să te mai văd niciodată!

Lacrimile îmi ţîşniră, glasul începu să-mi tremure, deşi îmi propuneam, în sinea mea, să fiu tare.

— De ce? întrebă Diana, cu voce dulce.

— Pentru că te iubesc, spusei, repezindu-mă, amestecînd cuvintele. Diana nu înţelese sau nu voia să înţeleagă. Pentru că te iubesc, Diana. Nu vezi? Surîdeam,

jenat. Mă apucă un frig nervos: Nu ţi-ai dat seama pîn-acuma că te iubesc? Că prezenţa ta este singura mea bucurie?

Fraza asta îmi păru luată dintr-o carte. Mi-era necaz. Nici cînd suferearn, nu puteam fi deştept!

— Nu ştiam, răspunse Diana. Nici nu mi-aş fi închipuit. Credeam că suntem doar prieteni, camarazi, frate şi soră, cum ai spus-o tu, şi de atîtea ori. De unde ai mai scos acum (încercînd să repare, cu un surîs, ireparabilul) atîta dragoste nebună?

— Nu glumi, Diana. Crede-mă, crede-mă. Nu mă vezi? („în ce hal sunt?" urmai în gînd).

Diana nu se mai putea preface că nu mă crede.

— Ţi-e frig, Emil. Uite, pune şalul de colo pe tine.

Clănţăneam din dinţi, într-adevăr.

— De ce mi-o fi aşa frig! zisei, încercînd, inutil, să scutur frigul, emoţia, tremuratul vocii, printr-o îndreptare a umerilor. („Ce impresie proastă trebuie să-i fac Dianei") gîndeam. „M-a urmărit, desigur, tot timpul cînd mă plimbam de colo-colo, prin cameră, cocoşat, slăbănog.")

Doamna Florica Dumitrescu deschise uşa:

— Emil, te rog s-o laşi pe Diana să plece cu mine. Diana, haide, o să ne aştepte Gică!

— Un minut, un minut, *madame* Dumitrescu. (Avea în cap o pălărie groaznică.) Nu cer prea mult, cred. De altfel, este ultimul lucru pe care vi-l cer, ultimul!

Accentul meu o mulţumi, desigur, pe doamna Florica Dumitrescu. Închise uşa şi ne lăsă.

— Diana, acum s-a terminat. (Vorbeam rar, răspicat, nădăjduind că e o glumă, că lucrurile nu s-au sfîrşit, că era o exagerare în toate astea.) Înţeleg prea bine că totul s-a terminat. Iartă-mă că-ţi spun, ca la teatru, că n-am să te uit niciodată. (Era, într-adevăr, prea melodramatic. Dar dacă simţeam asta, dacă simţeam pe Diana înrădăcinată în fiinţa mea, rădăcini care absorbeau tot sîngele vieţii mele, nu puteam să nu-i spun. Şi totuşi, aveam impresia că eu descopeream frazele, cuvintele acelea, vii, dureroase.) Destinul meu e să fiu nefericit. Mi-e scris pe faţă, nu vezi? şi-mi mîngîiai obrazul, cu tristeţe. („Dragule, dragule, îmi spuneam, cineva, un om, un cîine, te

va iubi vreodată și pe tine? Cînd nu te iubește nici un om, nu te iubește nici Dumnezeu. Știu, pe mine nu mă iubește Dumnezeu!")

— Emil, rosti Diana, eu nu iubesc pe nimeni. Nu pot iubi pe nimeni. Și asta e rău. E mai rău, chiar. Sunt tot așa de singură ca și tine.

— Asta nu mă consolează. Ai să te măriți cu el. O să ai copii de la el.

Gîndul ăsta era îngrozitor. Mi-i închipuiam culcați, în același pat. Între ei, o familiaritate a cărnii, o identificare prin carnal. Vedeam pulpele ei, șoldurile mișcîndu-se sub el. Umerii bărbatului acoperind-o; ea oftînd, tremurînd, beată, în spasm. Imaginea era de nesuportat; înnebuneam. Îmi venea să urlu. Mă uitam apoi la ea. Era așa de frumoasă, puțin încruntată (căci ultima frază o jignise, se simțea dezvelită), așa de pură, încît lucrul îmi părea cu neputință. „Nu, nu, nu se va apropia de ea!" îmi ziceam. Și, în aceeași clipă, îmi venea să rîd de mine însumi. Vedeam clar, obsedant, cu amănunte de o precizie halucinantă, pulpele mișcîndu-se, spasmodic; o vedeam apoi pe ea, goală și obosită după dragoste și, împreună cu durerea atroce ce resimțea, o milă pentru Diana, ciudată și copleșitoare milă, ca pentru ceva pur care a fost murdărit, ca pentru o decădere. Dragostea cărnii este un păcat. Simțeam asta, ascuțit, sfîșietor. Este o robire, o fermecare a pămîntului, a Diavolului. Ea face parte din lumea apelor grase, a lavei, a infernului. Orice bărbat care ar acoperi-o îmi părea făptură drăcească, păroasă ca necuratul. Totul îmi părea urît, aspiritual, imund în lumea asta a mocirlei — și totuși atrăgător, vîscos și voluptos totuși, o voluptate tristă, grea, care te doboară și rînjește.

— Diana, decît să te măriți, cu el, mai bine să mori. (Această gelozie a cărnii era mult mai dureroasă; mai chinuitoare de o mie de ori decît gelozia sentimentală). Te-aș plînge, mi-aș mușca pumnii, aș înnebuni, dar nu te-aș pierde. Ai fi a mea, în moarte. Numai eu ți-aș păstra amintirea vie, cu adevărat vie, actuală. Ai mai trăi doar în sufletul meu, și n-aș vorbi nimănui despre tine, ca să-ți păs

trez chipul numai pentru mine. Aş trăi cu tine încrustată în gînd, în nervi, ţi-aş duce chipul în groapă, cu mine. Mai bine să nu te aibe nimeni, decît să te aibe altul!

Lucrurile astea pe care le simţeam reale, pline, substanţiale, deodată păreau, celuilalt eu, golite de sens şi de substanţă. Totul se făcea alb, nenuanţat; cuvintele, arbitrare. „Ce rost au toate astea? Ce rost are legea asta?" Ştiam că sunt o marionetă. Dar dacă se trăgeau sforile, eram nevoit să mişc. Eram nevoit să mă chinuiesc, să mă sfîşii.

Diana mă privi atent, uimită, înspăimîntată.

— Eşti aşa de rău, Emil. N-aş fi crezut. Mi-e frică de tine. Dacă mă iubeşti, tu nu doreşti fericirea mea, eu ştiu că doreşti fericirea aceluia pe care îl iubeşti!

Ultimele vorbe, Diana le spuse cu un accent care îmi păru atît de dureros, că-mi rupea inima. Îmi veni să plîng. Întorsei capul.

— Să nu plîngi, Emil. Te rog. Ar fi penibil.

Asta mă biciui. Făcui apel la cîtă voinţă mai aveam şi-mi înghiţii plînsul.

— Nici eu nu plîng. Şi deodată, mi se păru că figura ei exprima o durere aşa de mare, încît regretai cumplit tot ceea ce spusesem.

— Diana, iartă-mă, te rog! şi mă apropiai de ea. Aveam, în mod absurd, sentimentul că săvîrşisem un mare păcat, o mare fărădelege, şi remuşcări groaznice mă torturau. Diana nu spunea nimic. Închise ochii. Părul era ca un nimb în jurul capului. Am mîngîiat-o încet; îmi tremura mîna, îmi tremurau genunchii, gura; o mîngîiam cu o fervoare adîncă; s-o mîngîi, s-o ating — ce voluptate sfîşietoare! "Cît te iubesc, Diana", gîndeam, „cît te iubesc, cît te iubesc!" Eram plin de această prezenţă caldă, dureroasă. Nu mai era loc în conştiinţă, în toată fiinţa pentru alt gînd, pentru nimic altceva. Eram plin pînă sus, de dragoste. O picătură mai mult nu ar fi încăput.

— De ce te-ai întristat, Diana? Eu sunt de vină. Eu te-am întristat!

Foc şi gheaţă era în sufletul meu. Nu era pentru prima oară cînd Diana cădea pe gînduri, abătută. Avea o taină care o rodea.

— Mi-ai amintit un lucru foarte trist! spuse ea.

Aş fi vrut s-o consolez, s-o alin. Cum s-o mîngîi? Cum să uite? Cum să fac să fie eficace dragostea mea disperată, plină de o fervoare care era ursită să se macine, să se irosească în zadar? În genunchi, o mîngliam pe Diana care, acum, mă privea cu o blîndețe ce putea semăna cu o privire de îndrăgostită. Cînd m-am ridicat să plec (bătăile în perete, de dincolo, nu mai conteneau), simțeam o ciudată uşurare. Diana m-a condus. Mi-a deschis. Se însera. Mi-a dat mîna pe care i-am sărutat-o tare, pătimaş, cu deznădejde. Am remarcat că încerca să-şi ascundă graba (nu era ea de vină!), am ridicat capul:

— Îmi pare foarte rău, ştii, foarte rău că nu mai poţi să vii la noi.

Îi eram recunoscător pentru aceste vorbe. Am încercat să-i surîd, n-am putut. Am înghiţit un nod. Am fugit.

După o lună, primesc o carte poştală de la Nutzi. Iat-o: „În urma discuţiilor pe care le-am avut împreună de cîteva ori, nu-mi închipuiam să iei o asemenea atitudine. Nu ţi-am scris pîn-acum, tot sperînd că vei veni. Cred că nu te vei încăpăţîna de a nu veni la noi. Deoarece te ştiu cam capricios, îţi dau două posibilităţi pentru a ne vedea: te aştept acasă, marţi 9, l.c.; dacă vei binevoi să nu vii, atunci te aştept miercuri, ora 6 d.p. la Arcul de Triumf, dar trebuie să ştiu că vei veni neapărat, am să-ţi comunic ceva. Cu drag, Nutzi".

Am spus, mi se pare, că Nutzi avea, pentru mine, o simpatie protectoare. Avusesem, e adevărat, cîteva „discuţii" în care stabilisem că vom rămîne prieteni veşnici orice s-ar întîmpla. Şi iată, nu mă ţineam de cuvînt. Era desigur pusă în curent cu scena din seara despărţirii şi, de asemeni, ştia că hotărîsem să nu mai vin niciodată. Dacă îmi scria să vin, e probabil că ceva se întîmplase şi avea, fără-ndoială, aprobarea doamnei Dumitrescu. Oricum, era un fericit prilej de a veni din nou la ei (cît doream casa ceea! Acum era la sfîrşitul lui mai, trebuie să fi fost frumos, pe strada ceea, salcîmii înfloriţi!) fără a mă umili prea

mult. Desigur, nu am avut răbdarea să aştept pînă „miercuri, ora şase". M-am dus marţi. Mi-a deschis Nutzi, pieptănată cu zulufi, rîzînd cu toată gura:

— Va să zică, tot ai venit, domnule! Şi, isteaţă, sigură de ea: Nu ţi-a fost dor de noi, deloc, deloc? N-ai vrut să mă mai vezi pe mine, pe prietena ta?

— Ba da, răspunsei, stînd încă în antreu, dar numai pe tine vreu să te văd. Nu trebuie s-o văd pe Diana. (De fapt, nu venisem decît cu speranţa nemărturisită de a o vedea; de cînd primisem scrisoarea, chipul Dianei mă stăpînea zi şi noapte.)

— Nici pe mama nu vrei s-o vezi?

— Ba da, dar nu pe Diana. Pe Diana nu am s-o mai văd niciodată. Intru, numai dacă mă asiguri că nu-i acasă.

— Diana, nu-i acasă, dar avem un musafir.

— Pe cine?

— Pe Gică Dumitrescu.

— Logodnicul ei? întrebai speriat.

— Nu, mă linişti Nutzi, e fostul ei logodnic. Diana şi-a dat seama că nu poate să-l iubească. S-au certat. Diana i-a spus, răspicat, să n-o mai plictisească cu prezenţa lui. El a plîns, a căzut în genunchi, a rugat-o. Acum, s-a mai liniştit, s-a resemnat, acceptă situaţia. Dar e foarte nenorocit. Nouă ne e milă de el. Săracul! Apoi, tatăl lui a dat faliment. Ghinion peste ghinion! De altfel, afacerile nu-i mergeau prea bine lui tată-său, de mai multă vreme. Gică nu ne spunea nimic. Acum am aflat că a iscălit poliţe ca să-i cumpere Dianei cadouri şi flori. Noi i-am spus Dianei să mai rabde puţin, să nu-l lase chiar acum, în plină nenorocire. Dar Diana e încăpăţînată. Vezi, e prea sinceră, nu se poate preface. Cînd nu iubeşte pe cineva, nu poate să-i arate contrariul. Acum, Gică vine pe-aici, din cînd în cînd, în lipsa Dianei, ca să-şi reamintească. Ţine mult la noi. Stă de vorbă cu mine, cu mama şi cu Maria. Nouă ne e tare milă de el. Dar nu putem face nimic. Dacă nu-l iubeşte! şi Nutzi scoase un oftat prelung.

Intrarăm în camera de primire. Doamna Florica Dumitrescu, prea fardată (după obiceiul ei), sta trîntită pe un divan. Pe divanul celălalt, vorbind cuminte şi liniştit, Gică. Doamna Florica Dumitrescu ne-a prezentat: d.

Emil Ene, colegul Dianei, şi d. Gică Dumitrescu, nepotul meu. Pentru accentul ironic cu care a pronunţat atunci numele noastre şi pentru surîsul ei răutăcios, am să-i port pică toată viaţa, oricît aş trăi. Gică Dumitrescu era elegant, avea un boboc de trandafir la butonieră; din buzunarul de la piept ieşea în falduri batista de mătase, care mirosea puternic a apă de colonie. Avea o dungă roşie pe gît, din cauza gulerului care îl strîngea. Dunga pantalonului era impecabilă, dar surîsul trist pe care îl avea cînd mi-a strîns mîna, mi-a strîns inima, gata totdeauna să se înduioşeze:

— Diana mi-a vorbit mult de dumneata. Mi-a spus că eşti cel mai bun prieten al ei.

— „Şi de dumneata mi-a vorbit", îmi veni să zic, dar, dîndu-mi seama de ridicolul situaţiei, mă reţinui la timp. Doamna Dumitrescu şi Nutzi ne priveau cu scrutătoare atenţie şi mi s-a părut chiar, în cîteva rînduri, că-şi făceau şi semne. Gică, în ciuda îmbrăcămintii sale de om „şmecher", avea un aer de cîine trist care îmi făcea rău. O milă subită mă prinse pentru acest tovarăş de nefericire cu o soartă sentimentală atît de asemănătoare soartei mele. O frăţie în dezastru simţeam pentru acest Gică Dumitrescu. Dar mila pentru el era aşa de dureroasă, de grea, că-mi venea să plîng mie, în locul lui. Simţeam aşa de bine ce simţea el cînd încerca să surîdă, cînd îşi îndrepta umerii, cînd încerca, printr-un efort fizic, să se elibereze de povara durerii. Ne-am înfrăţit din prima clipă şi cele două femei, care nu ne pierdeau din ochi, au remarcat lucrul acesta şi l-au reţinut, desigur, pentru comentare. Ne priveam unul pe altul, înlăcrimaţi, şi ne înţelegeam de minune. Ca să-l alin, ca să-l ajut să uite, am crezut necesar să fac o mulţime de giumbuşlucuri şi glume şi am fost fericit cînd l-am văzut că rîde. Am găsit cîteva ocazii (mai mult sau mai puţin la locul lor) de a ne strînge mîinile, cu o căldură exagerată. Am mărturisit chiar, în gura mare, că simţim o mare simpatie unul pentru altul şi că ne-am împrietenit, că parcă ne cunoşteam de cine ştie cînd. Ne-am promis să ne mai întîlnim. Îmi venea să plîng gîndindu-mă cît sunt de sensibil, de altruist, de eroic, uitînd propria mea durere, pentru a participa, cu atîta ardere, la durerea lui Gică. A tre-

buit chiar să duc mîna la gură, simulînd că ascund un căscat, pentru a face să se creadă că lacrimile mele din căscat, şi nu din înduioşare proveneau. Evident, ura şi invidia pe care i-o purtasem pîn-atunci se risipiseră. În loc, era o mare dragoste. Mă înduioşam aşa de tare, mi-era atîta milă de Gică, încît aş fi făcut orice să-l împac cu Diana, să-l fac fericit, să-l însor cu ea. „Şi eu să mă pierd, îmi ziceam, şi eu să mă pierd!"... şi destinul acesta întrezărit de victimă sfîntă îmi urca un nod în gît, mă înlăcrima, mă făcea cîrpă. Cînd a plecat, l-am condus şi eu pînă la poartă, ne-am strîns pentru a zecea oară mîinile, simţeam nevoia să ne îmbrăţişăm, să ne destăinuim unul altuia. Ne-am dat din nou întîlnire, din nou ne-am promis să ne vedem des. Cînd am reintrat în salonaş (doamna Dumitrescu se retrăsese, între timp), Nutzi îmi spuse, misterios:

— Emil, te-am chemat pentru că Diana doreşte să-ţi vorbească. Dacă te-ar fi chemat ea, sau chiar ţi-aş fi scris eu pentru ce te chem, n-ai fi venit. Cred că n-ai să fii prea supărat pe mine.

Drept răspuns (ar trebui să dau o replică tăioasă, îmi ziceam; să spun, de pildă: „Regret, dar nu revin niciodată asupra hotărîrilor mele, domnişoară!"), am bîlbîit, m-am făcut roşu şi arătam, limpede, că bucuria aceasta depăşea speranţele mele. Şi, într-adevăr, ca la teatru, uşa se deschise şi Diana apăru, frumoasă ca un miracol. Nutzi plecă. Eu rămăsesem în mijlocul odăii, cu un picior înainte, cu genunchii puţin îndoiţi. Liniştită, sigură de sine, se apropie, îmi întinse mîna (deodată, în mine, fu o năvală de fericire, de delir, o beţie, inima îmi bătea cu un ritm ciudat, zglobiu, de paşi de dans, parcă; eram sufocat) pe care i-o sărutai, clătinîndu-mă.

Seara, am ieşit împreună în curtea plină de bălării Apoi, ne-am plimbat pe străzile cu salcîmi înfloriţi. Diana era cu capul gol, părul în vînt.

De departe, filtrat, venea pînă la noi zgomotul tramvaielor, al claxoanelor. După strada cu salcîmi, se deschidea un cîmp larg, lung (am trecut, de curînd, pe-acolo; nu

-am regăsit ; s-au clădit case pe el, s-au făcut străzi) și, a capătul lui, se aprindeau, învălurite, primele lumini ale orașului.

Mergeam fără să spunem un cuvînt. Era o tăcere dureroasă, ascuțită și totuși plină de o bucurie de vis, incredibilă, neliniștitoare. Mi-aduc aminte cît de disperat mă rugam ca seara aceea să nu se mai sfîrșească, să nu se destrame. Și-astăzi, cînd mă gîndesc la fericirea mea de-atunci, atît de integrală și de naivă, mi se umple sufletul de lumină. De lumină? Sau de jalea, de siguranța că totul era iremediabil pierdut, căzut, mort?

În aer, era o voluptate grea, sfîșietoare. Trecusem de străzi, eram în cîmp, în iarba tristă de margine de oraș. Cerul ne apăsa. O sete adîncă, misterioasă, de dragoste mă cuprindea, mă ardea.

Aprinși de lună, ochii, părul Dianei aveau o lumină ciudată, o expresie tulburătoare de suferință. Încerca să rîdă totuși, să sfarme apăsarea care o înlănțuia și pe ea.

Cu ochii plini de lacrimi, îi mîngîiam mîna, înfiorat.

— Are să fie rău, pe urmă! rosti Diana.

„Știu, îmi zisei, știu bine că fericirea acestei clipe va trebui s-o răscumpăr ; e fatal s-o plătesc cu o suferință însutită ; nimic nu rămîne nerăscumpărat ; nici o bucurie nu rămîne nepedepsită. Dar primesc suferința de mîine, o doresc, mi-e sete de ea, mă rog lui Dumnezeu să fie cît mai aprigă, cît mai ascuțită, să fie mai grea decît o pot duce umerii mei! Să fie insuportabilă, să fie mortală!..."

— Diana, te iubesc — putui să-ngîn cu voce slabă, speriată, plină de o speranță care era disperare — din toată inima, din toată ființa.

Diana deveni inuman de frumoasă. Îmi surîdea, atît de tristă, încît tristețea îi dădea o nouă înfățișare, gravă, tainică (doar buzele i se mișcau, zîmbind imperceptibil, înfiorate). Și gesturile — mîna care mă mîngîia cu o duioșie de soră — avea ceva ritmic, transfigurat, lunatec.

— Diana, Diana, glasul meu era plin de panică, de plîns, de durere.

Privirea Dianei se făcu de-o nesfîrşită blîndeţe.

Am sărutat-o pe obraz, pe ochi. Am luat-o de umeri (făceam eu asta? era adevărat?), i-am căutat buzele cu buzele care-mi tremurau.

Am ridicat, apoi, ochii spre lună. Ştiam, ştiam că tot decorul acela era un fals paradis, o floare răsărită din moarte, pîndită de moarte. Şi stelele, mari, erau florile cele mai luminoase ale morţii, fiice ale întunericului. Lumina va fi înghiţită de întuneric. Decorul se va prăbuşi, dragostea noastră se va risipi. Era o sărbătoare rară a cosmosului, de o singură zi. Ştiam că noaptea ceea nu se va întoarce; că trăiam un moment de miracol.

Toată noaptea am rătăcit pe cîmpul acela, plini de o fericire sau de o suferinţă chinuitoare, care ne zdrobea. Zorile luminară o lume nouă, mă aflam pe un alt tărîm.

Familia, seria III, anul IV, nr. 10, dec. 1937, p. 49—64.

JURNAL LA ŞAISPREZECE ANI

DECEMBRIE

Sunt un licean slab la învăţătură, spun profesorii mei. Dar sunt mai inteligent decît toţi profesorii din lume la un loc. Eu şi prietenii mei, Mihail şi Sergiu, vom cuceri lumea. Lucrul acesta ar putea să pară pueril. Dar e clar, e simplu că voi fi unul din marii scriitori ai istoriei lumii, iar Mihail un dictator, un mare reformator social, un mare conducător. Sergiu ne inspiră, la amîndoi, mai puţină încredere. Credem, totuşi, că va putea fi un diplomat bun, chiar celebru.

Îmi vine să rîd cu lacrimi de zîmbetul aiurit al aceluia ce, auzind ori citind aceste lucruri, le-ar socoti, în mintea lui îngustă, naive. Naive ar fi, desigur, şi prosteşti, dacă

nu ar fi adevărate. Realizarea noastră de mîine va confirma, în chip strălucit, cîtă dreptate am avut. Căci noi suntem oameni aleşi! Cum, de unde ştim lucrul acesta, n-am putea-o spune. Am crescut însă cu siguranţa asta în conştiinţă.

Siguranţă? Da, deşi uneori ne prinde o îndoială, o slăbiciune. Dacă nu-i adevărat, dacă ne înşelăm, dacă nu suntem genii? O mare durere ne apasă, o tristeţe de sfîrşit de lume, cînd ne îndoim aşa. Dar această îndoială absurdă dispare repede, ne regăsim, ne pipăim şi strigăm victorioşi: „Noi suntem!" şi înmărmurim la gîndul măreţiei destinului nostru. De altfel, ajunge să ne uităm la colegii şi la profesorii noştri ca să vedem cît suntem de deosebiţi. Nici unul nu are preocupările noastre, nici unul nu şi-a pus problemele noastre. Fără ajutorul nimănui am dat răspunsurile pe care le-am găsit, în marii filosofi ai lumii, despre Dumnezeu, despre existenţă, despre moarte, despre lege, despre natura lucrurilor. Ne simţim egali cu Platon, cu Shakespeare, cu Tolstoi.

În timp ce noi ne chinuim să dăm răspunsuri marilor întrebări şi suntem obsedaţi de destinul nostru, colegii noştri, oameni de rînd, învaţă fotbal, fumează, fac pe detectivii; iar profesorii noştri, seci, reci, ne explică mofturile pe care le-au învăţat pe dinafară şi ei, ca să ni le debiteze. Graşi, cheli, importanţi, cu ochelari, se duc apoi la băcanul din colţ. Nici unul din oamenii ăştia de duzină, de sută, nu a fost chinuit de micimea lui, de groaznica neimportanţă a fiinţei umane şi nu a stat, împietrit, copleşit, să privească stelele; nici unul nu s-a gîndit că, alcătuită din atomi, din eoni, din eoni de eoni de eoni şi aşa mai departe, fiinţa lui materială se pierde, dar nici nu există, deşi cuprinde, totuşi, o infinitate de lumi care se nasc, trăiesc şi mor în timp ce duce mîna la frunte, în timpul unui strănutat, cînd închide sau deschide ochii. Nu s-au gîndit la Dumnezeu şi n-au descoperit că el este cauza cauzelor sau că suntem în el ca peştii în ocean sau că, poate, suntem el cum picătura de apă este însuşi oceanul. Toate aceste lucruri pe care, acum, le citim în cărţi celebre, noi le-am gîndit, singuri, de un an. Tot Mihail şi cu mine am descoperit că geniul este un rezultat al

rasei și al evoluției, căci Victor Hugo nu se putea naște printre cafri și un geniu al cafrilor ar fi, la noi, mai prost decît un om mediocru; tot noi ne-am dat seama că același spirit a sălășluit sub chipul lui Alexandru Machedon, al lui Cezar și al lui Bonaparte, Și ne-am mai dat seama că, făcînd bilanțul tuturor victoriilor, tuturor gloriilor, viața nu are nici o importanță și că totul sfîrșește prin moarte.

Concluzia asta pe mine mă paralizează; pe Mihail îl exaltă, îl întărește. „Dacă viața nu are nici o importanță, dacă e o aparență, o fantomă, va putea zvîrli toate prejudecățile, își va putea bate joc de morală, această caraghioasă, arbitrară învoială între oameni, fundată pe nici o rădăcină eternă, pe nici un absolut. Morala asta, ridiculă, simplu vid sub zorzoane, e bună să țină în frîu turmele, dar nu pe lucizi. Așa va cîștiga, judecîndu-și cartea, cu tot riscul, azvîrlindu-se".

Că totul sfîrșește prin moarte, este marea mea turburare. Că moartea e așa de aproape, mîine, azi, iată ce mă înspăimîntă, mă distruge, mă umilește. Nu pot uita, ca Mihail, că nimic nu are importanță. El e tare ... Eu sunt slab.

Sunt mîndru totuși că nimeni nu suferă din motive așa de înalte și că, afară de Mihail, nimeni nu ar înțelege suferința mea. Iată încă un semn de noblețe. Suferința mea nu e măruntă, nici banală.

Și mai ales pentru mine, care sunt poet, această suferință este creatoare. Mihail este om de faptă, el va cuceri lumea biruind cu brațul; eu voi birui lăsîndu-mă biruit, suferind, scriind. Cît de diferite sunt destinele noastre!

IANUARIE

Odaia mea: un pat cu cuvertura roșie; o fereastră prin care, vara, intră verdele plopilor domnului inginer Drăghici — și care, acum, par niște cuie neîndurate; o masă de brad și un scaun; alături, rafturile cu scumpele

mele cărţi de literatură. La un capăt al patului, uşa pe care stă cuierul; la celălalt, soba de teracotă albă şi lavoarul. Văruită în alb. Odaie aproape călugărească.

Cînd vin de la liceu, îmi pun mantaua în cuier; îmi arunc ghiozdanul lîngă sobă. M-aşez la masă, ţin tocul în mîna dreaptă. Din stînga, de pe rafturile etajerei, iau cartea de literatură, mă înfund în ea, cu sete.

Iarna, dumineca, de la ora două după prînz, aici vine totdeauna Mihail. Îl aştept şi îl văd de la geam. Are nasul şi bărbia puternice, de om cu voinţă, de om de acţiune. Nimeni nu pricepe cum s-a împrietenit el, premiantul întîi, cu mine, corigentul şi poate, Doamne fereşte, anul ăsta şi mai rău. Îi aud paşii pe scară. Aştept să bată, să am bucuria de a-l auzi bătînd. Intră în casă, puţin roşu, cu zăpada încă netopită pe manta.

Aici, în odaia asta, într-o zi de îndoială, am auzit un glas interior făgăduindu-mi un magnific destin literar; aici am dezbătut problemele care tortureazǎ conştiinţele noastre; aici, duhurile pe care le invocăm i-au prezis lui Mihail că-şi va începe marea luptă la douăzeci şi cinci de ani şi că va birui la patruzeci.

Viitorul dictator e sigur de sine. E calm, simplu, hotărît, aşa cum sunt dictatorii. Judecata lui e dreaptă şi sigură. Îl admir. Îşi merită destinul.

Şi, mai ales, e înzestrat cu o conştiinţă spirituală pe care eu nu o am. Eu ştiu numai să gîndesc, să despic, să analizez; el ştie să pătrundă, *să vadă dincolo*. El ştie precis, de pildă, că a mai trăit, în secolul XII, la Tîrnova, în împărăţia româno-bulgară. De la fereastra camerei lui, el vede, în piaţă, spre Mitropolie, o lume pestriţă sau căruţe printre case scunde, semănînd întocmai cu cele deatunci. Revelaţia acestei asemănări şi amintirea neaşteptată a lumii aceleia a avut-o de curînd, acum o săptămînă poate, într-o dimineaţă dulce, senină, de iarnă, între două zăpezi. Carele înaintînd greu printre oameni, în zăpada topită, turlele unei biserici şi cerul albastru i-au reamintit, desigur, o zi identică. El nu e trist ca mine, pentru că simte dincolo de gîndire şi de logică, dincolo de bunul simţ pesimist, că moartea nu e moarte. Cred şi eu asta poate, la urma urmei, mai ales acum cînd o spune aşa

de tare, dar, la mine, e o credință rece și nesigură. Sunt prea timid, prea fricos, prea raționalist ca să îndrăznesc să cred asta, cu putere.

FEBRUARIE

Mihail nu-și mai îngăduie nici un moment de libertate, afară de duminecea după masă, rezervată discuțiilor noastre. Dar și pe acestea, le stabilește, dinainte, cu program.

Se scoală la cinci dimineața. Se duce într-o odaie de baie neîncălzită, deschide fereastra, își scoate cămașa, deși, ades, zăpada intră în casă. Învață, gol, în frig, cîte două strofe din *Luceafărul* și le recită. Apoi, face o gimnastică violentă, cu mișcări inventate de el; are o carte de exerciții gimnastice, dar nu-l mulțumește: brațele el nu le întinde, le azvîrle; mișcarea nu o face de zece ori cum scrie în carte, ci de o sută. Exercițiile durează trei sferturi de ceas și se încheie cu un duș glacial. Pînă la plecarea spre școală, bîndu-și ceaiul, repetă lecțiile. Ajunge la liceu pe jos, la opt fix, cînd sună, ca să nu piardă, inutil, nici o clipă. Toată lumea e uimită de puterea lui de concentrare, de memoria lui. E cel mai bun elev al liceului, de cînd cei mai vechi profesori și-amintesc. În recreație scoate repede, de sub bancă, dicționarul italienesc și caietul de cuvinte, și învață. Învață, în afară de școală, două limbi singur.

Mi-e frică de el și sunt gelos. Mai ales că eu nu învăț strălucit. Dar Sergiu, care e al doilea în clasă, e mai gelos decît mine. Toate încercările noastre de a-l face să vorbească, să piardă timpul sunt inutile. Rămîne să lucreze, neclintit, concentrat, cu bărbia proeminentă. La unu, pleacă acasă. Pînă seara, învață. Cînd a terminat, reîncepe să scoată cuvintele italiene și spaniole. Și-a propus să nu citească nimic distractiv, nimic ușor, să nu se odihnească. Și nu se odihnește. Doarme cinci ore pe noapte. Se simte puternic, se simte crescînd, se simte înălțîndu-se. Se prepară pentru a cuceri lumea. Și pentru asta, trebuie să se cucerească, să se domine întîi pe el însuși. Știe

lucrul ăsta şi îl face. Iar Sergiu şi cu mine *nu ne pregătim*, nu facem nimic.

Eu lenevesc, sufăr, fac versuri proaste pe care mi le refuză toate revistele. Nu mă construiesc, nu mă adîncesc. Nu e prea tîrziu? Mai am timp? La vîrsta mea, cincisprezece-şaisprezece ani, Rimbaud era format, făcea poeme magnifice; Victor Hugo scrisese poeme şi scria un roman. Să nu fiu oare *înzestrat*? Dacă eşti dăruit, se simte clar, se vede clar; aurul străluceşte de la început, curat. Dacă nu sunt dăruit? O mare tristeţe mă cuprinde ... Dar îmi dau seama, totuşi, că sunt un ins de elită: n-am decît să-i privesc pe ceilalţi, poporul imund şi grosolan al claselor! Prostia, tuturor, le e întipărită bine, în trăsături precise, pe figură. Eu nu sunt ca ei. Iată un lucru limpede. Nu mă pot înşela ... Dacă aş fi ca ei! Numai bănuiala asta mă îngrozeşte. Îi văd, ieşind din curte, grosolani, zevzeci şi zeflemişti; vorbesc cu ei şi parcă nu ştiu limba lor. În clasă, pînă vine profesorul, se amuză dînd drumul la gaze, sughiţînd, scuipînd. Faptul însuşi că aş prefera să mor decît să fiu ca ei, că ei îmi repugnă, nu dovedeşte oare că sunt un ales?

MARTIE 1926

Am făcut zece poezii şi două nuvele. Am început o piesă de teatru. Sunt mulţumit de mine.

Am descoperit că arta este superioară ştiinţei, filosofiei, faptei. Această opinie o întemeiez pe argumente foarte serioase, pe care i le-am expus lui Mihail. E mulţumit parcă, dar n-are ce să-mi opună. E clar că am dreptate. De cîtva timp, am căpătat mai multă încredere în mine. Duhurile mi-au şoptit la ureche că pot fi sigur de destinul meu.

M-am plimbat, singur, în grădină. Era soare, printre ramuri goale. Se topea zăpada. Un albastru palid spăla lumea. Grădina era un tînăr convalescent. Cerul era frumos ca un surîs, bun ca un surîs, parcă mîngîia cu degete uşoare, de fată, pe frunte. Nu ştiu dacă eram vesel sau dacă eram trist. Am plîns singur, nu ştiu de ce. Eram

plin. Parcă eram un rîu şi se topeau sloiurile. Aş fi vrut să mă joc ca în copilărie. Sau aş fi vrut să fiu mîngîiat.

Mi-am adus aminte că toată lumea spune că m-am făcut urît. M-am uitat şi eu, de altfel, de-atîtea ori în oglindă: mi-a crescut nasul, mi s-au umflat buzele, am coşuri.

Am continuat să mă plimb, să-mi port urîţenia prin alei, sub degetele de fată ale soarelui. O, cum aş vrea să fiu frumos! Duc cu mine un urît.

Mă consolai că şi aceasta e, poate, una din suferinţele ursite geniului. Am început o nouă poezie, foarte tristă ...

*

...M-am dus la Mihail. A lipsit azi de la cursuri, pentru prima dată. L-am găsit acasă, cu figura răvăşită. M-a dus în odaia de baie, unde-şi face exerciţiile de dimineaţă.

— Nu eşti ocupat? îl întrebai, cu uimire şi o nuanţă de satisfacţie, văzîndu-l că se aşează ca pentru o îndelungă convorbire.

— Nu. Astăzi sunt liber!

Avea un surîs amar. Am vorbit fără ordine, fără program, despre ce ne-a trecut prin cap. Răsuflam. Ideile hoinăreau. Imaginaţia se oprea unde vroia, pornea din nou. Ce beţie, această libertate! De mai mult de două luni, pentru prima dată, Mihail nu impunea un program, nu urmărea planul rigid al discuţiei pe puncte. Avea figura posomorîtă, dar nu mă opream la asta. Cu o mulţumire adîncă, pe care nu vroiam să o mărturisesc, pe care a trebuit s-o recunosc ruşinîndu-mă, îmi ziceam că Mihail a obosit şi a renunţat; că se va părăsi lenei şi indolenţei ca şi mine.

Am vorbit despre artă. I-am repetat că arta este activitatea omenească cea mai de seamă; că este deasupra politicei, filosofiei, ştiinţei. Că gesturile şi faptele omoară şi împietresc; că ştiinţa şi filosofia descoase, separă, îmbucătăţesc; că numai arta creează. Că ea repară tot răul pe care l-a făcut ştiinţa sau politica, spiritualizînd maşinile, sudînd elementele, umanizînd actul politic.

— E, deci, deasupra totului? întreabă Mihail, privindu-mă.

— Da. Arta e mai tare şi decît moartea! exclamai, plin de un avînt magnific şi necontrolat.

— ... Ştii — răspunse Mihail, după cîteva clipe de tăcere — alături, bunica mea trage să moară. Ce-ar fi să-i citim *Luceafărul* sau să-i descriem o catedrală? Cred că asta ar înzdrăveni-o!

Am răspuns copleşit. Avea dreptate. Răsturnase toată argumentarea mea, restabilise starea adevărată a lucrurilor. Eram cutremurat. „Moare"? ... Toate capodoperile lumii, eroismele, civilizaţia... ! Ce absurdităţi, ce pierdere de vreme, cînd aici e moartea. Acest fapt simplu, elementar, adevărat, al morţii vădeşte zădărnicia deplină a oricărei frămîntări. Şi eu gîndeam aşa. Dar uitasem, se vede, ce gîndisem. Mă lăsasem tîrît de o vervă proastă, de facilităţi, pierdusem *lucrul* din ochi.

Eram descurajat.

Mihail vorbea:

— Nimic nu are nici o importanţă. Toate sunt fleacuri. Moartea e mai tare decît orişice. Ce sens mai are tot ce a iubit, tot ce a trăit bunica mea? Totul se întunecă acuma, cu ea, în ea. Nimic nu rezistă în faţa realităţilor ultime ale suferinţei şi ale morţii! Şi ce spunem noi, acum, e în afară de esenţă. Esenţa lumii este moartea. Tot ce este în afară — chiar şi vorbirea despre ea — sunt lucruri inesenţiale. Toată civilizaţia, este *ceva pe margine*. Bunica mea moare. Dincolo de asta nu mai e nimic. Eminescu al tău e bun, acum, pentru tine, atîta timp cît nu eşti în moarte. Totul cade pe urmă, ca un joc de cărţi. A căzut. Nu mai vreau să înving viaţa. Vreau să încerc să înţeleg şi să înving moartea.

— Mihail ... de ce viaţa noastră trebuie să fie chinuită de astfel de întrebări? Nu vom avea oare niciodată o zi senină? La ce servesc toate astea? Poate că lucrurile astea au un sens, deşi ni se ascunde nouă. Poate că suntem nemuritori. Poate că Dumnezeu e bun şi ştie ce face.

— Da! zise Mihail, iluminat. Este un sens în miezul lumii şi al morţii. Îmi propun să nu am alt scop, toată viaţa, decît de a-l pătrunde!..

MAI

Întîmplarea a fost foarte tristă. Şi acum mă simt împovărat, cu un gust amar în suflet. Parcă nu mai am lacrimi. Sunt cuprins de o silă adîncă, de-o oboseală de sfîrşit, oboseală care are inexplicabila culoare a resemnării şi a liniştii. Am renunţat la mine, am abdicat de la tot, de la tot. A trebuit. Mă mir încă de curajul pe care l-am avut, curajul de a fi lucid, de a voi să văd, de a recunoaşte iremediabilul. Viaţa nu mai are nici un sens; existenţa mea nu mai are nici o justificare. Sunt o cîrpă, sunt o secătură, sunt un bun de nimic, sunt un om ca toţi ceilalţi.

Întîmplarea încă mă doare. Şi e aşa de neagră, de grea, că trebuie să fac un efort imens ca să povestesc, ca să încerc să ridic acest munte de pe inimă.

Mă plimbam cu Mihail în grădină, sub lumina amurgului. O melancolie ne cuprindea, cu seara. Serile coborînd încet, implacabile, mi-au făcut totdeauna rău. În ele citesc semnele tuturor sfîrşiturilor, tuturor morţilor. Seara, mă cuprinde frica. Atunci, mai mult ca oricînd, simt nevoia luminii, a soarelui. Iubesc ziua. Nu mă poate linişti decît lumina. Trebuie să fie îngrozitor să mori în amurg; să cobori de două ori în noapte. Dacă mori dimineaţa, sau în amiază, parcă moartea e înşelată.

Ne-am aşezat pe o bancă. Culorile se atenuaseră. Era o seară de primăvară care avea atmosfera toamnei.

— Mihail, ştii că ne-am înşelat, Dobrinski nu e prost. Trebuie să-l punem şi pe el pe lista adolescenţilor de elită. Am vorbit cu el. Are preocupările noastre. Şi-a pus şi el întrebările noastre. Exact aceleaşi. A descoperit şi el că Dumnezeu e cauza cauzelor; că cuprindem o infinitate de lumi; că într-o secundă naşte şi moare o infinitate de cosmosuri. S-a înfiorat şi el de neînsemnătatea noastră şi de numărul nesfîrşit al stelelor. S-ar putea să nu fie periculos, pentru că nu are ambiţii. Nu vrea să cucerească lumea, ca noi. Iar Sergiu are, mi-a spus-o, conştiinţa că e genial, dinaintea noastră. Inşi deosebiţi mai sunt, chiar la noi în clasă: Nicolae, de pildă, care cunoaşte pe toţi scriitorii latini. Nu ţi se pare că suntem prea mulţi? Dacă fiecare

are impresia că e deosebit de ceilalţi, prin ce ne mai deosebim noi de ei? Crezi că e suficientă impresia acestei deosebiri? Suntem prea mulţi!... Şi crezi, în adevăr, în destinul nostru, mai crezi în geniul nostru? Nu ţi se pare că e prea sărac, prea nestrălucitor? Simţi oare, cu adevărat, în tine, puterile mari care să ne conducă în fruntea tuturor, care să treacă peste orice piedică? Mă simt slab, mă simt sărac, mă simt minor. Poeziile mele sunt respinse de reviste. Şi nu îndrăznesc să mai spun că sunt respinse fiindcă sunt neînţelese! Nici tu nu mai crezi asta. În timpul din urmă, o spuneai cu jumătate de gură. Şi nici despre destinul tău nu mai vorbeai fără jenă. Toate astea au fost copilării. Îţi dai seama, trebuie să ne dăm seama că nu au fost decît copilării. Se dărîmă tot în mine, toată raţiunea mea de-a fi, căci nu mă pot mulţumi să trăiesc ca toţi oamenii, să fiu banal — dar un pic de conştiinţă, de pudoare, mă îndeamnă să dezvăluim tot. Dacă n-aş fi făcut-o eu, ai fi făcut-o tu, azi, mîine, peste un an, peste doi. Cu cît ar fi fost mai tîrziu, cu atît ne-ar fi fost mai greu. Suntem oameni ca toţi oamenii, puţin mai sensibili, poate, decît majoritatea. Suntem printre cei treizeci la sută, dar nu suntem unicii într-un veac! Cum am putut crede că suntem genii? Ce avem în noi? Ce flacăre?

Îmi frîngeam mîinile, mă zvîrcoleam, eram disperat.

Mihail era calm şi clar. Mi-a răspuns, cu vocea lui cea mai liniştită, în timp ce în mine lumi se prăvăleau:

— Dragă Emil, ştiu toate astea de mai demult. Nu ţi le-am spus pentru că nu erau prea importante, pentru că mă jenam c-am fost ridiculi!...

(Nu mai era nici o speranţă! Nu mă contrazicea, nu-mi arăta că mă-nşel, nu mai avea încrederea lui de altădată în noi. Jucam deci, de cîtva timp, o comedie sinistră, vorbind lucruri pe care nu le mai credeam, prefăcîndu-ne, afectînd o viaţă pe care nu o mai aveam, o credinţă dispărută; ne minţeam, aşadar, fiecare ştiind bine că-l minte pe celălalt, fiecare rîzînd de el însuşi şi de „genialitatea" celuilalt şi dispreţuindu-l, dispreţuindu-se! Nu ajungea că orice speranţă murise, mai trebuia să fie şi ruşinea asta grea, neiertătoare, care îmi înroşea fruntea!)

— Dar eu — continuă Mihail — nu simt deloc cerul căzînd. Nu m-am supărat pe nimeni. Ce însemnătate are de-am fi orice? Și cum să ne cuprindem în formule înainte de a ne crea, înainte de a fi? Să fim oameni drepți, Emil, să ne iubim aproapele, să așteptăm și să ne înțelegem moartea.

Vorbele lui Mihail nu mă înseninau. Dimpotrivă, fiecare silabă era o picătură nouă de amărăciune, fiecare vorbă tăia în mine ca un cuțit, pătrundea în suflet ca fierul roșu.

Coborîse noaptea! Noapte peste speranțele noastre, peste minunatele zori!

Ne-am ridicat. Nu mai aveam decît o singură poftă. Să dorm adînc, să nu se mai sfîrșească somnul. M-am despărțit, durut și rușinat. Parcă mă arăta toată lumea cu degetul.

Am ajuns acasă bălăbănindu-mă. Nu mai aveam curajul de a trăi.

Linia dreaptă, anul III, nr. 1, febr. 1938, p. 29–36. O variantă a textului a fost publicată în *Gazeta literară*, anul XV, nr. 13, 28 mart, 1968, p. 5.

LIZA
(fragment)

Liza venea la întîlnire cu precizie militărească. Dacă trebuia să ne întîlnim la ora cinci, eram acolo cu cîteva minute înainte, pentru ca la ora cinci fără un minut Liza să mă găsească.

Diana, ea, nu venea niciodată la timp. Cu Liza însă, poezia așteptării era exclusă.

Venea precis: în *pull-oover*-ul care-i contura bustul sau în rochia strîmtă care-i desena mijlocul, șoldurile.

O vedeam sosind de departe din capul străzii. Mergea grăbită (o, și nu întîrzia niciodată), cu capul în jos, con-

centrată, serioasă. Aproape de mine, își ridica fruntea și-mi surîdea: avea bucle, zorzoane, împodobiri de tot felul, pe lîngă urechi și sprîncene, la pălărie.

Nu știu de ce aceste întîlniri îmi păreau imorale și urîte: era viciu, răceală, lipsă de atitudine. Îmi părea rău, rău, rău că nu eram în stare să fug.

Îmi dădea mîna, veselă. Într-o clipă, ideea că nu puteam s-o mai văd pe Diana, că nu mai puteam spera în Diana mă cuprindea cu o sfîșietoare prezență. Atît de obositoare îmi părea venirea bine dispusei Liza; atît de aureolare aparițiile, așteptate cu febră, ale Dianei adesea plictisită.

Niciodată nu o vedeam venind pe Diana. Apărea, nu știu cum, brusc, simplu, miraculoasă, de necrezut, tocmai în momentul în care deznădăjduiam: la doi pași de mine, în față; sau o mînă (pe care acum nu mai puteam s-o sărut, cutremurat, plin de fervoare) mi se așeza pe umăr sau o voce îmi rîdea la ureche; sau, dacă era seară, din întuneric, o umbră se năștea, mințea, devenea Diana cînd nu mai îndrăzneam s-o cred; și, de atîtea ori, plecările cu inutile întoarceri sub greaua povară a absenței.

*

Într-o seară, după colindarea mai multor cîrciumi în care ne delectaserăm cu mititei, fleici și ardei iuți și după schimbarea mai multor feluri de vinuri, o condusei pe Liza pînă-acasă. Deși îi era frică de vecinul ei, un maior care-i făcea curte și care putea veni din clipă-n clipă (cînd venea acasă, înainte de a trece la el, bătea tare la ușa Lizei), ne hotărîrăm să facem dragoste:

— Nu mă săruți? îmi zise, tandră.

O sărut, cu oarecare silă ciudat amestecată cu dorință.

Vrea să cred că are douăzeci și șapte de ani și că e pură. În realitate, are treizeci și doi. Țipă, se pamează, și o ține întruna:

— *Tu ne m'embrasses pas?*

Apoi, cînd ne liniștim, îmi vorbește de neplăcerile ei, de micile mizerii, de viața asta... Ochii i se umezesc, devine galeșă și mă întreabă de ce sunt așa de drăguț cu ea, între patru ochi, iar pe stradă, printre oameni,

rău, intratabil, adevărat dușman al ei. Ea vede totuși că o iubesc („Săraca!" îmi zic) și nu-și explică de ce mă schimb; de ce nu mă port frumos cu ea decît cînd suntem singuri, și mai ales după ce am băut vin („Pentru că mi-e rușine cu tine, în lume", mă gîndesc). Probabil — continuă ea — că sunt sfios și mi-e frică de toată lumea. Fricos și gelos. Nu-i așa? Nu-i așa că m-a ghicit?

Și mă ia de gît. Mă desfac încet. „Știe că o iubesc, de aceea îmi rabdă atîtea!" (Am o poftă strașnică s-o contrazic. Mă rețin cu multă greutate.)

Pe urmă: „De ce sunt așa de trist? Ea știe de ce! Am fost îndrăgostit. Nu mai sunt. Dar mi-a rămas, în suflet, o neîncredere. Care o să-mi treacă. O să facă ea să-mi treacă, asta mi-o garantează!"

(Imaginea Dianei, răsărită aici, e ca o rază de soare. Mi se luminează sufletul cînd mă gîndesc la ea.)

Liza mă privește și remarcă ceva care-i displace. Deodată, aproape supărată, acră, îmi declară:

— Ei băiete, eu sunt prea frumoasă pentru tine. Mai frumoasă decît aia la care te tot gîndești!

De data asta, nu mă pot opri să nu protestez, vehement:

— Habar n-ai! Nici n-ai văzut-o!

— Mi s-a spus!

— Nu te pricepi! E mult mai presus de tine, înțelegi? Tu nu poți să-ți dai seama. Și nu-ți dau voie să vorbești de ea!

Se înfurie. Se scoală, vrea să-mi dea o palmă. Ne luptăm. Chiotește de supărare sau de plăcere:

— Ești nebun, nebu-u-u-un!

După cîteva minute, conversația reîncepe:

— Hai să ne împăcăm!

— Sunt împăcat! ... Ce mai vrei?

— Sărută-mă dulce!

„N-am ce să fac", îmi zic. „Trebuie!"

— Sărută-mă lung!

Cu adîncă silă, o „sărut lung" și o „sărut dulce". „Asta e plata", îmi zic. Ea se strînge de mine, îmi soarbe, îmi suge buzele, eu le închid cît mai strîns, să nu mă pătrun-

dă saliva ei. Număr: ... „una ... două ... trei ... patru ... cinci ..."

Îmi zic că nu trebuie să mă despart eu întîi. Să mă port bine.

Dar cînd ajung la douăzeci, nu mai pot. Îmi morfolea buzele. („De ce era aşa de bun sărutul Dianei?" mă întreb. Şi mi-e un dor disperat de ea...) Mă desfac, nu prea uşor.

— Nu ştii să săruţi deloc, observă Liza.

— Nu.

— Nu? se miră ea.

Îmi rotesc ochii prin cameră. E galbenă. Un galben trist. O lumină săracă, gălbejită. Pe scaun, cămaşa mea, chiloţii ei. Întorc capul. Mă simt tare rău. (Diana, Diana, ce mult te iubesc! Ce dor mi-e de tine! Cu totul altfel s-ar petrece, cu tine, lucrurile astea. Ce parodie a dragostei, ce caricatură hîdă!)

— Mîine dimineaţă, plec cu maşina la ţară, nu mă pot opri să strig, deodată, ca la o eliberare.

— Cînd?

— Mîi-ne!

— Pleacă poimîine. Să mergem mîine seară la bal.

— Am treabă!

— La cinema ... fac cinste.

— Nu!

Liza e o fată bună. Prea bună pentru mine. Nu o merit. Nici măcar nu mi-e milă de ea. „Sunt rău!", îmi zic, ca să mă cert. Dar, la gîndul acesta, o bucurie ciudată, tare, amestecată cu remuşcări şi împotriva căreia aş încerca zadarnic să lupt. Viaţa m-a chinuit aşa de tare. Şi chinuiesc şi eu acum, îmi bat joc, scuip. Parcă e o răzbunare. „E-aşa de trist totul, c-aş muri", îmi spun, biruind şi bucuria meschină, şi remuşcările. „N-ar trebui, totuşi, să mă port aşa de prost cu Liza: asta e sigur."

Uite-o, acum se-mbracă. E înaltă de tot. „*Femeia* s-a îmbrăcat. Uite, *femeia*, îşi pune chiloţii, *femeia*." Şi repet: *femeia, femeia, femeia, femeia*! ..." Şi o văd, cu picioarele crăcănate, cum stă acum *femeia, femeia* ... Cuvîntul îmi pare de-o vulgaritate neînchipuită, bestială. *Bărbatul*

femeia, bărbatul, femeia! ... Bestialitate, bestialitate. Viața e bestialitate, viața e imundă! ...

Se întoarce și-mi surîde din toată inima. Îmi vine și mie să rîd. N-ar trebui să fiu așa. Cel puțin să fiu prietenos, bun camarad. Dar îmi bat joc de ea, cu necaz, ori de cîte ori pot. Mi-e de-o indiferență suverană! Dacă i s-ar întîmpla vreun rău, nu mi-ar păsa. Un deget n-aș mișca s-o apăr ...

— Tu ai suflet bun! îmi strigă, deodată, în capot. Fără nici un rost, vine lîngă pat și mă sărută.

— Nu te ridica, îmi zice, stai culcat, și mă învelește, grijulie.

Nu mi-ar inspira, niciodată, pic de gelozie ... Mi-e străină ... Și îmi mușc pumnii de-acum, mă zvîrcolesc, poate chiar în momentul acesta, pe Diana. Cine? Cine? Ce umeri o acoperă? Ce dobitoc rîde de ea, o chinuiește, o stăpînește, disprețuind-o?

Liza se apropie iar de mine, într-un capot multicolor și înflorit care o face, crede ea, ispititoare. N-are ciorapi, și din pantofi cresc, ca niște stîlpi, gambele cu pielea roșie. S-a vopsit, s-a pudrat, și-a dres părul. S-a parfumat sub brațe. Pe femeia asta, uite, eu o calc în picioare, ca pe o cîrpă. Parcă nu este om. Dar nu ca pe o cîrpă. Ca pe un gîndac negru, strîmbîndu-mă de scîrbă cînd îl aud trosnind, cînd îi văd măruntaiele albe și galbene. Asta simt, cînd o calc în picioare.

„Sunt o canalie", îmi spun, cu accent interior melodramatic. Dar propria mea insultă mă amuză.

Nici o milă. În schimb, gîndindu-mă în aceeași clipă la Diana, o negrăită dragoste și milă mă cuprind pentru ea. Și un dor, un dor care mă seacă. Mîinile sufletului se întind s-o mîngîie; mă înfior cînd îi gîndesc numele, cînd îl silabisesc în minte. Lacrimile îmi vin în ochi cînd îi contemplu chipul, pe veci sădit în mine. Cum s-o feresc, cum s-o feresc să nu i se întîmple nici un rău? Cît de rău, infinit de rău îmi pare că am insultat-o. Lucrul acesta n-am să mi-l pot ierta niciodată, toată viața. Dacă s-ar putea uita, șterge, anula aceasta ... Ireparabilul ...

Pe Liza o calc în picioare. La orice lucru neînsemnat

al Dianei, participam întreg, vibram. Tremur şi-acum la rostirea numelui ei, în gînd.

Liza se plictisise însă.

— Sărută-mă...

Nu mă putui reţine şi făcui, fără să vreau, o mimică prea expresivă.

— A ... aşa-i ... cu o ironie plină de amar, aşa-i, am mîncat usturoi, la prînz. Ai simţit, nu-i aşa?

— Da (intrînd şi eu în ironie), mă jenasem să-ţi spun.

— Ei, hai (cu un gest de rugă), sărută-mă ... nu mă mai săruţi?...

— Nu (prefăcîndu-mă că glumesc), fiindcă miroşi a usturoi.

De fapt, era un miros mult mai neplăcut, insuportabil: mirosul de *ea*, de *Liza*, de gură *a ei*...

Mă scol şi eu, de teama maiorului. Mă-mbrac repede, plin de ruşine. O sărut în uşă, la plecare. Ajung în stradă, scuip. Era un aer rece, curat. Respiram adînc, să mă spăl. De la fereastră, Liza îmi făcea bezele. Sub un felinar, îi răspundeam la fel.

A doua zi dimineaţa, mă trezesc plin de tristeţe şi silă. Îmi miroseam respiraţia. Avea un miros odios, al ei. Al gurii ei, al salivei ei. Mă şterg cu perna, cu cearşaful. Sar din pat. Îmi frec dinţii, cu peria aspră, o jumătate de oră.

Şi nu e numai atît. E sudoarea ei pe care o căutam, pe care mă bucurasem s-o simt pe piele, pe pulpe ... Tot corpul mi-l simt murdar ...

Întîiul sărut al Dianei. Sărutul încă lipit pe buze al Lizei mă împiedică să-mi aduc aminte gustul sărutului Dianei. Gura ei, cu gust de floare sau de lapte ... Două zile l-am purtat. Îmi muşcam buzele, să mai simt gustul sărutului! ...

*

După cîteva zile, îmi trecuse sila şi, împins de dorinţă, o reîntîlnii. După o masă cu vin, îmi păruse, deodată, rău că nu mă bucurasem îndeajuns de ceea ce îmi oferea.

Mă duc la ea, o găsesc supărată „din o mie şi unul

de motive". Gesturile, vorbele ei mă irită (iarăşi, iarăşi lupta între nevoie şi scîrbă) şi o reped. Îmi spune:

— Nu-mi place să fii mutros. O termin repede cu oamenii mutroşi, să ştii!

„De-ai termina", îmi zic; „termină, termină. Ce imensă uşurare ar fi!"

Nu avui tăria de a pleca şi o împăcai, fără multă greutate.

Băurăm ceaiuri cu rom mult, luarăm sandvişuri. Apoi ne culcarăm, tot cu teama maiorului.

... Mi-e o silă ucigătoare. Cum să mă spăl? Tot ce fac e un păcat împotriva purei mele Diana. De Liza nimic nu mă leagă decît cea mai adîncă scîrbă.

Iarăşi gustul ei în gură. Are obrajii galbeni, cu păr, de bătrînă. E proastă. Graţiile ei sunt de un tragic ridicul, de un grav prost gust.

Pentru că o vedeam aşa de proastă, începui să-i spun stupidităţi. Spuneam două-trei fraze cu aerul cel mai serios din lume. Ea mă asculta. Dar micile mele discursuri se încheiau deodată, cu lucruri cu totul neaşteptate: „Am să mă fac măturător; am un văr primar care a băut vin din craniul unchiului meu; am stat unsprezece ani în puşcărie; lumea zicea, cînd eram mic, că sunt nebunul care face pe cocoşul".

Îmi strigă să termin. O sfătuii să vorbească-ncet, că poate vine şi o aude maiorul. Atunci, mă luă de gît şi mă rugă, blînd:

— Fii cuminte, Emil, te rog din tot sufletul, fii cuminte, Emil!

Mă smucii. Mîhnită, mă privea din colţul patului, dînd din cap. Rîzînd, continuam să spun vorbe fără şir, absurdităţi.

— Haide, fii serios, Emil. Să vorbim serios!

— Nu pot, cucoană, nu pot, nu pot, nu pot!...

Deodată, se prefăcu că plînge. Stătea cu capul rezemat de perete, cu un picior lung şi mare, cu laba mare în pat, la margine, şi celălalt ajungînd pe podea. Îi curgeau lacrimi de-a lungul nasului urît. Le lăsa să curgă fără să le şteargă, ca să le văd şi să mă-nduioşez. Dar ştiam că, cu oarecare efort, poţi lăcrima la poruncă. O lacrimă,

prin nu ştiu ce mecanică ciudată, ajunse pe vîrful nasului sus, şi atîrna ca o perlă.

Continuînd să glumesc, mi-adusei aminte că, nu cu prea mult timp în urmă, în începuturile adolescenţii, crezusem că de mi s-ar fi dat cea mai urîtă femeie din lume, ar fi fost o cerească pomană. Îmi părea, atunci, că un corp de femeie este un lucru miraculos ce nu poate fi plătit cu nimic în lume.

Şi astăzi, îmi dau atît de lucid şi scîrbit seama că totul e o imensă porcărie. Atît de mediocră voluptate, atît de dorită şi care parcă nici nu e voluptate; numai atît şi să fie plătit cu aşa de mare scîrbă, scîrbă, scîrbă? Carne, carne, stîrv, împreunare de stîrvuri!... Oroare...

Liza era neobosită. Plîngea întruna, gîrlă. Nu mai scoteam un cuvînt. Mă prefăceam că nu observ nimic, pînă cînd Liza se plictisi. Se ridică, se aşeză în faţa oglinzii, îşi şterse lacrimile, se pudră.

Lumea asta a noroaielor şi a lacrimilor! N-am să mai scap vreodată?... Lume morbidă, de stîrvuri... Lume neparadiziacă...

Liza se trînteşte lîngă mine. Plină de lacrimi şi jale, mă sărută cu gura ei umedă, vîscoasă. Îmi şterg buzele, pe ascuns. Îmi amintesc că, adineauri, în focul dragostei, fusesem prea ... pasional. Scuip. Cum Liza se uita, nedumerită, iau batista şi, prefăcîndu-mă că glumesc, scuip, scuip.

Îmi declară că de asemenea glume îi e lehamite. Mă ameninţă din nou că „o rupe" cu mine, ca şi cum aceasta ar putea constitui o ameninţare.

Sărutările ei, prezenţa ei... Ce curaj îmi trebuia să le suport... Ce plată scumpă, cămătărească mi se cerea pentru o plăcere care era o nevoie tristă. O priveam pe Liza, înaltă şi deşălată, şi nu-mi închipuiam cum putea fi iubită şi dorită. Şi totuşi, suspinau după ea maiorul vecin, trei studenţi de la Academia Comercială, mai mulţi funcţionari. Un profesor din provincie îi trimitea scrisori de dragoste înfocate, deznădăjduite, la care răspundea, de sus şi ironic. Îmi citise „ironiile". Îl dispreţuia cum eu o dispreţuiam pe ea; cum Diana mă dispreţuia pe mine. Cum, poate, şi Diana era dispreţuită de altul. S-ar

putea oare? Şi o milă dureroasă pentru Diana mă străpunse la gîndul că era posibil să sufere şi ea umilinţele pe care mă făcuse să le sufăr. Mi-era imposibil, mai ales, gîndul că apărea, poate, în ochii altora aşa cum Liza apărea în ochii mei... A, dar nu se putea. Diana era o culme. Şi Liza era o culme pentru maiorul vecin, pentru profesorul din provincie. Şi ea era o Diană pentru ei.

Uite, acum se uita la mine, fix. Voia să mă certe. Ştiam că dacă i-aş fi spus: „Dragă Liza", i-ar fi trecut supărarea pe loc.

— Nu ştiu de ce nu mă pot supăra serios pe tine, îmi zise ea, eşti un fel de nebun.

Această afirmaţie neaşteptată mă surprinse şi mă indispuse. Mă sculai, să mă-mbrac. Simţindu-mă mai slab, nu pierdu ocazia să-mi propună:

— Stai aici; nu vrei să dormi cu mine?

— Vine maiorul!

— O să stingem lampa. O să creadă că nu sunt acasă.

— Da, dar o să mă vadă mîine dimineaţă, plecînd. E mai bine să fim prudenţi!...

Atît ar mai fi trebuit. Să stau o noapte întreagă lîngă corpul ăsta...

La despărţire, îmi zise, atîrnîndu-mi-se de gît (şi, cum e mai înaltă decît mine, trebui să-şi îndoiască genunchii ca să n-atingă parchetul):

— Vezi, dacă te-ai face om de treabă şi ţi-ar trece nebuniile, te-aş lua de bărbat. N-ar mai trebui să pleci. Şi m-ai avea în fiecare noapte!...

Viaţa românească, anul XXX, nr. 12, dec. 1938, p. 29—35.

putea oare? Şi o milă dureroasă [illegible]
puse la gîndul că era posibil [illegible]
pe care mă făcuse să le sufăr. Mi-era imposibil [illegible]
gîndul că apăsa, poate, în ochii altora aşa cum Liza apărea
în ochii mei. [illegible]
Şi Liza era [illegible]
fesorul din provincie. Şi ea era [illegible] pentru el.

— Hai acum [illegible] la mine. [illegible]

Şi am [illegible] dacă i-aş fi spus: „Dragă Liza, [illegible]
supărarea pe loc.

— Nu ştiu de ce nu mă pot supăra serios pe tine, îmi zise ea, eşti un fel de nebun!

Această afirmaţie neaşteptată mă surprinse şi mă [illegible] dispuse. Mă scuzai [illegible] nu, pierdui ocazia să mă [illegible]

— Stai aici; nu vrei să dormi cu mine?

— Vine maiorul [illegible]

— O să [illegible] O să creadă că eu sînt [illegible]

— Da, dar o să mă vadă mîine dimineaţă plecînd. E mai bine să fim prudenţi!

Atît ar mai fi trebuit. Să stau o noapte întreagă lîngă corpul ăsta!

La despărţire, îmi zise, atîrnîndu-mi-se de gît (şi ea mai înaltă decît mine, trebui să-şi îndoiască genunchii ca să n-atingă parchetul):

— Vezi, dacă te-ai face om de treabă şi ţi-ar trece nebuniile, te-aş lua de bărbat. N-ar mai trebui să pleci şi m-ai avea în fiecare noapte!

[illegible] ei, prezenţa ei. [illegible] îmi trebuia să [illegible]
[illegible] o dispreţuiam pe ea; cum Diana mă dispreţuia pe mine. Cum, poate, şi Diana era dispreţuită de altul. S-ar

VIAȚA GROTESCĂ ȘI TRAGICĂ A LUI VICTOR HUGO

(1935—1936)

VIAȚA GROTESCĂ ȘI TRAGICĂ A LUI VICTOR HUGO

(1935 — 1936)

VIAȚA GROTESCĂ ȘI TRAGICĂ A LUI VICTOR HUGO

I

PREZENTARE, DAR MAI MULT AFORISME

MOTTO: *„Une belle âme et un beau talent poétique sont presque toujours inséparables".*

VICTOR HUGO

Tatăl lui Victor Hugo, generalul conte Léopold Sigisbert Hugo, era un soldățoi simplu și aspru, dar suficient lipsit de scrupule ca să-și părăsească nevasta și copiii mici. Sta în Spania, unde era guvernatorul unei provincii, în numele lui Napoleon I, îndrăgostit de o falsă contesă spaniolă. Mama lui Victor Hugo, Sophie, care de altfel nu a fost nici ea o soție ideală, a plecat cu copiii în Spania, fără să-l recîștige. Prea orgolioasă pentru a suporta să i se prefere o altă femeie, a fugit îndărăt cu copiii la Paris, unde a preferat ea, soțului ei, pe generalul Lahorie: dinte pentru dinte.

Léopold Sigisbert Hugo, fiu de tîmplar, a fost înnobilat de Napoleon I. Numele nu i-a fost săpat pe Arcul de Triumf, lucru care, pe el, l-a înfuriat peste măsură și, mai tîrziu, l-a indignat pe Victor Hugo. S-a socotit, poate, nedreptățit. Va fi crezut că înnobilarea, guvernarea unei provincii erau recompense prea mici pentru marile sale servicii și vitejii. Acest conte și colonel al lui Napoleon a primit deci, ca o răsplată tardivă și cel puțin indirectă, gradul de general de la Bourbonii Restaurației.

Dacă Léopold Sigisbert Hugo era impulsiv și stăpînit de-o senzualitate primară, avea, în schimb, un fel de dexteritate, pe care o putem numi literară, cu desăvîrșire lipsită de gust și de discreție, dexteritate moștenită și amplificată de Victor Hugo, la proporțiile cunoscute. În numele acestei literaturi, Léopold Sigisbert Hugo face odată lui Victor această confidență de un caracter strict intim: Ai fost conceput *„sur un des pics les plus élevés des Vosges"* și precizează: *„lors d'un voyage de Lunéville à Besançon"*.

Și Sophie era orgolioasă, dar orgoliul ei era de mai bun gust. L-a iubit pe generalul Lahorie și, mai ales, l-a admirat, ceea ce irita la culme pe Léopold Sigisbert. Acest general Lahorie, aventurier și conspirator antibonapartist, este, fără îndoială, omul cel mai ciudat și cel mai interesant din toată povestea asta cu Hugo. Mărturisesc că aș prefera să mă ocup de el, decît de marele poet romantic. Acest lucru nu l-a gîndit însă Sophie Hugo. Și dacă, pînă la urmă, dragostele cu Lahorie n-au avut prea mari consecințe, nu l-a lăsat din mînă pe Victor și este cea mai de seamă vinovată a carierei sale poetice. L-a făcut să renunțe la Politehnică, studiu potrivit și pentru imensa lui putere de muncă, pentru inteligența lui mărginită, și l-a aruncat literaturii. În acea vreme, literatura și poezia aveau mai multă trecere decît conducerea statului, căci atunci popoarele se lăsau mînate de poeți. Astăzi, ar fi total ridicul să vrei să-ți satisfaci orgoliul fiind poet. Inflația poeziei a dus, în mod necesar, la deprecierea ei. Și astăzi, a redevenit ceea ce trebuia să rămînă totdeauna: o cenușăreasă. Pentru că însă atunci era vremea soldaților și a poeților — dar mai mult a poeților, acum cînd căzuse Napoleon — Sophie i-a impus lui Victor să fie poet. Nu i-a fost greu, de altfel, și temperamentul tînărului Victor a fost un excelent teren de fructificare al ambițiilor ei. Primatul vanității era așa de puternic înrădăcinat în Sophie, încît depășea cu mult și boala, și teama de moarte. Astfel, odată, grav bolnavă, este vegheată de Victor, adolescent. Victor Hugo sta tot timpul la căpătîiul mamei bolnave și nu mai avea timp să facă poezii. Sophie, palidă, își întoarse capul spre el și face efort să vorbească:

— O ... spune ea cu voce stinsă.

— *De l'eau?* — întreabă Victor, crezînd că Sophie cere apă.

— Nu. O — da.

— Oda?

— Da. Oda pe care trebuie s-o prezinţi pentru premiul Academiei din Toulouse! Ai scris-o?

— Nu.

— Scrie-o aici, acum, îi spuse ea cu voce stinsă.

Şi Victor, supunîndu-se, scrie, la căpătîiul acelui personagiu hugolian, lucruri care nu aveau nici o legătură cu realitatea momentului:

Je voyais s'élever dans le lointain des âges
Ces monuments, espoirs de cent rois glorieux ....

Şi Oda *„sur le rétablissement de la statue de Henri IV"* a restabilit-o pe Sophie, care, cu ocazia aceasta, nu a mai murit.

Mai tîrziu, şi toată viaţa, aşa va face Victor Hugo: poezii, literatură, elocvenţă la periferia marilor dureri, independente de dureri şi de marile evenimente ale vieţii. Începe de pe-acum şcoala insensibilităţii şi-a vanităţii. Va pierde absolut toate ocaziile de-a trăi gravele experienţe şi suferinţele lui vor fi, de azi înainte, false şi literare. Nu-şi va aparţine niciodată. Va fi condamnat la insensibilitate şi superficialitate; la vanitate, la iubirea vicioasă de glorie, de aplauze care-i vor cumpăra toate valorile sale spirituale.

Sophie Hugo, insuflînd fiului său mai multă vanitate în loc să caute să i-o atenueze, dîndu-i şi o mentalitate de parvenit din care, de altfel, a şi moştenit de la Léopold Sigisbert, trecîndu-i ambiţiile ei nemăsurate, i-a asigurat gloria literară. Într-adevăr, ca să devii om mare, unica condiţie este să vrei lucrul acesta cu îndîrjire. Să înveţi meseria de a fi celebru, cum înveţi meseria de a fi tîmplar. Caracteristica biografiei oamenilor celebri este că au vrut să fie celebri. Caracteristica biografiei tuturor oamenilor este că nu au vrut ori nu s-au gîndit să fie oameni celebri. Pentru a parveni nu ţi se cere decît dorinţa puternică de

a parveni. Ţi se cere să fii stăpînit de o pasiune absurdă, ridicolă şi integrală pentru ceea ce este exterior, inesenţial nesubstanţial. Filosoful cere serveşte ideilor, omul politic care serveşte statului, scriitorul care serveşte literaturii au vrut, în primul rînd, să-şi servească lor. Nu i-a interesat problema logică, politică sau artistică, ci celebritatea, primul lor îndemn şi cel mai de seamă. Este drept că ideea fură şi că, tot cîştigînd pentru ei, oamenii mari ai omenirii lasă să li se strecoare, fără să o fi vrut-o, ceea ce integrează în istoria culturii. De fapt, geniul nu este decît o îndelungată voinţă de a fi geniu. O îndelungată voinţă, neobosită şi îndîrjită. O voinţă fără întoarceri, fără regrete, fără sentimentul deşertăciunii: o deşertăciune nelucidă, inconştientă că este deşertăciune. Omul celebru şi genial este acela care părăseşte toate lucrurile într-adevăr esenţiale, toate năzuinţele, toate absoluturile spiritului. Un om celebru e un fals devotat şi un dezgustător arivist. Omul de geniu sau de mare talent este un abdicat de la spirit, un ratat, un nelucid monoman, obsedat de sine, chintesenţă a tuturor vanităţilor, pe cînd Sfîntul este obsedat doar de Dumnezeu. Geniul se iubeşte pe sine mai mult decît ar trebui să iubească lucrurile. Vanităţile lui, absorbante, sunt încăpăţînate şi închise. Egoismul lui este imens şi îndărătnic. Setea lui de a parveni îl face, ca pe Victor Hugo, de exemplu, să cucerească monezile sociale ale vervei, talentelor, puterii polemice etc., lucruri care cu oarecare îndîrjire, pot fi cucerite de oricine. Geniul este social şi, prin urmare, nu este niciodată dezinteresat, gratuit. Nu există nici un om celebru care să fie genial sau celebru fără să o fi vrut, fără să ştie. Orice glorie este răsplata unei deficienţe spirituale. Un furt al lucrurilor. Nu realizezi nimic pentru că iubeşti, ci pentru că te iubeşti sau urăşti ceea ce nu eşti tu. Şi pentru realizările lor de sine, diferiţii Victor Hugo cultivă talentul ca pe o moşie, au mare grijă de el, îl au ca pe o avere moştenită care trebuie neapărat mărită, şi-l fac şi îl joacă în diferite speculaţii ca de bursă. Căci talentul se face, se cultivă şi predispoziţiile se moştenesc. Sau se poate construi printr-un fel de specializare, prin exerciţii asemănătoare sporturilor care dezvoltă o anumită parte a corpului: picioarele, muşchii

brațelor, plămînii etc., în dauna celorlalte. Talentul este specializarea, educarea prin exerciții și antrenament a unor calități de altminteri generale. Orice om mijlociu poate deveni *cît vrea* (dacă știe să vrea) de talentat și, la un moment dat, chiar genial. A fi talentat nu este mai onorabil decît a fi bogat. Dar cu cît te înalți spiritualicește, cu atît devii mai sărac. Sfîntul nu are geniu și nici talent.

De altfel, un talent mare ca al lui Victor Hugo înseamnă exact cît înseamnă, din punct de vedere intelectual, vocea tenorului. Mi se pare extrem de semnificativă opinia unora ca Veuillot, Leconte de Lisle, Ernest Renan, A. France etc., care spuneau că Victor Hugo era genial și prost. Aceste lucruri nu sunt paradoxale, ci extrem de lămurite. Cred sincer că o inteligență cu mult sub-mijlocie nu poate împiedica înflorirea genialității. Dacă însă tenorul știe că nu are decît o voce frumoasă și că vocea lui nu este decît o voce, Victor Hugo are — nu știu de cine acordat — dreptul de a pretinde că vocea lui de tenor îl consacră și filosof, și om de stat, reformator social, și profet. De altfel, a fost o vreme care, aruncînd pe primul plan pe unii ca Lamartine sau Victor Hugo, credea că tenorii sunt totul și că trebuie să ne lăsăm călăuziți în viața de stat, în viața culturii, în viața spirituală, de tenori, numai de tenori. Dar asta se crede și azi, și mereu. V. Hugo a avut marele nenoroc pentru viața sa spirituală de a fi talentat și de a deveni și bogat. Pentru aceste virtuți, Théophile Gautier, după propria lui mărturisire, cădea de emoție văzîndu-l și atîția alții i se tăvăleau la picioare. În loc de a dezintoxica vanitoșii de vanitate, oamenii se uimesc și le [-o] încurajează. Printre proștii pe care Victor Hugo îi uluia trebuie numit Brunetière, numai prin faptul că prostia acestuia s-a mărturisit recidivistă: a afirmat, anume, că „versurile lui Hugo sunt agreabile și la recitire", cînd singura șansă de rezistență a lui Victor Hugo este că opera lui nu poate fi citită nici măcar o dată. Dar o aceeași rea educație a făcut ca admirația pentru Victor Hugo să meargă așa de departe, încît să se declare că *„élevés dans l'amour de la gloire et du génie, pour nous V. Hugo était un nom presque aussi merveilleux que Ho-*

mère ou Virgile" şi linguşirea şi tăvălirea erau aşa de înaintate, încît se putea spune poetului:

Et je lui disais Maître, humblement, tendrement, lucru de mirare azi, bineînţeles, chiar cînd căţelul ce se gudură se numeşte Fernand Gregh.

Dacă deficienţele spirituale ale lui Victor Hugo i-au constituit talentul, se ştie că şi acest talent are, înlăuntrul lui, deficienţe. „Victor Hugo nu a fost un poet, ci un orator", a zis cel dintîi, dacă nu mă înşel, Rémy de Gourmont şi au repetat atîţia alţii după el. Lucrul acesta este evident tuturora ca o axiomă, iar judecata justă, deşi nu ştia ce spune, a lui Brunetiére, că Victor Hugo a influenţat nu prin ideile sale sărace, ci prin metaforizarea ideilor sărace, îl azvîrle pe acest poet cu totul în afara poeziei. Se întîmplă că pierdem semnificaţia valorizării istorico-literare la o anumită depărtare, nu în timp, ci în înălţime, cînd nu mai privim valorile într-o ordine necesar cronologică, ci de sus, sinoptică; iată un motiv pentru care, astăzi, Victor Hugo poate fi privit limpede, liber, în sine, şi să nu ne placă. De fapt, judecînd o valoare din punctul de vedere al necesităţii momentului istoric, judecăm momentul istoric, determinarea valoarei, şi nu valoarea însăşi. După cincizeci de ani, diferitele „valori" impuse de momentele istorice sau istorico-literare se cern, supuse examenului unor mai gratuite, mai libere criterii. În definitiv, nici despre aceste criterii nu se poate spune că sunt absolute, dar sunt mai ţapăne pentru că sunt, sau pot fi, independente. Există, într-adevăr, o psihologie a momentului istoric, identică psihologiei maselor, în care rolul sugestiei este cel mai eficace. Nimic nu poate fi gîndit, totul este impus. Este ascultat cine strigă mai tare, cine vorbeşte mai mult, cine reprezintă mentalitatea colectivă a momentului, indiferent de orice altitudine spirituală. Mai tîrziu, mai departe, strigătele şi necesităţile se atenuează, nu mai impresionează şi omul poate fi judecat, fals desigur, pentru că toate judecăţile omeneşti sunt false, dar mai subţire şi mai lucid. Astfel, se constată că talentul lui Victor Hugo este de proasta calitate a celui arghezian: verbal, primar, instinctiv. Dacă Victor Hugo a fost un bun fabricant de metafore, este tocmai pentru că avea o inteli-

gență scurtă și pentru că viziunea lui era senzorială, fizică, plastică. Dicționarul metaforelor lui Hugo, făcut de Duval, ne arată care erau imaginile preferate de poet: ochiul, steaua, floarea, viermele, facla, umbra, șarpele, hidra — obsesii vizuale. Victor Hugo nu știa că metafora poate fi o condiție a poeziei, dar nu poezie însăși. Și mai ales nu știa că elocvența, cu metafore sau nu, este negarea poeziei. Victor Hugo este, elocvent și bogat în metafore cum e, un torent. Nu știu de ce oamenii prețuiesc atît de mult torentele în poezie și viață intelectuală și nu prețuiesc în aceeași măsură în poezie, de pildă, elanul vital al bivolilor. Torentul Victor Hugo nu este, de fapt, decît o găleată vărsată, paie și ape murdare. Romantismul a iubit, într-un mod exagerat, paiele și apele murdare. Iar Victor Hugo a fost așa de tare admirat pentru că s-a crezut că poezia este dicționar, dicționar de cuvinte sau de metafore; s-a crezut că poezia poate să fie retorică și zgomot — și lucrul acesta s-a crezut într-atîta încît V. Hugo a poetizat și a vorbit cu zgomot despre tăcere, cu elocvență despre moarte, cu imagini plastice despre neant. Lucrul acesta îmi stă pe inimă și, iată, simt că nu am să i-l pot ierta lui Victor Hugo niciodată. Limpede, falimentul Hugo dovedește însă că poezia nu este vocabular, nici gramatică istorică, nici filologie, nici lingvistică. Poezia nu este expresie lexică, ci exprimare. Ea este o emoție spusă, iar nu speculată. Ea este țipăt, și nu discurs. Nu este nici măcar dezvoltarea unei exclamații, cum spune Valéry, ci exclamația însăși. Poezia participă la viața cea mai pură și cea mai elementară a spiritului. Există, pentru poezie, o biologie a spiritului, independentă de viața intelectuală și de cea fizică, pe care văzul hugolian, de pildă, o întinează. Ea se eliberează de logică și de discurs, iar imaginile nu sunt decît treptele ce trebuiesc stăpînite și depășite, trepte pe care poezia pune doar piciorul. Primitivitatea poeziei este transcendentală. E o biologie spiritualizată. Un efort de depășire a materiei spre culmile spiritului. De aceea e gemăt, țipăt (se rupe din materie, se desface, se desprinde), de aceea se purifică de culori, imagini, zgomote, după ce culorile au fost prima ei treaptă de purificare.

Și să nu se confunde un poet cu un om talentat. Un om de talent e un om social. Poetul nu e talentat, căci nu e social și talentul e o dexteritate manuală pe care poetul o disprețuiește. Destinul adevăraților poeți este să nu aibă succes niciodată. Imaginile grele, materiale ale poeziei lui Victor Hugo indică o viziune primitiv-senzuală a lumii, cînd poezia nu are decît o primitivitate spirituală.

Poate că tînărul Victor Hugo, autor al *Odelor* și *Baladelor*, apoi al *Orientalelor*, era, între douăzeci și douăzeci și șapte de ani, un poet promițător. Îi trebuia să se condenseze, să devină autentic, să se adîncească. Și-a ratat cu desăvîrșire destinul poetic. Tot ceea ce mai era vibrație pură de coarde ale inimii a fost înlocuit cu greoaie lovituri de ciocan. Și-a ucis cu desăvîrșire emoția prin învățarea meseriei literare de a o specula. Nu a mai știut să exprime nici o emoție adevărată, nici un țipăt, nici un hohot. Nu a mai știut decît să le speculeze. Astfel, în loc să se concentreze, s-a mai diluat; a deprins o abilitate extraordinară, care l-a făcut facil; în loc să învețe să tacă, nu a mai știut decît să vorbească.

Și toate astea, pentru că era ambițios. Dacă, cu toate deficiențele lui de inteligență și cu toată viziunea sa materială a lumii, o adîncire spre sursele propriei sale interiorități l-ar fi putut salva ca poet, vanitatea sa, specularea lirică și elocvența au făcut ca acest poet posibil să devină literat, celebru literat, glorios literat, genial literat, ridiculizat cu drept cuvînt astăzi, cînd Victor Hugo nu mai poate fi decît material pentru filologi, gramatici și lingviști, dar nu poezie pentru poeți. Cu drept cuvînt, Prosper Mérimée, acel auster Mérimée care a știut totdeauna să înfrîneze desănțarea și luxura cuvintelor, a putut scrie, într-o *Scrisoare către o necunoscută*, din 1862, că Hugo este un om „*qui se grise de ses paroles et qui ne prend pas la peine de penser*". Și adevărul este că Victor Hugo nu și-a dat niciodată osteneala să gîndească. Nici nu ar fi avut timp. A fost prea ocupat ca să poată gîndi și că trăiește și că moare. De altfel, pentru a deveni un om mare, nu trebuie să te gîndești la aceste lucruri niciodată. Lucrurile acestea nu fac decît să te țină pe loc sau să te întoarcă. În viață,

viitorul om mare se aruncă cu ochii deschiși numai în afară, niciodată înăuntru. Ambiția viitorului om mare trebuie să fie așa de copleșitoare, încît să nu mai lase loc altor lucruri: nici gîndirii, nici iubirii, nici suferințelor, cînd nu sunt suferințe ale vanității. Viitorul om mare trebuie să stea scăldat într-o vanitate pură, candidă, întreagă, fără remușcare, fără introspecție. Trebuie să nu aibă timpul să se gîndească la moarte. Să creadă că nu se moare.

Victor Hugo a vrut glorie, avere, putere. Le-a avut pe toate. Dar averea i s-a risipit în cîteva rînduri; puterea lui a fost intermitentă; și, astăzi, gloria i se clatină din temelii. Nu s-a ales cu nimic. De altfel, așa se întîmplă totdeauna cu oamenii mari, Don Quijoții și Tartarinii: pînă la urmă, nu se mai aleg cu nimic.

Victor Hugo a fost un om mare tipic. A știut să nu fie nici al lui, nici al lumii; el credea că este al lui și lumea credea că este al ei. Condiție esențială a gloriei, a știut să fie și să nu fie al tuturora, adică reprezentativ. A fost, cum se cuvenea, de-o mediocritate exemplară. A fost banal, comun, ascultător al gloatelor și dusul lor de nas. A aparținut perfect momentului istoric, rob tuturor momentelor istorice ale vieții sale.

Un om celebru, un talent se impune în măsura în care lasă să i se impună și ascultă. Îl impun legile istorice. Urmează legilor istorice. Este sclavul lor. O viziune clasică, de pildă, nu se putea realiza în 1830: ar fi înecat-o apele romantismului.

Victor Hugo, după ce a ezitat cîtva timp în adolescență și în prima lui tinerețe, a știut să fie ce i s-a cerut să fie. Și instinctul lui l-a mai înșelat. Dacă teatrul lui a avut de întîmpinat dificultăți, nu înseamnă că nu pasiona, iar prefețele sale vestite erau revoluționare oficiale, căci revoluția era la putere. Victor Hugo a știut perfect cu cine să meargă. Și fiindcă gloata nu-și poate crea alte genii decît cele care-i aparțin și-i reprezintă vidul, V. Hugo, bietul, a putut fi considerat mag, supraom, poet de talia lui Dante și a lui Virgiliu.

Adevărul este că o înaltă spiritualitate nu face niciodată mezalianța de a se însoți cu geniu sau talent. Ea nu

ascultă de îndemnurile colective, nu se lasă pătrunsă decît de cele de mai sus. Pe cele colective le înfrînge, le întoarce sau se eliberează de ele.

„Une belle âme et un beau talent poétique sont presque toujours inséparables", afirmase totuşi Victor Hugo, într-una din faimoasele sale scrisori către logodnică, cu lipsa de luciditate care îl caracterizează. De acum încolo însă, nu vom mai face decît să vedem cum „un spirit frumos" se aliază, în mod inseparabil, cu „un mare talent".

Vanitatea diriguitoare l-a îndemnat pe Victor Hugo să vrea să fie un mare literat. Nemulţumit numai cu atît, a vrut apoi să fie un mare om politic. Lucrurile nu sunt încă prea grave, dar vanitatea a întunecat, falsificînd-o sau superficializînd-o, însăşi viaţa lui afectivă şi anulînd-o, cu desăvîrşire, pe cea spirituală.

Nu a început să scrie poezii pentru ca să scrie poezii, ci doar pentru că, de la paisprezece ani, vroia să fie Chateaubriand sau nimic. Pe urmă nu a mai putut să-l sufere pe Chateaubriand, pentru că i se părea distant şi orgolios. Ura lui se schimbă în admiraţie din ziua cînd Chateaubriand îl primeşte în cămaşă şi se spală pe dinţi în faţa lui. Această intimitate îl încîntă aşa tare, încît, entuziasmat, recunoscător, se duce acasă şi scrie *Ode au génie*. Face tot ce e cu putinţă să-şi asigure gloria literară şi publicitatea, recunoscînd în acelaşi timp într-o scrisoare către un prieten că „aplauzele sunt dulceaţa succeselor mele", Îşi păcăleşte editorii, îşi organizează, prin paravanul Célestin Nanteuil, public la reprezentările pieselor sale şi la procesele ce le avea deseori la tribunale. A fost denumit mare maestru al Reclamei şi-l punea pe Sainte-Beuve să scrie elogios pentru el.

S-a „realizat" graţie vanităţilor, invidiilor, geloziilor şi tuturor mobilelor meschine şi care nu se mărturisesc din ruşine. Este drept însă că aceste lucruri sunt creatoare. Înfuriat de succesul prea mare al lui Dumas-tatăl, bunul său prieten, pe care acesta l-a repurtat cu drama *Henri III et sa cour*, reprezentată în februarie 1829, scrie împotriva lui, iscălind cu iniţialele unui om de paie. Palid, livid de gelozie, nu e satisfăcut decît atunci cînd scrie şi el piese de teatru — pe care le ştiţi — cu succese de altfel con-

testate şi organizate. Părăseşte cenaclul literar din 1824 şi cel din 1829, pentru că, fiind acolo alături de Vigny, Charles Nodier, Sainte-Beuve, Lamartine, Dumas-tatăl, Delacroix şi Musset, nu putea fi cu evidenţă cel dintîi şi îşi face el un cenaclu literar, în 1836, alcătuit din mediocrităţi ca Bouchardy, Célestin Nanteuil, Auguste Mac Keat, Pétrus Borel, care, de altfel, îi populau sălile de teatru şi-i făceau cabală. Îşi urmăreşte criticii cu o ură de moarte; dă astfel afară de la *Journal des débats* pe Désiré Nisard, deşi era fără avere şi însurat de curînd, pentru că făcuse rezerve — scriind, în acelaşi timp, *Arbres, vous connaissez mon âme* şi alte multe poezii cu sentimente frumoase.

De altfel, tot timpul cît a trăit şi a scris despre iertare, bunătate şi sentimente frumoase, nu şi-a uitat criticii şi i-a insultat (pe Nisard, pe Mérimée, pe Montalembert) în memorii, în proză, în versuri, cu orice ocazie, denumindu-i măgari, mişei, derbedei, otrăviţi etc.

Pe soţia lui, pe Adèle, o neglijează cu desăvîrşire, utilizînd-o doar pentru organizarea succeselor sale teatrale şi, acaparat cum era de gloria sa literară şi de Juliette Drouet, nu vrea să vadă cum Sainte-Beuve se îndrăgosteşte de Adèle. Nu vrea să vadă asta nici cînd Sainte-Beuve îi dă de înţeles. Îl şantajează numai moralmente, rugîndu-l să scrie reclame şi articole pentru cărţile sale. Cînd Sainte-Beuve îi mărturiseşte că o iubeşte pe Adèle, că situaţia a devenit intolerabilă, că nu mai poate avea nici un fel de relaţii de prietenie cu el, că trebuie să dispară, Victor Hugo îi spune că nu e nimic şi-l roagă să-i scrie reclame, ca mai înainte. Abia cînd Sainte-Beuve îi declară că nu mai poate face nici acest lucru, că nu mai poate scrie un rînd despre Hugo, acesta îl dă afară şi se răzbună, oprind pe Adèle să mai iasă din casă, şi se crede îndreptăţit s-o înşele pînă la moarte. În tot acest timp, Hugo nu vorbeşte decît de iertare, de bunătate şi îşi compară opera cu munţii Alpi. Se găseşte bun şi indulgent şi fără rele intenţii. Evident, nimeni nu poate crede că Victor Hugo era farseur lucid. Se credea într-adevăr bun — şi poate că ar fi fost bun, dacă nu l-ar fi orbit vanitatea şi egoismul său literar. Dar a fost denaturat de vanitate şi de literatură. Nu îşi dă seama ce face. Niciodată nu şi-a dat seama ce face.

N-a ştiut să facă nimic altceva decît să-şi consolideze gloria, decît să-şi satisfacă setea de parvenire.

Despre Adèle, Victor Hugo scrisese: „*Je l'aime, je suis prêt à tout lui sacrifier, il n'y a pas de dévouement dont je ne sois capable pour elle*". Şi, pentru ea, vrea să devină celebru. Mai tîrziu, tot aşa, va crede că se sacrifică, devenind glorios, pentru Juliette Drouet, apoi pentru *madame* Biard, apoi, bătrîn, pentru servitoarele de la Guernesey.

Pe Adèle, Sophie Hugo nu o iubise. „*A des partis plus hauts ce beau fils doit prétendre*", îşi zisese ea corneliană cum era. Nu l-a putut impiedica pe Hugo să se căsătorească cu ea şi s-o nenorocească.

Şi totuşi, dacă Victor Hugo nu avea nici un fel de emotivitate şi dacă scrisorile sale erau elocvente numai, Adèle Hugo era o femeie prea subţire, cu o senzualitate poetică mult mai mare (nu era greu) decît a lui Victor Hugo. De pildă, cînd Victor Hugo, în vremea logodnei (pe la 1820), făcea poezii, fericit că dragostea îi inspiră noi teme literare şi lirice, Adèle îi scria aceste minunate cuvinte, extrem de expresive, pentru că exprimau, şi nu speculau exprimările, trăia un lucru autentic, ceea ce lui Victor Hugo nu i s-a întîmplat nici măcar o singură dată în viaţă: „*Si tu savais combien tu m'as couté de chagrins, de nuits blanches... tu vas croire que j'ai perdu la tête... c'est un peu vrai.. je ne veux plus être raisonnable. Il faut s'étourdir et tomber dans un précipice* (şi acest ţipăt, dureros, copilăros, demn de copiii teribili ai lui Cocteau): „*Tu ne sais pas, mon cher Victor, à quel point une femme peut aimer*".

Este suficient, cred, ca să vă convingeţi cîtă forţă de pătrundere poate avea expresia nudă a unui conţinut sufletesc neelaborat, strigătul pur şi intim al inimii. Este natural să nu dăm toată opera lui Victor Hugo pentru aceste fraze simple, elementare, din care Hugo nu ar fi ştiut să facă decît un prelung sos retoric. Astăzi, literaţii caută să înveţe meşteşugul prin care să-şi uite meşteşugul; meşteşugul prin care să revină la trăirea nativă a emoţiilor, la eliberarea de elocvenţa hugoliană. Dar elocvenţa hugoliană, comoara mediocrităţilor, genialitatea mediocrităţilor, suma grandioasă a locurilor comune, este un obstacol greu de învins, aşa încît s-ar putea zice că poezia este mai mult sau mai puţin realizată în măsura în care se eliberează

de Victor Hugo și îl biruie pe Victor Hugo. În măsura în care se înțelege că poezia nu stă în expresia opulentă, ci în cuvîntul nud, care capătă o nouă înflorire, o nouă înstrunare.

Victor Hugo nu putea pricepe nici această poezie, nici sufletul femeii sale. A desconsiderat-o.

Și a părăsit-o pentru o domnișoară Forville și alte actrițe. Mai tîrziu, pentru Juliette Drouet. Adèle, de tristețe, se lasă consolată de Sainte-Beuve. Ca s-o pedepsească, Victor Hugo se îndrăgostește de Juliette Drouet. Aceasta a fost logica de toată viața a lui Victor Hugo.

„Oh! n'insultez jamais une femme qui tombe", spune indelicat Victor Hugo. Nu și-a iertat nevasta niciodată, după cum niciodată pe nimeni nu a iertat, dar îl iartă Adèle și-i tolerează legătura cu Juliette. Adèle motiva că e îmbătrînită și că genialul și veșnic tînărul său soț are nevoie să i se împrospăteze talentul și să-și schimbe muza.

Recunoscător că, fără primejdie, poate face ce vrea, V. Hugo scrie unui prieten „că nu mai este ca înainte, inocent, dar că acum, a învățat să fie indulgent, ceea ce este mai mult decît inocența. Face greșeli care îl fac să devină mereu mai bun, mereu mai bun. Juliette l-a învățat ce este dragostea și uitarea".

Adèlei, drept semn de recunoștință al sacrificiului ei, pe care îl acceptă, îi aduce, fără nici o criză de conștiință, drept răsplată, tirade: *„Toi, sois bénie à jamais qu'aucun fruit ne tente!"*

Acest egoism, acest bun plac, această lipsă de putere de sacrificiu V. Hugo le dovedește și în acțiunile sale politice. Nobil imperial, este regalist, cum se știe, la căderea lui Napoleon I. Republican la căderea lui Carol X. Orléanist pe vremea lui Ludovic-Filip.

Dar la toate revoluțiile găsește mijlocul de a cîștiga ceva nou: pensiune de la Ludovic XVIII, legiune de onoare de la Carol X și *pair*-ia de la Ludovic-Filip. V. Hugo credea, de bună seamă, ca și biograful său cretin Raymond Escholier — ca o scuză semiconștientă a lașităților și trădărilor

sale — că el nu este cîntărețul unui partid, ci al țării întregi (genialul de el!) pe care trebuie s-o satisfacă făcînd, pe rînd, parte din toate partidele ei politice, pe măsură ce vin la putere. Iar în urma răscoalei din 1832, Victor Hugo, „ acest mare suflet aliat unui mare talent," nu găsește să spună, într-o scrisoare către Sainte-Beuve, decît că *„c'est un triste mais un beau sujet de poésie que toutes ces folies trempées de sang!"*

II

ÎNSCENARE

MOTTO: „*La sincérité du coeur le révèle à lui meme*".

LEON DAUDET

(*Victor Hugo grandi par l'exil et la douleur* Flambeaux).

Din luna iulie 1843, Victor Hugo era plecat în Pirinei. Avea obiceiul să se plimbe, adeseori, cu Juliette Drouet în tot felul de lungi escapade.

Célestin Nanteuil îi însoţea adeseori. Célestin Nanteuil era un om rar: îl admira pe Victor Hugo, făcuse parte din cenaclul lui, organizase premierele diferitelor drame romantice împiedicîndu-le să cadă de tot, iscălea articole de laudă pentru Victor Hugo scrise de Victor Hugo însuşi şi se da drept soţul Juliettei Drouet ca să salveze poetului unele situaţii delicate.

De astă dată, Célestin Nanteuil a întovărăşit pe cei doi îndrăgostiţi numai pînă pe malurile Garonnei. Au trecut Garonna, fericiţi şi amorezaţi. Călătoreau sub numele de doamna şi domnul Georget. La această călătorie, Juliette Drouet fusese determinată de Victor Hugo, care îi spunea, mai mult sau mai puţin în versuri, că trebuie să rupă împreună legăturile cu oraşul: să părăsească Parisul nebun şi trist; să caute, departe de uri şi de invidii, o casă mică cu flori, puţină tăcere, cer albastru, cîntec de păsări. Se vor duce acolo, amîndoi, să se iubească încă, să se iubească veşnic. Căci asta zice valul către maluri, astrul către nori, vîntul către munţi: iubiţi-vă!

Şi ascultînd de aceste vorbe hugoliene, munţii, astrele, valurile, vînturile, malurile erau foarte atente cu Victor Hugo şi Juliette Drouet. Munţii se făceau mai uşor de urcat, vînturile mai răcoroase şi apele mai blînde şi mai limpezi. Cu alte cuvinte, toată „natura" sărbătorea diligenţa care ducea spre munţii Pirinei pe doamna şi domnul Georget, pe care „natura", prietenă cu poeţii de talia lui Victor Hugo, îi identificase. Ceilalţi călători, care nu ştiau cine sunt în realitate doamna şi domnul Georget, nu îşi explicau de ce văile deveneau line, de ce norii nu mai întunecau soarele.

Conducătorul poştalionului, care era un fin literat şi pe deasupra adept al noii şcoale romantice, explica unui preot basc, care credea că Saint Pierre face această minune, că pricina acestei atenţii cosmice faţă de diligenţă nu se explică decît prin faptul că avea la el *Les Rayons et les Ombres* şi *Les Voix intérieures*, pe care le ştia aproape pe dinafară şi din care recitase, în gînd, în tot timpul mersului. Mîndră de amantul ei legitim, Juliette, în colţul trăsurii, se alipea de el — sau se ciocnea, cînd drumul, uitînd uneori cine îl parcurge, nu-şi dădea la o parte pietroaiele — şi-i zicea: „Zeul meu! Eu sunt porumbiţa ta!!" (vezi *Les Contemplations*). Cînd au ajuns în satul din Pirinei unde urmau să stea mai multe săptămîni, vizitiul l-a ajutat pe Georget să-şi descarce valizele. Fiindcă vizitiul întindea mîna, Victor Hugo i-a întins-o pe-a lui, şoptindu-i cu un aer de mare mister: „Eu sînt Victor Hugo, viconte şi *pair* de Franţa, membru al Academiei Franceze, mai mare decît Dante şi decît Chateaubriand". Vizitiul însă a scuipat în lături, zicîndu-i: „Aiurea! Ai să mă faci să cred că Victor Hugo are un cap de prost ca al dumitale?" Acest lucru l-a iritat foarte tare pe Victor Hugo, dar, după ce a plecat poştalionul, Juliette, de pe şosea, printre valize, i-a spus: „Fii fericit! Se creează, în jurul numelui tău o legendă neaşteptată!" Cum se pot crea legende ... „Leul meu, eu sînt porumbiţa ta!" — şi-i căzu în braţe, şi amîndo peste valiză.

De trei zile, *madame* şi *monsieur* Georget locuiau într-o casă mică, plină cu flori la fereşti şi în grădină. Odaia

or mirosea a brad și a zmeură. De la fereastră. se vedeau ,oseaua şi muntele. Iar din spate, curtea casei se îneca ntr-o pădure fără sfîrșit.

Totul era aşa cum Hugo spusese Juliettei că are să ie : plin de flori, de păsări, de cer albastru. Florile, păsările ;i cerul albastru trebuiau să înceapă să vorbească — căci ;i asta spusese Victor Hugo. Dar Juliette nu a auzit cuvintele lor. Nu le-a auzit decît pe ale lui Victor Hugo, n fața căruia totul sta înmărmurit : flori, păsări, cer, ascultîndu-l. „Natura", care vorbește celor aleși, nu vorbea n fața lui Victor Hugo, alesul aleșilor. „Natura", care ingură îl recunoaşte atunci cînd își ascunde adevărata ui identitate — căci „natura" nu cunoaște formalitățile ociale și față de ea nu-ți poți schimba numele, nici nu-ți ooți escamota persoana — „natura" nu mai avea ce să vorbească în fața lui. Și vorbea el. Cuvinte pe care „natura" e va rememora şi declama toată viața, idei, emoții, revelații pe care la rîndu-i, bună mediatoare, le va împărtăşi celorlalți oameni. Cu Juliette de mînă, Victor Hugo, pe nalul rîului, pe malul abisurilor, cu fruntea ridicată spre cer, spre nori, oprea cu privirea păsările din zbor, făcîndu-le ă coboare şi să vină împrejurul lui. Munții înșiși, care nu veniseră spre Mahomed, se adunau. Toate căprioarele alături le urși, toți mieii alături de lupi, toate găinile alături de vulpi, toate gîştele alături de vulturi veneau împrejurul poetului. Florile se înălțau pe tulpine ca să-l vadă. Şi Victor Hugo, cu Juliette de mînă, vorbea, vorbea, vorbea.) punea pe Juliette să repete şi iar vorbea, vorbea : mii le vorbe, milioane de vorbe, pînă cînd munții s-au retras a locurile lor, căprioarele în ascunzişuri, vulturii în înălimi, gîștele în curți, iar florile au revenit la talia lor normală. Victor Hugo însă nu înceta să vorbească „naturii". Atît era de încărcat cosmosul de hugolism, încît, dacă atingeai o floare, spunea o rimă : dacă atingeai un capac, coarța spunea subțiat şi ascuțit (aşa cum poate glăsui scoarță) : „Hugo... Hugo... poetul... visătorul". Iar runzele, fără spirit critic, îi recitau versurile.

Juliette Drouet însă era nemulțumită și, odată, în odaia cu zmeură, profitînd de o pauză între două cuvinte, l întrerupse :

— Ai spus că venim aici pentru tăcere, pentru cer și ca să ne iubim. Vorbește, te rog, mai puțin!

Pentru că pădurile și munții erau prea plini de Victor Hugo, timp de o săptămînă Hugo nu a mai plecat din sat. Copiii satului, care credeau că se numește domnul Georget, îi cereau bomboane. Georget, care se simțea peste tot la el, căci poetul se simte pretutindeni la Dumnezeu acasă, se ducea cu Juliette de mînă în grădinile notarului, a primarului și a preotului și a cantonierului.

— Iar vine palavragiul de Georget, ziceau mizerabilii care nu înțelegeau că Îngerii lui Dumnezeu și Dumnezeu însuși vorbesc prin gura domnului Georget. Mizerabilii plecau. Dar veneau împrejurul lui copiii satului. Se urcă pe genunchii lui, i se strîmbă în spate, îi bagă pietroaie în buzunar și el le vorbește, le vorbește despre tot, despre toate. Copiii iubesc tot ce le spune. Le arată cerul cu degetul și s-aude din cer: „Poetul, poetul" Le arată pe Dumnezeu care se ascunde. („Na! Iar m-a văzut! E prea străvezie haina mea albastră".) Le spune cum să gîndească, cum să viseze, cum să-l caute pe Dumnezeu. Le face istoria lumii și a popoarelor. Le spune să fie cuminți și să dea bani săracilor. Și pe urmă, cu ochii spre cer, pînă se face noapte, le declamă toate volumele sale de versuri pe care copiii trebuie să le priceapă, căci au inimile pure, chiar dacă fug sau adorm ascultîndu-l.

Erau și momente ale dragostei și mîncării. Victor Hugo înfulica pe tăcute, mult, mult și repede. Nu aștepta ca Juliette să termine, pentru că o iubea prea tare și era nerăbdător. Juliettei îi plăceau, pînă la un punct, aceste calde dovezi de iubire. Uneori, totuși, versurile, de pildă, nu mai erau prea bine venite, oricît de mult Juliette l-ar fi admirat pe Hugo. Erau unele momente cînd l-ar fi dorit mai puțin vorbăreț, mai puțin poetic, mai mult Georget, de pildă, și mai puțin Hugo. Dar Victor Hugo avea acest blestem de a nu uita niciodată că el este Victor Hugo. Și în momentele cînd o dezmierda pe Juliette, îi spunea la ureche poezii, admirabile poezii, pe care suspinele ei nu le puteau acoperi și care, dacă nu îl opreau pe poet să iubească cum se cuvine (Victor Hugo, ca și Napoleon, putea face mai multe lucruri deodată), îi făceau

ei dragostea mai dificilă și, cum să zic, mai complexă. Căci după momentele sublime și intime ale amorului, Victor Hugo o întreba dacă i-au plăcut versurile și care sunt imaginile care au frapat-o.

Leit-motivul acestor versuri inspirate *ad-hoc* era că „îngerii îi veghează și binecuvîntează dragostea lor, că atunci cînd gurile lor se întîlnesc, se aude un zgomot de aripi în odaie".

Lucrurile acestea, în loc s-o facă pe Juliette mai pasionată, o jenau foarte tare, căci în acele clipe prefera să nu fie păzită de nimeni, și mai ales de Îngerii Domnului. Victor Hugo, în schimb, avea totdeauna nevoie să fie admirat, celebrat și să facă versuri.

Și cînd Juliette, enervată, nu-i mai îngăduie prea multe ritmuri și trohee, se ducea pe cîmp, prin pădure, unde întîlnea pe cîte-o zînă cu părul în ochi și spălîndu-și picioarele („*Elle était déchaussée*"), care se speria la rîndu-i de atîtea trohee și de atîta elocvență inoportună și fugea de poet cum, zice-se, se fuge de Dracul. Atunci Victor se întorcea la Juliette, cu noi versuri pe buze pe care i le sufla în gură.

Dar Victor Hugo nu o uita nici pe Adèle. Îi scria răvașe pline de foc, de gratitudine și de admirație, din fiecare sat. Răvașe pline de elocvență, ca tot ce scria Hugo, evident pline de altitudine spirituală, de frumuseți poetice și morale — și le scria sub ochii înseși ai Juliettei. În același timp, în acea vară, Victor Hugo scrisese poezii cu bunice și nepoțică, cu descripții ale naturii, cu apariția lui, a poetului, în mijlocul florilor sau al pădurilor, cu poeți orbi și homerici ș. a. m. d. Un lucru nu împiedică pe altul, Victor Hugo își dădea bine seama de asta. De altfel, pentru mari poeți ca Victor Hugo se pot crea morale speciale.

*

*

Pe la începutul lui septembrie 1843, părăsește Pirineii spanioli. Sosește la 4 septembrie la Agen. Călătorește noaptea cu diligența și Juliette admiră în munți un efect de ceață, pe cînd marele poet, obosit de prea multă viață interioară, dormea dus și (dacă nu mă înșel) sforăia. Juli-

ette nu putea dormi. A încercat să-l trezească şi pe Victor Hugo, dar era prea morocănos. A vegheat în timpul drumului, în întuneric şi, înfrigurată de noapte, de ceaţă, de tăcerea munţilor, de copacii bărboşi, de senzaţia prăpastiei în noapte, a fost cuprinsă de o frică cosmică. „Victor ar face o odă acum. Cît de mult l-ar impresiona pe Victor dacă ar fi treaz ..." Dar Victor nu s-a trezit toată noaptea. În zori, cînd diligenţa s-a oprit într-un sat şi călătorii s-au dat jos să bea lapte de bivoliţe grase adus de ţărani, s-a sculat şi Victor Hugo. Juliette i-a povestit emoţiile nopţii pe care Hugo nu le-a uitat şi le-a povestit şi el altora, mai tîrziu, ca fiind trăite de el.

*

*   *

Pe la 7 septembrie, sunt în insula d'Oléron. Juliette, indispusă, cuprinsă de presimţiri, nervoasă, nu se bucura de frumuseţea peisajului şi a mării, nici de poeziile lui Victor Hugo, lucru care îl irită nespus. Julliette însă nu poate nici ca să-şi înţeleagă starea sufletească. Îi vine să plîngă. Îi vine să plece. Pe malul mării, Hugo, ca un pictor în faţa peisagiului, descria şi versifica. Somată să se explice („Ce înseamnează asta?"), Juliette îi răspunde că are moartea în suflet, că insula îi e nesuferită, că pare un imens sicriu culcat în mare. Lui Victor Hugo îi place această imagine şi, mai tîrziu, în *Jurnal*, trece şi aceste impresii pe seama lui. Dar fiindcă nu-i plăceau lacrimile care strică bucuriile şi excursiile şi frumuseţea naturii, spune Juliettei să nu fie sentimentală şi emotivă. Şi cînd amîndoi părăsesc insula, raporturile dintre ei sunt încordate: nu-şi vorbesc, nu se privesc. Dar pe uscat se împacă pentru că Hugo vroia să facă dragoste.

*

*   *

În ziua de 9 septembrie, Victor Hugo şi Juliette, călătorind mereu sub numele de *madame* şi *monsieur* Georget, ajung la Soubise, lîngă Rochefort. Se opresc la han. Îşi urcă bagajele. Şi pe urmă se plimbă prin oraş şi mareeajii. Toată lumea recunoaşte în Georget pe Victor Hugo. În oraş se răspîndeşte zvonul că maestrul romantic se

plimbă. Dar lumea nu îl oprește, nu-i vorbește. Se uită la el cu tristețe. Oamenii dau din cap, au aerul că-l plîng. Victor Hugo nu înțelege nimic. Juliettei îi spune, furios:

— Lumea nu vrea să mă recunoască? ... Se preface că nu mă recunoaște? ... Nu vine nimeni la mine să-mi spună, cu admirație: „Domnule Georget nu sunteți dumneavoastră domnul Victor Hugo? Vă admir! ...” Acești agramați își permit să-mi ia incognito-ul în serios!

Obosit, se întoarce la han cu Juliette. Cere bere, cîrnați. Odată cu cîrnații, li se aduce un ziar cu data de 6 septembrie. Își aruncă ochii pe ziar și pe prima pagină citește vestea morții fiicei sale, Léopoldine, măritată de șapte luni cu Charles Vacquerie. Amîndoi soții, împreună cu un unchi al lui Vacquerie și un fiu al acestuia, făcuseră o plimbare cu barca pe Sena, la Villequier. Barca s-a răsturnat. S-au înecat și cei doi soți, și însoțitorii lor.

Citind aceste lucruri, Victor Hugo uită să înghită. Lacrimile l-au podidit cînd era încă cu o bucată de cîrnat în gură. Întinde ziarul Juliettei. Bea berea pînă la fund, mestecă cîrnatul și îl înghite cu o bucățică de pîine nemestecată bine. Se ridică în picioare, înlăcrimat, livid, și șoptește Juliettei, cu glas stins, să facă socoteala. Tremură. Juliette vrea să-l potolească, dar e mai galbenă decît el. Victor Hugo e înspăimîntător. Are ochii scoși din cap. Delirează, spune repede vorbe fără șir și cu rimă. Vrea să fugă. Juliette îl reține. Hugo, înnebunit, mugind ca o fiară, o aruncă la o parte și iese fugind, unde? — fără pălărie, cu părul în vînt. Juliette se ridică cu ajutorul hangiului și strigă din poartă:

— Victor, fii cuminte! Victor ... Victor!

Dar Victor fuge. Elocvența i se risipește in vînt.

Vîntul nu aduce urechilor Juliettei decît niște sfîrșituri de versuri: „ ... *mort*! ... *coquin de sort*! ...” Și Victor nu se mai aude.

În scurt timp, tot tîrgul Soubise știe cum Victor Hugo a fugit ca o fiară cînd a aflat că i-a murit fata și ginerele. A dispărut, unde? Să nu se înece în lacuri! Nu, știe să înoate. Să nu se spînzure în pădure, de vreo cracă! Nu. Nu avea sfoară. Să nu se omoare cu un briceag! ...

Juliette, hangiul şi cîţiva tîrgoveţi îl caută. La prînz fugise. E ora două şi nu l-au găsit. E ora patru şi nu l-au găsit. E ora cinci şi nu l-au găsit. Au cotrobăit văile, s-au uitat pe malurile rîurilor. Unde l-o fi dus disperarea pe bietul tată? E ora şase. E seară. Şi Victor Hugo nu se vede. Juliette plînge, îşi frînge mîinile şi întreabă printre lacrimi:

— Codrule, nu l-ai văzut pe poetul meu? Tufişurilor, nu îl ascundeţi voi? Apelor, nu a venit să-i răcoriţi voi fruntea arsă?

— Ba da, zice un rîu, a fost aici, s-a oglindit în apa mea cu o faţă îngrozitoare şi a zis: „Dumnezeu mi-a răpit-o! Banditul!" Nu i-a plăcut cum ecoul i-a repetat vorbele şi a plecat să le strige în altă parte, spre valea pe care o vezi.

Juliette şi tîrgoveţii aleargă într-acolo:

— Ierburi dragi, flori de cîmp, voi, pe care vă iubeşte atît de mult poetul Victor Hugo, *pair* de Franţa, decorat cu Legiunea de onoare şi membru al Academiei Franceze, visătorul Hugo nu a trecut pe aici?

— Ba da, zise o lăcrămioară. Nu-l mai văzusem niciodată aşa de mîhnit. Noi ştiam de ce. Căci vîntul ne aduce repede vestea şi aflasem tot chiar din ziua catastrofei, de la 6 septembrie. Şi ne-au spus şi stelele, care văd pînă la Paris şi sunt şi acolo şi aici, de catastrofa de la Villequier! I-am spus lui Victor Hugo: „Stai cu noi, cu florile, să te mîngîiem. Rămîi, rămîi la noi în poiană". Drept răspuns, şi-a sfîşiat haina şi s-a dat cu capul de pereţii imaginari. Apoi a fugit spre pădurea pe care o vezi.

Juliette şi tîrgoveţii se îndreptară într-acolo. Copacii arătau cu braţele lor locul unde se află poetul. După cîtva timp, Juliette aude nişte gemete, nişte scandări, nişte gemete scandate şi scandări gemute. Înaintează în direcţia acelor gemete, care se aud din ce în ce mai tari, care devin urlete înfiorătoare de fiară, de leu rănit. În sfîrşit, Juliette zăreşte pe marele şi nefericitul poet sub un copac, ghemuit, cu mîinile pe pîntece, concentrat, nevăzînd, neauzind nimic şi ţinînd un cuţit în mînă. Juliette scoate un ţipăt sfîşietor:

— Ai vrut să te omori? Eşti rănit!

Poetul îşi întoarce spre ea frumosul chip brăzdat de lacrimi, descompus de durere şi arătînd cuţitul care nu era decît un condei. Ar fi fost o crimă să părăsească literatura şi omenirea care aveau atît de multă nevoie de el. Nu se sinucisese. Făcuse versuri. Se ridică, împleticindu-se şi cade în braţele Juliettei. Plîng amîndoi. Printre oftaturi, Juliette desprinde:

Oh! je fus comme fou dans le premier moment,
Hélas et je pleurais toujours amèrement.

Victor Hugo îşi şterge ochii, îşi suflă nasul.

— Ce zici, Juliette, aceste două versuri sunt bune pentru un început de poem al durerii?

*
* *

Obligat definitiv de evenimente să întrerupă excursia, o lăsă pe Juliette la La Rochelle, de unde va lua diligenţa pentru Paris. În drum spre oraşul La Rochelle, îşi aminteşte copilăria Léopoldinei, petrecută în parte şi prin acele locuri. Nu ar fi vrut să i se vadă lacrimile. Îşi tăvălea capul rotund şi mare în mîini.

Era sfîşiat, înjunghiat drept în inimă — care devenise grea, care dospise şi se umflase şi abia o mai purta, îl îneca. Nu-şi putea explica cum poate cineva să moară. Cum poate cineva aşa de viu, aşa de aproape, să nu mai audă cînd urli la ureche, să nu ţipe nici dacă e înţepat cu acul! Léopoldine era înecată. Fata asta subţire şi elegantă nu mai avea nici o cochetărie. Şi-o închipuia: moartă, beată de apă, îngrăşată ca o balabustă. Lucrul acesta nu era plauzibil. Nu e plauzibilă nici o moarte. Orice moarte pare o anecdotă absurdă, neverosimilă, cu inevitabila „pointă": şi pe urmă nu a mai mişcat, şi a stat în pămînt şi stă şi acum.

Sentimentul neverosimilului morţii era aliat, în acelaşi timp, cu certitudinea de inimaginat că lucrurile sunt ireparabile, definitiv ireparabile. Că trecutul este pentru totdeauna trecut, că ai să-l porţi în inimă ca pe un mort viu. Prezentul nostru nu este decît trecutul viu, trecutul

pe care îl ducem greu, oglinda noastră, jarul nostru, semnul nostru, pecetea noastră. Nu ştim să lăsăm morţii noştri să moară. Şi se fac toţi stafii care ne trag de urechi toată viaţa.

Dar domina, printre toate aceste sentimente confuze, o milă covîrşitoare pentru Léopoldine. Retrăia el acum frica ei, suferinţa ei, disperarea ei, moartea ei. Şi iar nu mai credea. Nu înţelegea moartea. Îşi spunea că moartea nu se înţelege şi nici acest lucru nu-l înţelegea.

Îşi tăvălea capul în mîini, şi le muşca. Nu ar fi vrut să plîngă. Sărmanul mare poet! Ce-i făcuse lui Dumnezeu? Şi era singur acum în faţa durerii, imensitatea durerii sale. Simţea nevoia să vorbească unui om, s-o întrebe pe Juliette dacă ideile care-i vin în minte sunt frumoase, îndeajuns de filosofice şi îndeajuns de poetice ca să se facă versuri din ele. Suferinţele unui geniu nu trebuie să rămînă sterile!

Ajuns în oraşul La Rochelle, află că diligenţa pentru Paris nu va trece decît peste o zi şi o noapte. E nevoit să aştepte.

Stă tot acest timp într-un soi de pod. Ca să-şi mai astîmpere durerea sau, dimpotrivă, ca să şi-o exalte (treaba lui!), în orice caz pentru ca s-o purifice, în această zi şi noapte face versuri de durere şi trimite scrisori: lui V. Pavie, domnişoarei Bertin şi altora. Va arăta acele versuri acasă, Adèlei, şi cînd Juliette va fi la Paris şi ea, i le va citi la rîndu-i.

Era prea întristat pentru a mînca. În schimb, a devorat o imensă cantitate de hîrtie în acele douăzeci şi patru de ore. Jumătate din viaţa şi inima lui murise, ce făcuse oare lui Dumnezeu? Era prea fericită, prea tînără, prea virtuoasă şi iată de ce Dumnezeu i-a luat-o. Aşa era predestinată să fie o fată a marelui Victor Hugo. Florile şi fluturii se închinaseră prea mult aceleia care era asemenea columbei sau a lebedei. Dumnezeu a fost gelos. Cuprins de o revoltă de titan, Victor Hugo a ridicat pumnul spre cer, dar s-a gîndit că este mult mai demn, mai frumos, mai cu efect poetic neaşteptat să se resemneze şi să primească şi Răul din mîna Domnului, binecuvîntîndu-l totuşi.

În acea zi şi noapte a scris cîteva sute de versuri, ca în delir, inconştient de rarele mărgăritare pe care suferinţa lui le producea. Era atît de îndurerat şi atît de întunecat de durere, încît nu mai avea decît luciditatea de a potrivi rimele, frumos şi băgînd de seamă, natural, ca, de pildă, atunci cînd îi curgeau alexandrini sub pană, aceşti *„grands niais”* să fie „dislocaţi”, conform artei sale poetice.

Gîtuit de suferinţă, acest erou al umanităţii se aşeza la masă, în faţa hîrtiei, conţinîndu-şi suferinţa numai pentru ca lumea, cultura, poezia să nu piardă nici unul din giuvaerurile lacrimilor sale.

Un mare poet trebuie să sufere. De mult îşi spunea Victor Hugo că trebuie să i se întîmple o nenorocire mare, care să-l îndreptăţească să scrie versuri de durere, ca Byron, ca Lamartine şi, mai înainte, ca Dante sau Petrarca. Şi, într-adevăr, constată Léon Daudet, versurile pe care le-a scris sub stăpînirea suferinţei sunt mai pure, sunt eliberate de fluxul metaforelor care erau greoaie şi Hugo devine simplu, clar. (Aici, un critic rău intenţionat ar putea spune, sprijinindu-se, de pildă, nu pe filosofi, ci numai pe Boileau, că emoţiile întunecă şi că numai inteligenţa este clară. Cine este sub stăpînirea durerii şi a unei emoţii dominante nu este clar. Claritatea, luciditatea, este un semn al eliberării de emoţie. Dar aceste lucruri sunt probabil false.)

Pentru că nu se cuvenea să-şi strige disperarea şi să facă pamflete împotriva lui Dumnezeu, Victor Hugo scrie întîi, cu majuscule, data: 4 septembrie 1843 — şi pune o linie de puncte dedesubt, ca să arate că în ziua aceea era prea stăpînit de durere ca să scrie. (Deşi nu la 4 septembrie, ci la 7 septembrie a aflat.) Pe urmă, anticipînd resemnarea care va să vină, scrie poeziile *Trois ans après*, pe care o postdatează: 10 noiembrie 1846; *Oh! je fus comme fou dans le premier moment*, datată 4 septembrie 1852 şi puţin refăcută la Jersey; *Elle avait pris ce pli dans son âge enfantin*, datată noiembrie 1846, şi cu precizie: *„jour des morts”*; *Quand nous habitions tous ensemble*, datată Villequier, 1844; şi mai scrie în aceeaşi zi toate cele datate 1845, 1846, 1853, 1848, 1847, şi *A Villequier*,

modificată mai tîrziu, pentru a da mai sigur impresia că a fost scrisă într-adevăr în 1843, şi altele pe care le va publica în *Les Contemplations*, cartea *Aujourd'hui*.

*

* *

Dar Victor Hugo a mai scris atunci şi unele poezii de presimţire a morţii, poezii, cum vedem, avînd efect retroactiv şi antedatate, ca să arate că era în legătură directă cu Dumnezeu, care îi cam preciza viitorul — ca, de pildă, *A la mère de l'enfant mort*, antedatată aprilie 1843, *Epitaphe*, antedatată mai 1843, şi altele.

După ce a scris sute de versuri, marele poet şi filantrop Victor Hugo stătea cu ochii roşii, în faţa hîrtiei.

Il est temps que je me repose,
Je suis terrassé par le sort.

şi, printre suspine: „*repose, ose, rose, morose*; *sort, port mort*".

Le monde entier semble morose
Depuis que mon enfant est mort.

Reciteşte ultimele două versuri şi nu-i plac. Îngînă: „*pose, oppose, chose*; *endort, port, dort*". Le şterge şi scrie, definitiv, plîngînd:

Il est temps que je me repose,
Je suis terrassé par le sort.
Ne me parlez pas d'autre chose
Que des ténèbres ou l'on dort.

Şi încă treizeici şi unu de catrene pe care le intitulează: *Trois ans après*.

*

* *

Ajunge la Paris. Găseşte pe Adèle bolnavă de durere. Copiii plîng. Adèle îi scrisese să-l anunţe, dar, neştiind exact adresa lui Hugo, care, de altfel, se schimbase în

cîteva rînduri în timpul excursiei, scrisoarea nu i-a parvenit. În schimb, pe masă încă era o scrisoare datată 4 septembrie, plină de flori, de imagini, de exprimare a unor sentimente de dragoste și gratitudine, trimisă din excursie de Victor Hugo, Adèlei.

Victor Hugo era necăjit: căci erau infirmate presimțirile sale. Pentru că Adèle era prea zdrobită ea însăși pentru a-l consola, Victor Hugo scrie prietenilor săi că e mort de durere. Au fost cîteva zile, cîteva săptămîni sfîșietoare.

Victor Hugo primește scrisori de consolare de la Juliette. El caută să uite, înconjurat de prietenii din cenaclu, Pétrus Borel, Bouchardy, Mac Keat (Maquet), și constată, împreună cu ei, că atunci cînd cugetă e un Poet, un Spirit, dar cînd suferă nu mai este decît un biet om ca toți bieții oameni. Și semizeii suferă. Aceste constatări le comunică Juliettei.

*

* *

Scrisorile pe care Adéle le trimite prietenilor care încercau s-o consoleze erau, și de astă dată, mai adevărate, mai țipate și, evident, mult mai impresionante decît scrisorile trimise de Victor Hugo. Acesta nu știa decît să speculeze, să facă negoț cu emoția. Nu a știut niciodată să o spună și să o comunice.

Adèle știa „să spună". Neavînd însă ambiții, n[illegible]tăți, deprinderi și vicii literare, nu și-a construit din s[illegible]nerea emoției un talent. Emoția literară nu mai este decît o minţire a emoției. Nu se poate face negoț cu emoția, ci negoț fără emoție.

De altfel, nu pricep cum emoțiile, durerile, strigătele, plînsul ar putea avea „valoare". Ele nu pot fi decît durute, mici, omenești cum sunt, fără stele. Cînd vrei să le dai stele, preschimbi emoția în elocvență și, fără a deveni astru, ea nu mai este nici emoție pură, ci emoție alterată, carne fezandată. Dacă din durerile noastre omenești, durerile noastre de viermi, faci literatură, își videază și substanța lor de vierme. Ca emoția să se înalțe, trebuie să treacă în poezie fără să-și dea seama, stîngaci, naiv, fără tehnică și fără talent.

Iată o scrisoare a Adélei către un prieten:

„Mon pauvre Victor, elle avait prié le jour de sa première communion pour que Dieu vous envoyât des enfants. Dieu a exaucé ses prières. Maintenant, priez, priez afin que je suis réunie, aussitôt ma mort, à mes enfants ... mon ami, demandez-lui cela, votre prière sera exaucée aussi, j'en suis sure: c'est ce que vous pouvez pour votre malheureuse amie, et c'est tout".

Nici un *„hélas"* hugolian nu întunecă drama acestei mame, nici un țipăt diluat în elocvență. E numai un țipăt interior, conținut, un plîns năbușit, fără pumni în piept, fără gesturi de bocitoare de scenă. Trăirea totală, adîncă a durerii o purifică, o spiritualizează, o înalță la poezie.

Scrisorile lui Victor Hugo (care, după cum a stabilit-o E. Biré, scrie alternativ versurile de durere din *Pauca meae* și cele vesele din *L'âme en fleur*, nedatate, de altfel) sunt, în schimb, pline de artificii de retorică: *„Un sanglot ne s'envoie pas dans une lettre"*.

Iată fragmente caracteristice pentru neputința lui de a suporta tensiuni și pentru debilitatea expresiei, golurile sale de vibrare, de emoție, de substanță: *„Hélas! .. quel triste écho* ... (durerea devine teoretică și descriptivă) ... *vous en êtes comme moi aux grandes douleurs de la vie ... voir la fleur tomber* ... (o imagine) *voir mourir son avenir* ... (reminiscență din tiradele pieselor sale) *voir son espérance se transformer en désespoir* ... (și aici, ca în literatură, nu uită să utilizeze tehnica contrastelor. Și apoi imprecațiile:) *Hélas! porquoi la Providence ..."*

Toate acele *„hélas"*-uri vor să umple golurile. Dar literatura toată e un gol. Și elocvența literară, o trădare a emoției.

Adèle lăsase ca durerea să transcende cuvintele. Victor Hugo pune cuvintele să i-o ia înainte. Cît de expresivă este exprimarea simplă, plină, din scrisorile mamei, unde fiecare cuvînt conținea o stare. Cît de inexpresivă scrisoarea lui Hugo, cu țipăt țiuit, împodobit cu pietrele false ale metaforelor și florilor de stil. Victor Hugo ar fi putut învăța ce este poezie și ce este autenticitate de la Adèle, a cărei viață, ale cărei fapte, al cărei scris au fost totdeauna cu

o octavă mai sus de Victor Hugo. Dar acesta era prea vanitos, prea superficial, prea lipsit de gust, ca să poată înțelege ceva. A pierdut definitiv ocazia de a fi poet. Cele 150 de volume pe care le-a lăsat și cei 83 de ani pe care i-a trăit ne dovedesc suficient acest lucru și lăbărțarea sa.

*

* *

În cele cîteva săptămîni de la moartea Léopoldinei, Adèle zăcea bolnavă. Cerea să moară. Nu scotea, zile întregi, nici un cuvînt. Ținea în brațe părul înecatei.

Victor Hugo încerca să-i citească noile sale versuri, dar ea nu vroia.

Cînd venea cineva, Victor Hugo sta pe scaun, cu copiii (Dédé și Toto) pe genunchi. Dacă era un admirator, Victor Hugo, cu ochii roșii, se posomora și mai tare, înlănțuindu-și copiii în așa fel încît să întruchipeze un tablou al durerii. Totuși privirea lui rămînea ageră și inspirația îi era încă întipărită pe frunte. Oricum, oricînd, Victor Hugo nu putea și nu trebuia să nu mai fie Victor Hugo. „Stătea înlemnit, nu scotea un cuvînt", spun unii vizitatori. Alții l-au văzut, uneori, ridicîndu-se de pe scaun. Se ducea spre masa lui de lucru și, cu glas stins, îl ruga pe Toto:

— Toto, adu-mi cerneala și pana.

Cînd vedea cerneala, Victor Hugo izbucnea în plîns. Înnegrea pagină după pagină și, cu vocea întretăiată de suspine, își citea compunerile cîte unui prieten și-l întreba dacă-i place. Dacă nu-i plăcea, îl dădea afară. Nu putea primi pe acei care nu știau să respecte sfînta lui durere. Se plîngea că Adèle nu vrea să-i mai asculte poeziile: lucru inexplicabil și dezgustător, acum cînd avea atît de mare nevoie să fie consolat. „Totul e pierdut! Fiica mea e moartă, nevasta mea nu mai ascultă versurile Mele! Durerea a transformat-o în Désiré Nisard!"

Léon Daudet spune că această tortură morală a fost lungă și că, mulți ani de aci încolo, ecoul acestei torturi va dăinui în strofe *„ruisselantes de larmes et d'un désespoir au-delà du désespoir"*... Dincolo, într-adevăr, și acest dincolo e în literatură. Această nenorocire era un bun și bogat filon literar care nu trebuia să rămînă neexploatat. Și nici nu a rămas. A avut norocul de a fi captat de Victor Hugo.

Şi este drept că, pîn-atunci, îi lipsise lui Victor Hugo şi lirei sale această coardă. Căci un mare poet trebuie să aibă multe coarde şi să fie complex.

Deocamdată, Victor Hugo abia aştepta să vină Juliette la Paris, ca să-i citească poeziile şi să-l înţeleagă. Pîn-atunci, se consola şi se întrema, seara, cu bere, cu noile ediţii ale operelor sale, cu prietenii din cenaclu şi mai ales cu noile sale preocupări politice. Moartea Léopoldinei nu trebuia să-l împiedice să devină ministru, nici să se lase iubit (Adèle era prea tristă, Juliette îl obosise) de Thérèse Biard. De altfel, versurile în amintirea moartei continua să le scrie. Căci Victor Hugo ştia să înşele, deodată, trei sau mai multe femei, fără a înşela nici una în parte, şi să-şi profaneze morţii fără a-i profana.

*

* *

P.S. Se ştie că Victor Hugo este apărat, în ultimul timp, violent, avocăeşte violent caută diferite texte de legi literare care să-l justifice. De pildă: „valoarea cuvîntului în sine”, adică „interesul pur lexic”. Dar toată această încercare, cît de violentă, de a-l reabilita nu dovedeşte, prin însăşi violenţa ei, decît neputinţa mînioasă de a se reabilita Imensul Bluff. Léon-Paul Fargue spune, de pildă, că Victor Hugo este întemeietorul poeziei moderne franceze, lucru care s-a mai scris de multe ori, dar care nu-i adevărat decît într-un fel ciudat: Hugo a construit un oribil şi grotesc edificiu. Poezia modernă (Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud, Verlaine, Valéry etc.) i-a dărîmat edificiul, i-a luat doar cărămizile pentru temple mai elegante. Poeţii moderni nu depind de Victor Hugo decît prin reacţiune, căci are probabil dreptate Ch. Maurras care spune că „Hugo reprezintă momentul de cădere al poeziei franceze”. Dacă Maurras se înşeală cînd afirmă că poezia modernă franceză nu este decît maladia Hugo devenită cronică, are iarăşi dreptate cînd crede că V. Hugo este subjugat de tirania cuvintelor care trăiesc libere, desfrînate, desfăcute de orice ordine, confuze şi colorate. Cît despre ceea ce Paul Claudel numeşte „vîntul de vest” în poezia hugoliană şi puterea de imaginaţie fructificată de

acest „vînt de vest", nu e nimic de făcut decît să ne ferim de analogii și de acest „vînt de vest", care, de altfel, în mod așa de caraghios l-a fructificat pe Paul Claudel însuși.

Iar ceilalți apărători, printre care cel mai de seamă este d. Edouard Herriot, se folosesc de puncte de vedere străine de domeniul literaturii și al culturii, de care nu avem a ne ocupa.

Totuși, pentru cei care nu înțeleg argumentele literare, e de reamintit că cercetările antropologice au dus la rezultate care ne confirmă și pe această cale. S-a constatat, anume, că Victor Hugo nu avea dezvoltat peste măsură decît centrul facultăților verbale, *celelalte fiind sub-mijlocii.*

Cît despre pledoariile lui Bordeaux, Thibaudet și festivitatea de la *Europe*, altă dată. Ele nu înseamnă decît o îndîrjită voință a francezilor de a avea și ei un Goethe al lor, voință cu atît mai îndîrjită cu cît este însoțită de o amară căință.

III

LUDOVIC—FILIP

MOTTO: „*On parle beaucoup, à Paris, d'un scandale déplorable*".
Ziarul *La Patrie* din 6 iulie 1845.

În săptămînile ce urmează morții Léopoldinei, Victor Hugo, plictisit de jalea din casă, fuge seara pe furiș să se întîlnească cu prieteni cheflii cu care bea bere sau, în alte seri, vizitează asiduu Tuileriile. Vocația lui poetică și cariera sa politică trebuiau cruțate. Un mare poet trebuie să aibă liniște după cataclisme. Un mare om politic trebuie să-și înfrîngă durerile personale ca să fie folositor omenirii. Omul mare trebuie să-și întrețină „focul sacru spiritual", dar trebuie el însuși să fie „focul sacru spiritual". Și acest foc sacru e ințețiuut cu ajutorul vestalelor.

Numai că Victor Hugo, săracul, era în criză de vestale. Adèle Hugo era încă prea întristată de moartea Léopoldinei și cam delăsase îngrijirea focului sacru hugolian. Juliette Drouet, ea însăși prea emoționată de recenta întîmplare și cuprinsă de rele presimțiri — și, poate, îmbătrînită — nu mai avea răbdare să asculte lungile și arzătoarele-i tirade.

*
* *

În iarna lui 1843 și în 1844, Victor Hugo cultivă prietenia lui Ludovic—Filip. Îl vizitează. Se farmecă reciproc. Ludovic—Filip admira pe Victor Hugo pentru că, fără să priceapă poezia, avea prejudecata artelor și, mai ales, pentru că avea impresia că lingușirile lui Hugo sunt admirative. De altfel, Victor Hugo îl admira într-adevăr, căci

avea admirația și exaltarea facilă (după cum bine se știe). Mărturisea, prin luminozitatea figurii, prin ceva evident scris în ochii lui geniali, poetici, fericirea de a fi în tovărășia Regelui. Victor Hugo, plebeu de origine, se simțea înălțat pînă la cer, înnobilat. Iar Ludovic—Filip, în care lumea vedea „*une poire*" și un burghez cu umbreluță, se simțea, în oglinda ochilor hugolieni, rege și majestate.

De admirația unor poeți, unor oameni ca Hugo avea nevoie bietul rege, ca să nu mai facă figură prea tristă în luptele obositoare, umilitoare cu miniștri mai puternici, mai orgolioși decît El.

Și Ludovic—Filip și Victor erau satisfăcuți. Cînd venea uneori acasă sau la Juliette, Victor Hugo povestea tot ce-i povestise regele: călătoria lui în Anglia, cum a fost primit de poporul englez; ce-a spus despre Guizot în prezența ministrului de interne; ce spirite s-au mai făcut etc. ... Cînd nu-l mai asculta nimeni, Victor Hugo le povestea în scris (vezi *Choses vues*, *Actes et paroles*, *Victor Hugo raconte*).

De multe ori aveau loc scene de mărturisiri emoționante. Într-o seară, Ludovic—Filip, cu o înfățișare necăjită, într-un foarte simplu costum de interior, îl conduce pe poet într-un salonaș și „*lui montrant un grand canapé de tapisserie où sont figurés des perroquets dans des médaillons*" (conf. *Choses vues*), îi spune, prietenos și amărît:

— Să ne așezăm în colțul acesta.

Și luîndu-i mîna — gest care pe Victor Hugo îl măgulește pînă la lacrimi, pînă la o înduioșare stîngace și stupidă, pînă la o irezistibilă nevoie de a rîde, de a sări — îi încredințează, amarnic:

— Of! sunt judecat rău... Se zice despre mine că sunt un sforar ... un trădător ... Thiers mi-a spus că sunt mîndru ... I-am răspuns: „Nu sunt ... Ți-o dovedește faptul că te las să mi-o spui".

Îi face apoi alte confidențe despre Guizot. Îl regretă pe Casimir Périer, mort, care fusese un așa de bun ministru și un om așa de politicos!

Toate lucrurile astea Victor Hugo le notează, ca posteritatea să fie martora postumă a convorbirilor sale cu o Maiestate.

Aceste mici întîmplări şi confidenţe, acest rege arătat lui cam în izmene îl fac pe Victor Hugo să devină un fervent regalist, după cum faptul că-l surprinsese, odinioară, pe Chateaubriand spălîndu-se pe dinţi îl făcuse să-l admire mult şi definitiv pe poetul preromantic.

Victor Hugo vorbea şi nu vorbea prea mult în faţa regelui. Ba aud că vorbea chiar extrem de puţin sau aproape deloc. Altminteri nu ar fi uitat să ne dea mostrele discursurilor sale ţinute Regelui.

În seara aceea, totuşi, încălzit de confidenţele regeşti, dacă ne putem exprima astfel, încălzit de asemeni de unele promisiuni smulse, mai mult sau mai puţin precise, că va fi *pair* sau, cine ştie, dacă va fi cuminte, ministru chiar vreodată, a avut glasul să exclame:

— Sire, Dumnezeu are nevoie de Majestatea Voastră. Apoi: Sunteţi mîna Providenţei! — şi în variantă, cerînd totodată voie regelui să-i îndrepte acul de la cravată albă: Omul pe care l-a ales Providenţa!

Ludovic—Filip a fost foarte mişcat, deşi ştia mai bine decît Victor Hugo în ce măsură este El omul Providenţii, şi l-a lăsat să stea pînă la ora 3 dimineaţa. Nu ştiu ce-şi vor fi vorbit. Nu este nicăieri consemnat. Avem motive să credem că nici nu şi-au mai prea vorbit. Au jucat două sau trei partide de şah, la care Hugo, bun curtean, s-a lăsat învins. Ludovic—Filip i s-a mai plîns între timp, i-a mai făcut confidenţe şi despre doamna de Genlis, preceptoarea Sa pe care a iubit-o; despre mulţumirile sale mici şi despre cîteva actuale mari nemulţumiri — şi căsca din ce în ce mai des, cu o gură din ce în ce mai mare. La un moment dat, regele a adormit în fotoliu. Acest somn, Victor Hugo l-a respectat, cu deferenţă. Eu m-aş fi strîmbat în faţa unui Rege adormit. Dar Victor Hugo era prea conştient ca să se strîmbe. El ştia că Monarhia franceză este simbolizată şi reprezentată prin Ludovic—Filip şi că de ea nu trebuie să rîzi nici cînd doarme. Şi că nu trebuie s-o trădezi, s-o desconsideri nici în somn, căci somnul regelui este însuşi somnul naţiunii, somnul regenerator de forţe al Franţei. Regele doarme, Franţa doarme. Respectînd somnul regelui, respecţi somnul Franţei şi sursele ei biolo-

gice. Dar, într-un tîrziu, regele s-a trezit, căci s-a lovit de marginea de lemn a fotoliului, dar nu s-a trezit şi Franţa. (Franţa se va trezi ea, mai tîrziu, singură, pe la 1848.)

Uitîndu-se în dreapta şi în stînga, uimit după somn, Regele a spus:

— Vai, domnule Hugo, iartă-mă, te rog! Cum am adormit! Să nu crezi că din cauza conversaţiei dumitale...

— A, sire, răspunse înclinîndu-se Imensul poet romantic, cînd un om poartă ţara pe umerii săi, este explicabil să fie obosit chiar cînd stă locului, într-un fotoliu. De altfel, am avut onoarea să veghez, sire, somnul Vostru, al Patriei Somn.

Regele a sunat servitorii să conducă poetul. Servitorii sforăiau de mult şi n-auzeau. Regele, luînd o lumînare, conduse pe Victor Hugo pe scările Palatului, prin curte, şi-i deschise singur poarta Tuileriilor (fără să trezească sentinela), numai ca să facă o anecdotă istorică. Şi, într-adevăr, anecdota a prins şi place foarte mult şi astăzi, de vreme ce Hugo însuşi, şi toţi biografii sau comentatorii lui întîmplători, citează această întîmplare ilustră ...

... Dar, în afară de această curte pe care o face Palatului, de dineurile din lumea nobilă, la care ţine cu orice preţ să asiste (Adèle Hugo, în doliu, nu participă), de amorul mult prea învechit cu Juliette, de gloria literară care mergea liniştit pe ascendentul ei drum, în afară de articolele care se scriu şi pe care şi el le scrie despre sine, în afară de dificultăţile pe care le face la numirea în Academie a lui Sainte-Beuve sau la recepţia lui Saint-Marc Girardin, viaţa lui Victor Hugo este monotonă. Avea nevoie de pasiuni noi. Şi fiindcă lui Victor Hugo nici cerul, nici oamenii nu i-au refuzat vreodată ceva, pasiunea pe care acesta o reclamă îi va fi servită ... în capitolul următor.

IV

MOTTO: *„Le poète s'en va dans les champs".*

Les Contemplations

În această primăvară, Victor Hugo este foarte îndurerat. Adèle Hugo nu își revine. E atît de absorbită încă de moartea Léopoldinei, încît nu mai are pentru Victor decît un fel de dragoste eterată și indulgentă. Versurile pe care le face Victor, planurile literare pe care le expune, Adèle le primește cu un zîmbet melancolic și iertător. Victor Hugo se simțea, în fața acestui zîmbet, copil și caraghios.

La rîndul ei, Juliette se zbîrcește. Inima ei este veșnic tînără, dar ce să facă poetul cu goala tinerețe a inimii unei femei? Ca și cum viața nu ar fi și așa destul de tristă, iată o nouă nenorocire care o împiedică și mai tare pe Adèle să fie atentă cu poetul: moare tatăl acesteia, Pierre Foucher.

Era primăvară. Adèle avea o umoare sumbră. Victor Hugo nu mai avea cu cine să schimbe o vorbă liniștită în casă. Adèle scria unui prieten, lui Victor Pavie, că a avut *„un grand abattement de découragement. Mon boulet s'est alourdi. Il faut lever les yeux en haut, c'est ce que je m'efforce de faire".*

Și ridicînd ochii spre cer, nu-l mai putea vedea pe Victor Hugo.

Zadarnic încerca Victor Hugo s-o convingă că viața trebuie să biruiască moartea; că păsările însele rîd printre morminte și că oamenii sunt ca păsările; că mormîntul trebuie să hohotească de rîs. Adèle nu făcea decît să surîdă blînd de aceste șotii, chiar cînd Victor Hugo le punea în versuri sau erau puse de mai-nainte, din 1835 de pildă *(Les oiseaux)*, pentru a preîntîmpina orice eventualitate.

Din punct de vedere al amintirii sfinte pe care Hugo trebuia s-o păstreze moartei, avusese, cum știm, grijă: durerea lui imensă, covîrșitoare, oficială, era cîntată, încă din 1843, în cîteva sute de versuri, datate pînă în 1851 și mai tîrziu.

***

Într-o zi din aprilie, cînd firmamentul era tot plin de lumină, cînd tot era bucurie, puritate, speranță, fericire, bunătate, Victor Hugo se plimba prin împrejurimile Parisului. Totul era plin de sevă, de ramuri verzi, de viață, de zgomot. Ce-o fi avînd fluturele? Ce-o fi avînd greierele? — se întreba Victor Hugo.

Se părea că un vesel refren era cîntat de întreaga natură, un cîntec care se înălța și devenea rugăciune. Erau puișori de găină pe lîngă case, care îl înduioșau pînă la lacrimi; bătea un vînt de primăvară, care citea cuiva invizibil o pagină din marea epopee a creațiunii; pasărea vorbea parfumului; floarea șușotea razei de soare; era cald în cuiburi, azurul găsea pămîntul frumos. Și pretutindeni numai culoare, lumină sau o strălucire orbitoare care spunea lui Dumnezeu: „Amor!! Amor!! Amor!! Amor!!" Și cerul, ca o imensă ureche, asculta această cîntare.

Cum să nu audă și Victor Hugo? Cum să nu participe și Victor Hugo — el, umil ascultător al vocii divine, el, umil admirator al Naturii, sublima creație a lui Dumnezeu — cum să nu asculte îndemnul grav al Firii?

Iată motivele pentru care Victor Hugo nu era singur în plimbarea lui poetică. El se plimba cu Thérèse Biard.

Cine era Thérèse Biard?

Thérèse Biard era soția lui François-Auguste Biard.

Cine era François-Auguste Biard?

François-Auguste Biard era un pictor foarte popular. Se născuse în 1800 — și era prin urmare cu doi ani mai în vîrstă decît Victor Hugo, născut în 1802. *(„Quand ce siècle avait deux ans!")* Thérèse Biard prefera pe Victor Hugo, pentru că era mai tînăr, dar și pentru marile lui calități sufletești, morale și intelectuale. Victor Hugo era, cum se știe, mult cuprins de milă pentru femei. *„O, n'insultez jamais une femme qui tombe"* — era vorba pe care o repeta cu plăcere, adesea.

Încolo, gloria fiecăruia era de egală calitate. François-Auguste Biard, pictor caricaturist şi grotesc, era preţuit de marile mase ale plebei pariziene (acea plebe mic-burgheză, obraznică şi — de totdeauna — atît de grosolană şi limitată), iar Victor Hugo era preţuit de toată lumea semicultă, informă, care constituia publicul romanticilor. E. Faguet, în *Propos littéraires* şi în altă parte, arată cum Hugo, moralist de locuri comune, constituia îndreptarul unic, criteriul ultim de înţelepciune şi de conduită al unui public care iubea în el tocmai această aureolare, această consacrare a platitudinilor. Platitudini, da — dar platitudini cu culori!

Care era însă avantajul lui Victor Hugo faţă de François-Auguste Biard?

Biard era un om mai inteligent decît Victor Hugo. Călătorise de asemeni foarte mult, ca profesor de desen al elevilor Marinei, pe un vas de şcoală, apoi singur, ca să-şi caute subiecte, la Polul Nord şi în America de Sud, şi învăţase să nu prea considere oamenii, moravurile şi decorurile. Nici nu-i preţuia însă de la o altitudine prea înaltă, ci şarja doar, caricaturiza toate lucrurile omeneşti, ca şi cum toate lucrurile omeneşti nu ar fi, aşa cum sunt, caricaturi de-a gata. În orice caz, este interesant şi lăudabil un pictor care, călătorind în toată lumea (i se zicea „Jidovul rătăcitor" al paletei), la toate latitudinile, nu găseşte nimic sublim, ci totul cu desăvîrşire ridicul, grotesc, grosolan, pentru că omenesc.

În ceea ce mă priveşte personal — deşi părerea unui ins nu poate interesa pe nimeni acum, în aceste vremuri colective — sunt, cu această poziţie, de perfect acord. În ceea ce priveşte însăşi calitatea inferioară a picturii lui Biard, declar că nu mă supără prea mult, cum nu ar trebui să mă supere nici lumea asta care furnizează neapărat material de proastă calitate tuturor operelor de artă ale umanităţii. Cînd îşi bate joc, spre exemplu, de teme ca *Sacrifice de la veuve d'un brahmine* (tablou datat 1838) sau *Tribu arabe surprise par le Simoun* (1835) sau *Hospitalité sous une tente de lapons* (1841) ş.a.m.d., François-Auguste Biard, care rîde de sacrificiu, de ospitalitate, de dezastre, dovedeşte o forţă morală puţin comună, de care

Victor Hugo nu era capabil. Cum vedeţi, prin urmare, Biard era polul opus marelui poet romantic.

Pe cît era Victor Hugo de idealist, de optimist, de grav, de solemn în toate (ceea ce îmi place pînă la rîs cu lacrimi în Victor Hugo este, hotărît, această solemnitate, această luare în serios a tuturor lucrurilor!), de dramatic şi de moral — mai cu seamă de moral şi umanitarist şi crezînd în progresul omenirii, în ştiinţă, în viaţa socială, în divinul din om şi alte bomboane de soiul acestora — pe atît François-Auguste Biard era sceptic şi acru. Căci devenise, pe lîngă urît, şi foarte acru. Era slab, înalt, puţin cam chel şi sceptic faţă de elanurile arzătoare ale nevestei sale. După excursia familiei Biard la Polul Nord, mai ales, Thérèse se întorsese — surprinzător — extrem de aprinsă, iar François-Auguste Biard şi mai glacial, din ce în ce mai glacial. Cum Auguste Biard era un ins lucid, găsea ridicule oftaturile ei amoroase; cum era caricaturist, găsea exagerate elanurile pasionale ale femeii sale. Căci, privind mai atent orice minune statuară omenească, dacă eşti deştept şi caricaturist, îi descoperi adevăratul sens de ridicul şi de diform: păr, rotunjimi peste alte rotunjimi, sub alte rotunjimi, ca o statuie indiană; sudoare la frunte şi în locurile cele mai amoroase; picioarele, butuci tăiate în cinci la vîrf, vîrf care se mişcă în cinci. Evident, Auguste Biard, mai mult decît oricare altul (ceea ce e de aşteptat), suferea de faptul că privea lumea cu un ochi rău şi caricatural. De fapt, lucrul acesta, care la început fusese un joc, un joc rău, devenise o boală, un viciu de care nu se mai putea vindeca. Şi amărăciunea lui era cu atît mai stranie, cu cît tablourile şi desenele lui erau vesele, amuzau — şi Biard devenise, prin profesiune şi personalitate oficializată, un tip vesel şi care amuză. Devenise un glumeţ forţat. Şi pe măsură ce gluma lui devenea mai obligatorie, inima îi era tot mai acră şi figura tot mai lungă.

Într-adevăr, lumea îţi constituie o personalitate care, pînă la urmă, te strînge în chingi, te sufocă, te sugrumă. Auguste Biard a mai încercat să facă şi unele tablouri serioase: i-a fost imposibil să aibă oarecare succes cu ele. Lumea credea că şi acelea sunt glume. Auguste Biard apucase pe un drum greşit poate (adică nefavorabil pentru

el) şi era nevoit să-şi urmeze drumul. Totul nu depinde, în viaţa asta, decît de primul pas pe care îl faci. Primul pas îţi dă toată personalitatea viitoare. Nu ţi se dă voie să vii îndărăt şi să o iei prin altă parte. Lumea are nevoie să te cuprindă, pentru totdeauna, într-o definiţie simplă, scurtă şi definitivă, asupra căreia niciodată să nu revină. Iar insul este obligat să se conformeze propriei sale definiţiuni. Uneori îi place. Alteori se sufocă. Lui Victor Hugo definiţia despre el îi plăcea. Pe Auguste Biard îl sufoca. Şi era natural. Era o definiţie mai puţin favorabilă, pentru buna situare şi îngrăşare, aceea de grotesc decît aceea de dantesc, de grav, de solemn, de important.

Dar la François-Auguste Biard, lucrul cel mai profund trist era dramatica răzbunare a lumii: viziunea lui satirică a lumii, *întoarsă împotriva lui însuşi*, îl urmărea pînă în viaţa cea mai intimă. Thérèse Biard, născută Léonie D'Aunet, tînără de altfel şi foarte blondă, nu putea să-l mai ia în serios pe Biard. Rîdea de el. Ceea ce era irezistibil la acest Biard erau, printre altele, cele cinci fire de păr din creştetul capului, care nu se puteau pieptăna pentru nimic în lume.

Cînd se pieptăna, dimineaţa, Biard înjura şi urla pentru că nu-i stau cele cinci fire de păr, iar Thérèse rîdea blond, în pat, cu un rîs gras ca al copiilor. De cîte ori nu şi-a smuls Biard cele cinci fire de păr, care-i creşteau însă la loc, ca printr-un blestem. Aceste cinci fire de păr erau tocmai din cele puţine fire rămase vii în cap; celelalte căzuseră de mult, ca frunzele toamna.

Cum putea oare să fie asemănat Victor Hugo, marele, imensul, seriosul, solemnul poet, dramaturg şi filosof, cu acel comic? Ce contrast între ei! Într-adevăr, Victor Hugo era vesel, Biard trist; Victor Hugo era dramatic, Biard era bufon; Victor Hugo avea nişte ochi plini de foc, de pasiune şi de genialitate; Biard avea ochii melancolici şi stinşi; Victor Hugo vorbea sigur de el, şi mult, şi despre toate; avea în cap un păr abundent, o coamă de leu, foarte lirică; nu avea încă barbă, dar se ştia că va avea-o. Şi de altfel era aşa de maiestos, aşa de impunător, aşa de seducător, încît era ca şi cum ar fi avut barbă. Pe cînd

Biard, chiar dacă ar fi avut barbă, ar fi fost ca şi cum nu ar fi avut-o.

Victor Hugo, în schimb, era un om extrem de serios şi de o autoritate morală incontestabilă. Victor Hugo, el, intrase în lume cu pasul drept. Încă de cînd avea douăzeci şi opt de ani, trecea drept genial. Geniile sunt nişte inşi extrem de serioşi, extrem de concentraţi, extrem de obsedaţi. Ei din ţînţar fac armăsar. Aceasta se numeşte putere de creaţie. Iar inteligenţele negative, care ştiu să refacă din armăsar ţînţarul, nu pot niciodată să aibă succes. Cum să fie preţuiţi, cînd ei nu preţuiesc nimic? Cum să nu fie luaţi în derîdere, cînd ei înşişi iau totul în derîdere? Victor Hugo avea această forţă atît de omenească de a crede în „toate chestiunile care i se prezentară" (spune el în *Actes et paroles*): independenţa naţională, libertate individuală, libertate de conştiinţă, libertate de gîndire, libertate de expresie, libertatea presei şi a tribunei, problema căsătoriei şi a femeii, a educaţiei şi a copilului, problema muncii şi a salariului, dreptul patriei cu privire la deportaţie, dreptul vieţii cu ocazia reformei codului, magistratura reformată, juriul mărit, armată europeană, armată naţională, graniţe, lipsă de graniţe, monarhie, imperiu, republică, frumuseţea datoriei care se impune, istmurile tăiate, nici un obstacol nici unui progres, ideile circulînd libere în univers, toţi scriitorii romantici, cu excepţia celor numiţi de ei, miniştri, *pairi*, viconţi, membri ai Academiei Franceze, operele lui Hugo învăţate pe dinafară în şcoli (cam obositor, dar, hm!) etc.

În faţa tuturor acestor minunate idealuri, pe care Victor Hugo le recita în această zi de aprilie, Thérèse Biard era copleşită. Ce meschin era soţul ei, grotescul, paiaţa de Auguste (ce nume predestinat!), în faţa nobilului suflet al marelui poet romantic! Iubea în el altruismul, vocea lui puternică de tenor, lucrurile frumoase pe care le spunea despre el însuşi cu atîta modestie, dar cu atîta conştiinţă clară de sine. *„Il n'est pas d'opinion que le poète n'ait fêtée, et toutes peuvent lui sourire"*, a zis Charles Maurras. Da! toate au încălzit nobilu-i suflet; pentru toate s-a aprins larga, generoasa lui inimă.

Au întîlnit un cîmp plin de flori. S-au așezat printre ele. Dregîndu-și vocea și dîndu-i timbrul care cîștigase și pe Adèle și pe Juliette, Victor Hugo a început să cînte natura. Thérèse era uimită și încîntată de dragostea cu care știa Victor Hugo să vorbească cu florile. Și cu ce oroare se gîndea la ironia rece, inumană, și la comicăriile lui Auguste. Victor Hugo recita așa de frumos:

O coteaux, o sillons, soufles, soupirs, haleines! ...

cînd, deodată, o piatră zbură în capul poetului.

— *Aïe!* strigă el. Și întorcîndu-se, văzu o ceată de copii între șase și nouă ani, cu praștii, după copaci, la zece metri; încă o piatră zbură în scăfîrlia poetului. Și înainte ca Victor Hugo să spună ceva, unul din mucoși, umflîndu-se, ridicînd capul și mîngîindu-și imaginara viitoare barbă hugoliană, recită, imitîndu-l pe poet:

— Pan! Pan!! Pan!!!

Victor Hugo, adînc insultat, fuge să-i prindă. Copiii se urcă în pomi. Victor Hugo încearcă să se cațăre după ei. Dar îl lovesc în cap ramuri, picioare goale, pietricele din buzunare și alte fructe.

— Nu știți cine sunt! — le strigă bietul poet. Eu sunt Victor Hugo, membru al Academiei Franceze. Eu am scris despre voi, despre gingășia voastră, iubiți copii, și așa mă răsplătiți, cutre nemernice??

Dar copilașii nu se sinchisiră. Victor Hugo se rostogoli din copac ca scroafa. Îl întovărășiră hohote de rîs și „fructe".

Imposibil să-ți menții demnitatea de poet. Poetul este ca un zeu. Thérèse Biard, văzînd această scenă, avea impresia că vede un nou tablou de Auguste Biard. Dar dinamic, de data aceasta. Thérèse preferă dinamismul.

Victor Hugo, puțin neplăcut atins de proiectile și de situație, surîse Thérèsei, ca să pară mărinimos. Și, într-adevăr, îi păru mărinimos, cu zîmbetul lui iertător, suav și suferind, de martir. Își șterse puțin hainele, și le îndreptă, o luă pe Thérèse de braț. Thérèse îl sărută pe frunte.

— O, nobilul meu erou, îi zise.

Dar copiii, nemiloși, din pom, scot chicote și strigă:

— Pup-o, pup-o, măi!

Victor Hugo se întoarce încă o dată spre ei, adunîndu-şi toată autoritatea:

— Nu vă e ruşine, mucoşilor!

Dar o nouă piatră îl lovi în nas. Atunci, făcînd haz de necaz, marele poet romantic se reîntoarce, cu nasul în vînt, către Thérèse:

— Copilaşi naivi!

Dar îngeraşii îl împroşcară cu alte cuvinte, care nu se pot scrie aici şi care deşteptară naturale pofte poetului şi Thérèsei. Dar le era frică de copiii care descoperă orice ascunzătoare ...

* * *

În foarte scurtă vreme, Thérèse nu mai fu simpla admiratoare platonică a poetului. Douăzeci şi patru de ore de amor au fost povestite, poetic şi îndelung, de Victor Hugo în *La fête chez Thérèse*. Acest poem face parte din *Les Contemplations*, din ciclul *Autrefois* (1830—1843). Poemul este datat „aprilie 184...". Ştiu toţi aproximativii cunoscători de literatură franceză acest clasic fapt: *Autrefois* (1830—1843) este ciclul scris înainte de moartea Léopoldinei (septembrie 1843). După septembrie 1843, este scris ciclul *Aujourd'hui* (1843—1855), un ciclu mai funebru decît însoritul prim ciclu, căci, după moartea Léopoldinei, Hugo mărturiseşte poetic că e alt om, că nu se mai poate bucura, că viaţa lui este despărţită, de o prăpastie, în două. În realitate, poemul a fost scris în aprilie 1845, deci în acelaşi timp cu poemele scrise în *Aujourd'hui*. Lucrul acesta este cu atît mai clar cu cît e ştiut că pe Thérèse nu a cunoscut-o decît abia în primăvara anului 1844, lucru ce îl spun, în unanimitate, toţi nepricopsiţii de hugolişti şi biografi ai grozavului poet francez. Ceea ce este perfect demn de crezare. Şi ei înşişi o spun conform unor anale ale poliţiei (conf. A. Asseline), al cărei rost în aceste întîmplări cititorul român îl va vedea mai încolo.

* * *

Thérèse organiza baluri mascate acasă, în parc, în lipsa soţului (vezi *La fête chez Thérèse*). La aceste baluri participau — spune, versificat, Victor Hugo — perechi-

perechi de amorezați deghizați în arlechini, colombine, *pierrots*, *polichinelles*, marchize, abați.

Comedia începe pe iarbă verde, sub frunzele crude ale primăverii, în plină zi: „*sur leurs gorges blanches / Les actrices sentaient errer l'ombre des branches*", și se termina tîrziu, sub un cer cu albastră lună: „*Chacun se dispersa sous les profonds feuillages, / Les folles en riant entraînèrent les sages, / L'amante s'en alla dans l'ombre avec l'amant*".

Singur, sosind întîmplător după miezul nopții, François-Auguste Biard, acru și *trouble-fête*, prin aleile luminate argintiu și albastru de lună, roșiatec de lampioanele ce se legănau prinse de ramuri, nu mai găsi decît măști, mănuși și evantalii — și prin aer, pe băncile goale, cu mirosul de pudră, de vin, de parfum, de femei, se îmbina parcă și amintirea sonoră a cîntecelor și a hohotelor de rîs ... Sub lampioane, mesele de lemn erau pline de pahare răsturnate, de oglinjoare, de cutii cu pudră ude de vin.

Musafirii erau risipiți prin boschete. Se așeză pe o bancă, neavenit, cu o mănușă în mînă. Decorul încerca să-l accepte ca pe o nouă mască — el, singurul nemascat în acest bal mascat. Luna îi scotea în relief nasul lung.

— Iar și-a făcut nevastă-mea de cap! — oftă bietul Auguste, acru, pe cînd figura lungă încă i se lungea, i se lungea ...

Pentru că avea imaginația deformată și pentru că era, după expresia unui critic, „*condamné à la plaisanterie forcée à perpétuité*", i se părea că fața rotundă a lunii rîdea de el și că propria lui umbră îi scotea limba.

Din boschete se auzeau rîsete înfundate și gemete semnificative. „Thérèse! ... Cu cine e Thérèse?" — sări drept în picioare Auguste. Cu o lanternă în mînă, începu să cotrobăiască prin boschete.

Descoperi doi: o marchiză răsturnată, oftînd și transpirînd sub pudră, cu o gură strîmbată, cu fusta cu volane ridicată pînă la umeri, se zbătea sub îmbrățișarea unui pierrot gras, fără pantaloni (pantalonii erau agățați de o ramură) și pe ale cărui fese, durdulii, feminine, se odihnea o petală de trandafir.

Lumina lanternei îi supără. Marchiza ţipă şi puse mîna la ochi. Auguste Biard întoarse capul şi, înroşindu-se, se scuză:

— Iertaţi-mă ... sînt un soţ gelos ...

Pierrot-ul gras, roşu şi vesel, fără a se desface, îi hohoti în faţă şi-l îndemnă să se spînzure. Apoi, fără să mai aştepte invitaţia, continuă.

Intimidat, Auguste plecă. Din alt tufiş, apărea un braţ alb de femeie, destinzîndu-se cu o lentă coborîre de pasăre.

Auguste nu mai îndrăzni să deranjeze. Se hotărî să aştepte. Se aşeză pe o bancă, galben sub lună. Făcu eforturi să se concentreze asupra ideii viitorului său tablou comic: *Don Pedro II, împăratul Braziliei, în luptă cu cîinii*...

...Dar amorezii începură, cîte doi, să iasă din boschete. Ieşiră un ins deghizat în abate violet (care era chiar, de fapt, episcop, *monseigneur* S...) şi o verişoară a domnului Thiers, doamnă de onoare de la curte. Cum nu mai aveau măşti, Auguste o recunoscu pe doamnă. Se gîndi că este amfitrion şi că trebuie să-i întîmpine, ca pe musafiri de marcă. Se îndreptă spre ei şi, lung cum era, se înclină adînc în faţa perechii obosite şi cu vestmintele mototolite.

— *Madame* *. — şi sărută mîna doamnei, umedă de iarbă şi murdară de pămînt.

Doamna făcu prezentări:

— *Monsieur* Auguste Biard — *monseigneur* S. *Monseigneur* S., în abate violet de fantezie, uitase să se încheie în faţă şi, ţinîndu-şi cu o mînă pantalonii, cu dreapta binecuvîntă pe Auguste Biard. Aplecîndu-se să primească binecuvîntarea, Auguste zări pantalonii scurţi ai abatelui, desfăcuţi sub mîna care căuta să acopere dezastrul.

Dar, din fundul aleii, se auziră rîsetele clare ale Thérèsei. Biard ridică capul. Se desfăcea din umbră, apropiindu-se, silueta subţire a Thérèsei. Era costumată în ducesă, secol XVIII. Nu era singură.

Alergă, nebun de gelozie, cu pumnul ridicat către tovarăşul ei. Thérèse îl opri la doi paşi:

— Domnule Victor Hugo, spuse ea omului deghizat în Napoleon I, care o întovărăşea, iată-l pe soţul meu, Auguste Biard.

Auguste Biard se intimidă şi lăsă pumnul jos. Thérèse era surîzătoare, liniştită, ochii îi străluceau la lumina lunii şi costumul de ducesă îi stătea minunat. Observîndu-l, izbucni în rîs:

— Totdeauna glumeţ, Auguste. Totdeauna glumeţ!

Victor Hugo luă cuvîntul:

— Domnule Biard, îţi întind mîna. Iubesc gluma. Iubesc şi caricatura. Caricatura are ceva dramatic în ea, pentru că aliază comicul cu tragicul. Orice tragedie trebuie să cuprindă comedia. Rîsul şi plînsul trebuie să-şi dea mîna, pentru a realiza drama. Drama este mai adevărată decît tragedia, în măsura în care, întotdeauna, extremele se cuprind în acelaşi aliaj. Rîsului homeric trebuie să i se opună orbirea lui Oedip; bufonul shakespearean se echilibrează, la rîndu-i, în Hamlet. Iubesc în dumneata pictorul. Să nu crezi că între pictură şi poezie este o diferenţă esenţială. Dumneata exprimi prin culori ceea ce muzica spune prin sunete; ceea ce poezia spune prin imagini; ceea ce sculptura spune prin forme; ceea ce religia spune prin extaz; ceea ce magia spune prin descîntece; ceea ce stelele spun prin lumină; generalii prin mişcări de trupe; valurile prin flux şi reflux; focul prin flăcări; legiuitorul prin cod; piatra prin piatră; copacii prin copaci; vîntul prin vînt. Toţi — artişti, muzicanţi, poeţi, revoluţionari, filosofi, savanţi, haiduci, miniştri, călugări, ofiţeri, marinari, paricizi, incendiatori, călăi, demimondene, samsari, librari, spanioli — ne străduim să realizăm progresul spiritual indefinit al omenirii şi să comuniem cu divinul.

Auguste Biard privi cu multă curiozitate pe M. Victor Hugo, de curînd *pair* de Franţa, de mai demult membru al Academiei Franceze.

— Domnule Victor Hugo, permiteţi-mi să vă atrag atenţia că v-aţi pus cravata la spate.

— Mulţumesc, domnule, răspunse marele poet. Mă scuzaţi două minute. Şi plecă să-şi îndrepte cravata.

Auguste Biard întrebă pe Thérèse, care sta cu ochii în jos, modestă:

— Unde ai fost cu Victor Hugo? Ce-aţi făcut împreună?

Thérèse îşi ridică faţa. Avea ochii umezi. Plină de extaz, strîngînd mîinile şi întinzîndu-le apoi spre Biard, îi zise:

— Auguste, nu mă certa. A fost așa de frumos ce mi-a vorbit!

*

*   *

Conversațiile Thérèsei Biard cu Victor Hugo ținură mai multă vreme, pînă cînd, odată, fură surprinși în flagrant delict de „conversație criminală"[1].

Victor și Thérèse închiriaseră un mic apartament în pasagiul Saint-Roch, cuib al dragostei lor pasionate, arzătoare, romantice („*Amour! Amour! Les nids ont chaud*"). Il vizitau foarte des, ca să fie la adăpostul lumii rele care nu permite comuniunea a două suflete, fără invidie.

Camera lor era îmbrăcată în roșu. Canapelele, fotoliile, divanul erau roșii. Perdele roșii. Victor Hugo avea mult gust.

O etajeră, într-un colț, era încărcată cu o sută de volume. Era opera poetului, completă (cîtă era pe-atunci, în 1845). Cîteva rafturi goale așteaptă să fie umplute cu alte volume — care aveau să vină, și au venit — de Victor Hugo. Căci Victor Hugo era creator de cosmosuri noi și îl concura pe Dumnezeu, după cum spunea Auguste Vacquerie:

Il va sortir de vous un livre ce mois-çi.
Une nature encore dans votre tête est née,
Et le printemps aura son jumeau cette année,
Ici bàs et là haut, vous seréz deux seigneurs.

. . . .

Vous faites votre livre et Dieu fait son printemps
Et par ce duel d'églogue, imité du vieux temps,
Nous pourrons comparer un Univers à l'autre.

Victor Hugo avea izmene lungi. În momentul în care îl surprindem acum, se plimba, în acest costum, în jurul divanului pe care sta întinsă, goală, blonda Thérèse. Îi recita versuri. Îi ținea discursuri pasionale, care, totdeauna, il pregăteau, înainte — sau îl odihneau, după. Victor Hugo, care nu avea semeni decît printre oamenii mari, făcea ca grecii care cuvîntau mult sub zidurile Troiei înainte

---

[1] Așa se numea in 1845 flagrantul delict de adulter, a cărui urmare penală era arestarea vinovaților și inchisoarea.

de a începe lupta. În discursul lui V. Hugo se rostogoleau, strălucind, nourii de argint, zenitul, constelații, hidrele înstelate, efluviile adîncurilor, astrele de diamant...

Era în iulie. Camera îndrăgostiților avea fereastra înspre o grădină. Victor Hugo arăta cu mîna soarele, care era blond ca Thérèse; florile, care aveau parfumul ei; frunzele și celelalte elemente decorative, poetice și romantice, care contribuiau la exaltarea amorului:

L'infini tout entier d'extase se soulève
Et, pendant ce temps-là, Satan, l'envieux, rêve...

zicea Victor Hugo, arătînd fereastra cu degetul și întorcînd capul, surîzător, suav, spre Thérèse. Albul imaculat al lingeriei poetului îi dădea un aer îngeresc.

Dar, deodată, trezită din mijlocul admirației amoroase, Thérèse scoase un țipăt înfiorător și, nemaivrînd să privească înspre fereastră, își îngropă capul în mîini:

— Satan!! Satan!!!

Victor Hugo, cutremurat, privi. La fereastră apăruse un cap. Era o figură lungă, uscată, cu un nas disproporționat, sub un joben, și avînd, în adevăr, o înfățișare foarte invidioasă. Nu era Satan. Era François-Auguste Biard, soțul indiscret și *trouble-fête* ca întotdeauna. Fața ceea lungă rînji într-un mod cu totul necuviincios și inoportun; apoi, mișcînd buzele așa, spuse unei alte fețe cu joben, care tocmai apărea:

— Privește! Este sau nu flagrant delict?

Apoi, cu un timbru drăcesc, către liricii amanți:

— V-am prins, păpușelelor! Îngerașilor! Poeților!

Și, cu o agilitate prodigioasă, sări pe fereastră ajutîndu-se de o singură mînă. Domnul celălalt, mai gras, mai bondoc, îl urma cu oarecare dificultate.

— Doamnă, te-am prins! zise soțul îndreptîndu-se spre Thérèse cu pași mari.

Cu pași prea mari. Căci, ajungînd la divan, unde se afla Thérèse, se poticni și, în cădere, se agăță de șoldul Thérèsei. Se ridică tocmai bine pentru a primi, drept în nas, un pumn al ei, căci era neîndurătoare cu îndrăzneții.

— Satano! îi mai strigă ea și, drept completare, il scuipă.

— *De la tenue, Thérèse! De la tenue!* — spuse, jenat, Victor Hugo.

Dar Thérèse, sub ochii invidioşi ai lui Auguste, sări goală de pe divan, se duse la domnul celălalt, care era roşu şi confuz, şi îl întrebă:

— Cine eşti dumneata, domnule, şi ce vrei? Trebuie să fii nebun ca să te asociezi la glumele proaste ale soţului meu!

— Nu este nebun, doamnă, nu e nebun! Dumnealui este comisarul M... (conf. Alfred Asseline, *Victor Hugo intime*), şeful poliţiei din piaţa Vendôme.

Şi către comisar, căci comisar era:

— Încheie, te rog, pe loc procesul-verbal de flagrant delict şi arestează-i! zise Auguste Biard, spumînd.

Thérèse Biard îngălbeni şi, natural, căzu leşinată pe divan.

Dar ... îngînă comisarul pieţei Vendôme, uitîndu-se în dreapta şi-n stînga, ca să existe flagrantul delict de conversaţiune criminală, trebuie să fie doi ...

Auguste Biard privi în jur. Ţipă de mînie. Dispăruse amantul!

— Mizerabilul! Unde-i mizerabilul!!

Comisarul şi soţul începură să caute peste tot. Găsiră repede. Victor Hugo era sub pat.

— Iată-l! Ticălosul!

Victor Hugo fu nevoit să scoată capul de sub pat. Ieşind în patru labe şi, apoi, ridicîndu-se, zise:

— Domnule Biard, venisem aici ca să reflectez cu soţia dumitale la noul meu roman, *Mizerabilii*, pe care, după cum trebuie să ştii, am început să-l scriu.

— Da? Ah! Ah! Aici îţi faci compunerile! Tocmai aici! scandă Auguste cu sarcasm. Dar sub pat ce căutai?

— Jartierele, domnule Biard, şi pantalonii, spuse jalnic marele poet.

— Pantalonii, uite-i aici, pe acest scaun, şi dedesubt jartierele! Pune-ţi pantalonii, dacă crezi că aceasta ţi-ar mai putea servi la ceva! ... Iar dmneata — zise Biard către Thérèse care se prefăcea leşinată — poftim, na! *madame!* şi „plici!" îi dete o palmă peste fesă.

— Aoleu! măgarule! strigă, jignită, Thérèse. Victor Hugo încercă să intervină:

— *Oh! n'insultez jamais une femme qui tombe!*

Auguste Biard avea însă, din cauza invidiei, ca niciodată, o vervă drăcească și replică promptă la toate:

— Dumneata, domnule Victor Hugo, pune-ți pantalonii și taci!!

Comisarul rămăsese deconcertat.

— Domnul Victor Hugo? Dumnealui este domnul Victor Hugo? Ah! Ah! Apoi, către Auguste: E poet, domnule!

Și, ridicînd capul, punînd un picior înainte, începu să declame:

O, lac! l'année à peine a fini sa carrière!

Dar Victor Hugo, îmbrăcîndu-se, cu bretelele în mînă, izbucni revoltat:

— Îmi pare că reciți din Lamartine!

(Thérèse roagă pe domni să întoarcă spatele ca să se poată îmbrăca. Era „mică, împlinită, numai bună de iubită". Și era foarte albă.)

Fără s-o mai vadă, comisarul, după un efort de concentrare, exclamă, deodată, iluminat:

— A! a! știu „*Ce sont les Djinns qui passent*"

Dar Auguste Biard făcea spume la gură:

— Domnul comisar, arestează-i! Au fost surprinși în flagrant delict! Arestează-i! Aici nu este salon literar romantic, aici este flagrant delict de conversație criminală!

Comisarul oftă, trezit. Trebuia să-și facă datoria. Biard era neînduplecat.

Victor Hugo, îmbrăcat, cu jobenul în cap, își recăpătase toate demnitatea:

— Asta e violare de domiciliu, domnule comisar!... Îmbrățișarea noastră era păzită de îngeri! Cum ai îndrăznit dumneata să faci să fugă aceste ființe spirituale? N-ai auzit, la venirea dumitale, un fîlfîit de aripi speriate?

— Ba da! Ba da! zise din nou comisarul, roşu, înnăduşind. Ba da! Ba da! Dar ce să fac, domnule Hugo!

— Domnule comisar, interveni Biard, tînjind, nu te lăsa intimidat. Doamna tocmai s-a îmbrăcat, văd. Domnul şi-a pus jobenul. Somează-i să te urmeze la comisariat!

Victor Hugo rostogolea în cap versuri satirice şi pamflete. Auguste Biard rîdea secadat şi enervant.

Comisarul, cît putu mai demn, bîlbîind puţin şi tuşind, îngînă:

— În numele legii, urmaţi-ne!

— Victor! Victor! plînse biata Thérèse, frumoasă ca Manon, aruncîndu-se la pieptul poetului. Victor Hugo se scutură. O dădu la o parte.

Auguste Biard o împinse în braţele comisarului şi, către Hugo:

— Acum, vino şi dumneata! Vino şi dumneata! Pofteşte!

Dar, ingulerat, Victor Hugo zise:

— Nu.. Eu nu merg. Eu nu pot fi arestat. Domnule comisar, sunt domnul viconte Victor Hugo, membru al Academiei Franceze şi *pair* de Franţa. În calitate de *pair*, sunt inviolabil!!

— Şi eu, şi eu!! plîngea Thérèse, neştiind prea bine ce spunea.

Auguste Biard deveni vînăt, galben şi verde. Dar comisarul rîse pînă la urechi:

— Are dreptate! E inviolabil! E *pair*! Nu pot să-l arestez!

— Arestează-l! Arestează-l! spumegă Biard.

— Nu pot s-o arestez decît pe doamna! zise comisarul. Ea nu e *pair*!

Dar Thérèse se zbătea cumplit:

— Nu vreau la puşcărie! Nu vreau la puşcărie!

Hugo, vrînd s-o calmeze, îi luă mîna şi bărbia şi-i spuse blînd:

O, noble femme,
Dans ce vil séjour,
Garde l'amour
Si tu veux garder âme!
Conserve en ton coeur, sans rien craindre,

Dusses-tu pleurer et soufrir,
La flamme qui ne peut s'éteindre
Et la fleur qui ne peut mourir!

Şi, fiindcă Thérèse nu înceta să plîngă:

Comme l'aube tu me charmes, —
Ta bouche et tes yeux chéris
Ont, quand tu pleures, ses larmes, —
Et tes perles quand tu souris!...

Comisarul o tîrî pe Thérèse cu forţa şi, ştergîndu-şi lacrimile, suspină:

— Ce frumos e să fii poet! De ce nu am un băiat să-l fac artist! Şi plecă cu Thérèse — pachet.

Auguste, galben ca gălbinarea, se întoarse din uşă şi-i suflă, sinistru, lui Victor Hugo:

— N-ai să mai fii *pair* şi inviolabil mult vreme, poete! N-ai să scapi! Mă duc la cancelarul Pasquier şi vei fi judecat de înşişi *pair*-ii dumitale! Îţi jur că n-ai să mai fii *pair!* — Şi pocni uşa. Victor Hugo închise ochii.

*

* *

Mai tîrziu, sub privirile unor vecini, Victor Hugo plecă singur. Faptului că invocase inviolabilitatea parlamentară datora el trista-i libertate.

Dar nu se simţea deloc cu inima uşoară. Lucrurile vor fi date în vileag. Acest Biard nu poate fi domolit cu nimica! Va fi scandal în Cameră. Va fi dat în judecata Camerii *pair*-ilor. Ce ruşine! Închisoare nu va face; probabil că atîta lucru o să împiedice Ludovic-Filip. Dar viitorul lui politic e ameninţat. Pasquier, preşedintele Camerei *pair*-ilor, nu-l agrea cîtuşi de puţin. I se va lua *pair*-ia. Nu va mai fi ministru. Saint-Marc Girardin, de care încercase să rîdă cînd îl primise la Academia Franceză, va rîde la rîndu-i, şi bine. Nisard va exulta, Sainte-Beuve va fi fericit şi va face ironii. Victor Pavie îl va privi mustrător şi o va plînge pe Adèle. Ce vor zice admiratorii lui: Auguste Vaquerie, Célestin Nanteuil? Ce va zice Lamartine, care e rigid şi pur? Ce va zice curtea? Ce vor zice gazetele? Şi mai

ales ce va face Juliette cînd o să afle? Gazetele n-au să tacă. Şi cum Juliette îi urmărea amănunţit activitatea, va afla din prima notiţă! Cum să nu afle Juliette? Cum să ascundă? Cum să rămînă pur? Cum să o scape? Nimeni nu-l poate ajuta în această gravă încercare. Nimeni decît Adéle. Adèle! Numele acesta îi trezi speranţele. Numai soţia lui va putea să-l scape: să înăbuşe primejdia şi să ascundă toată întîmplarea!

Ceasuri întregi a umblat Victor Hugo în ziua aceea, fără să se liniştească. Nu se gîndea la el — îşi spunea — ci la faptul că avea încă atît de multe lucruri de revendicat pentru oameni; atîtea drepturi de apărat; atîtea nedreptăţi de reabilitat; atîtea libertăţi suprimate de recîştigat!

Pentru idealurile care îl obsedau, pentru ideile mari care aveau nevoie de El, ar fi trebuit să facă o jertfă. Ar fi trebuit să se mulţumească cu prietenia conjugală a soţiei sale, a Adèlei; cu amorul cvasi-conjugal al amantei sale legitime, Juliette, autorizat de Adèle.

E drept, Juliette avea aproape patruzeci de ani, iar Thérèse douăzeci şi patru. Dar Juliette era încă frumoasă, cu profilul ei grec, cu faţa ei albă, cu părul negru, cu ochi adînci, cu ţinută aristrocratică, aşa cum o descrie Théophile Gautier — şi lui Victor Hugo îi plăcea descrierea. Tocmai acum, seara, trebuia să plece din pasagiul Saint-Roch şi să meargă la Juliette să-i citească nişte versuri noi şi un capitol de proză. Nu se mai duce. Poate a şi aflat. În orice caz, ar ghici, după figura lui. O, şi avea atît de mulţi duşmani, bietul om! Şi presa era aşa de răuvoitoare! A! libertatea presei e bună, dar nu cînd atentează la libertatea morală a geniilor! Iată un caz cînd această libertate trebuie restrînsă!

Noaptea, tîrziu, ajunge acasă. O servitoare, care-i deschide; se sperie văzînd figura speriată a marelui poet. O bruftuluieşte. Se urcă pe scări. Năvăleşte în camera Adèlei, care citea la lampă scrisorile de altădată, „către logodnică". Adèle e foarte mirată, căci de mult Victor Hugo nu mai intrase în camera ei. Se uită la el şi o prinse teama.

— Ce s-a întîmplat, Victor? întreabă ea mirată, speriată, ridicîndu-se.

Victor Hugo își scoate pardesiul și jobenul și, palid, răvășit, se aruncă la picioarele ei :

— *Oh, sois bénie à jamais, toi qu'aucun fruit ne tente!*

Îngăduitoare, Adèle îi spune că acest vers e vechi, l-a mai auzit, se simte omagiată, dar ar fi preferabil să nu o mai turbure cu aceste atitudini, să se ridice de jos și să-i povestească, calm, tot ce s-a întîmplat. A murit, de curînd, și tatăl ei, Pierre Foucher, și e încă într-o stare de nervi puțin propice unor gesturi atît de dramatice.

Victor Hugo se ridică. Adèle îl așează pe pat, lîngă ea. Îl mîngîie pe frunte, ca pe un copil. Îl alintă cu gesturi de mamă. Poetul plînge cu hohote. Lacrimi mari i se rostogolesc în ochi. Ia mîinile Adèlei și i le sărută :

— Adèle, sunt un mincinos! — și povestește toată întîmplarea.

Adèle ascultă („din ce în ce mi-e mai greu să-mi duc povara, prietene Pavie"), își stăpînește plînsul, tristețea care cearcă să o cuprindă. Victor Hugo povestește cu capul în mîini ; îi e frică de urmări ; îi cere iertare ; îi e teamă să nu afle Juliette („e așa de geloasă") ; viitorul lui politic e amenințat, scandalul ... scandalul ! !

— Thérèse Biard este tînără, e frumoasă. Biata femeie! Cum să doarmă ea la Saint-Lazare, printre hoțoaicele de rînd? zice Adèle. Trebuia să împiedici arestarea. Să utilizezi rangul tău de *pair* și pentru ea. Cum poți tolera gîndul că tu ești liber acum și ea închisă, la pușcărie? Trebuia să fi intervenit în după-amiaza asta.

— Nu puteam face nimic! ...

— Trebuie s-o scăpăm de-acolo!

— Adèle, nu înțeleg — răspunse Victor Hugo — cum te gîndești așa mult la Thérèse, care ți-e străină, și atît de puțin la soarta mea, care sunt soțul tău. Gîndește și la mine! Ai grijă de mine! Pierd tot, dacă scandalul nu se înăbușă : pierd viitorul meu politic, *pair*-ia, pe Juliette! ..

— „Numai eu aș rămîne! Prea puțin pentru tine!", zise în sinea ei Adèle, tristă și blîndă. „Ce tînăr e încă", cugetă ea, „Egoist ca un copil. Și a împlinit patruzeci și trei de ani! Ce copilăros!"

O milă covîrșitoare o cuprinde la gîndul că și Victor

va sfîrşi prin a se maturiza, prin a îmbătrîni, totuşi, şi el, odată. Cît timp va mai fi oare adolescent?

Cu blîndă ironie îi spune:

— Nu te-ai schimbat prea mult de cînd aveai zece ani şi de cînd zicea Soumet[1] că eşti „copilul sublim".

Printre lacrimi, Victor Hugo se revoltă, în paranteză:

— Adèle, te rog să uiţi de această informaţie şi să nu o răspîndeşti. Ştii bine că am declarat şi am scris în atîtea rînduri că Chateaubriand a spus această vorbă istorică despre mine! Am motive de strategie literară să nu se creadă altminteri[2]. Şi reîncepu să plîngă.

Această grijă accentuă zîmbetul trist, matern, indulgent al Adèlei.

— Dar Juliette! Ce dezamăgită va fi! — adăugă ea.

Victor, fără să răspundă, hohoti mai tare. Umerii i se zguduiau. Părul i se cutremura, zbiera.

După cîteva minute, Victor Hugo, printre sughiţuri, sărutînd mîinile Adèlei, palidă de durere, îngînă:

— Tu, numai tu poţi să ne scapi pe toţi! Du-te la Auguste Biard, convinge-l, îmbunează-l. Insistă la Pasquier, la palat. Şi să ascundem totul Juliettei.

— Asta e greu, fiindcă citeşte toate ziarele, urmăreşte tot ce se scrie despre tine. Şi ziarele n-au să tacă. Un singur lucru poţi face: fugi cu ea la ţară. Spune-i că-i voi trimite eu toate jurnalele. Şi o să am grijă să rup din ziar articolele şi notele privitoare la scandal.

— Dar — murmură marele poet — *pair*-ia, palatul ..

— Tu pleacă. Tot restul cade în sarcina mea. („Din ce în ce mi-e mai greu să-mi duc povara, dragă Pavie", repeta în gînd fraza din scrisoare.)

— O, eşti un Înger! Un înger! strigă Victor Hugo. Un adevărat Înger Ceresc! Văd aripile pe umerii tăi ... Văd lumina spirituală în ochii tăi ... Vreau, acum, pe loc, să improvizez, pentru tine, cel mai frumos poem ...

— O, nu, spuse Adèle. Sunt obosită!

---

[1] Soumet este poetul necunoscut al unei necunoscute epopei, *La divine épopée*.

[2] Că Soumet, şi nu Chateaubriand, cum ştie lumea, ar fi pronunţat această „vorbă istorică" a dovedit-o perfect, printre aţii, de curînd, I. G. le Dantec, în *Revue des deux mondes*, 1 iunie 1934.

Victor îi cade din nou la genunchi.

— Iartă-mă, iartă-mă, Adèle!

— Un singur lucru nu ţi-aş ierta — glăsuieşte, cuprinsă de o adîncă şi voluptoasă suferinţă, Adèle — nu ţi-aş ierta să fii nefericit!

— Fii binecuvîntată!

— Du-te, Victor, culcă-te. Suntem obosiţi amîndoi, îl mîngîie Adèle.

— Cum crezi că am să mai pot dormi, cu febra pe care o port? Cu spaima scandalului şi cu jertfa ta în suflet! Sunt prea neliniştit. Mai bine să-ţi recit un poem.

Dar paharul era prea plin.

— Nu! Nu! spuse blînd, dar hotărît, Adèle.

— Biine! Biine!

Şi Victor Hugo, brusc, furios şi adînc jignit, plecă în camera lui. Stinse lumina. Se aruncă zdrobit pe pat. Adormi. Adèle a vegheat toată noaptea, ascultînd somnul sonor al marelui poet francez.

De dimineaţă, pe cînd Hugo dormea încă, Adèle plecă să-l caute pe Biard, să-l convingă să renunţe la plîngerea lui. *„Elle obtînt qu'il renonçât à sa plainte moyennant que sa femme entrerait dans un couvent pendant quelque temps et que le poète partirait faire un séjour à l'étranger"*, spune Benoit-Lévy *(Sainte-Beuve et madame Victor Hugo)*. Dar ceilalţi biografi şi istoriografi spun că lucrurile nu ar fi mers aşa uşor. E. Biré, de pildă, L. Barthou *(Les amours d'un poète)*, Gustave Simon spun, şi acesta este chiar adevărul, că plîngerea soţului a mers pînă la cancelarul Pasquier, care nu a renunţat să-l dea pe Victor Hugo în judecata Camerii *pair*-ilor, decît în urma intervenţiei personale a lui Ludovic-Filip şi a ducesei de Orléans. Cît despre Thérèse Biard, a stat cîteva luni la Saint-Lazare şi Adèle a izbutit cu greu s-o scoată de-acolo (conf. Raymond Escholier) şi s-o ascundă într-o mînăstire. (Ca să terminăm cu Thèrése Biard, să spunem că a divorţat şi că, după divorţ, sub numele de Léonie D'Aunet, a scris o sumedenie de piese morale pentru fetele de pension.)

Ziarele scriau: „Scandaloasa afacere ridică o gravă problemă constituţională" *(Le National* din 10 iulie 1845) sau: „Se vorbeşte mult, la Paris, de un scandal deplo-

rabil. Unul din scriitorii noștri cei mai celebri a fost surprins, în «conversație criminală», de soț și comisar. Soția necredincioasă a fost încarcerată, iar *l'amant si malheureusement heureux n'aurait de le triste avantage de conserver sa liberté qu'au titre politique qui rend sa personne inviolable"* (*La Patrie*) etc., etc....

Béranger comentează amuzat. Sainte-Beuve comentează cu fiere. Lamartine scrie unui prieten că *„ces fautes-là s'oublient vite, on se relève même d'un canapé"* ...

Și într-adevăr, în timpul enormului scandal dezlănțuit (în redacții, în cafenele, în cenacluri, în Camera *pair*-ilor, la curte nu se vorbea decît despre asta), Victor și Juliette fac o lună de miere la țară. Juliette citește ziarele cu articolele lipsă („Dacă ar fi fost interesante, Adèle nu ar fi tăiat acele articole, ți le-ar fi trimis" — declară Victor liniștind-o.) Poetul romantic scrie o nouă operă: „pentru a șterge strălucirea celeilalte", cum spune Sainte-Beuve. Juliette, fericită, scrie unei confidente: „Trebuie să-ți dai seama că viața mea e plină numai de dragostea pentru Victor. Trebuie să se știe ce cult pios profesez pentru el, pentru omul pe care îl iubesc mai mult decît pe mine însămi"[1].

Toate lucrurile se liniștesc deci curînd. Juliette și Victor se întorc la Paris. Adèle îi primește cu dragoste. Și Victor Hugo începe luptele politice.

*Ideea românească**, anul I, nr. 2—4, iun.—aug. 1935, pp. 105—131; nr. 5—10, sept. 1935—febr. 1936, pp. 231—256.

---

[1] Scrisoarea Juliettei Drouet către o confidentă. *Ap.* L. Barthou *Les amours d'un poète*.

* În revista *Ideea românească*, primele două părți apar, de fapt, sub titlul *Victor Hugo*, iar următoarele două, sub titlul *Victor Hugo sau vicisitudinile geniului*. Am optat, în această ediție cu caracter literar, pentru titlul impus de Gelu Ionescu atunci cînd a republicat, fragmentar, această „viață romanțată" în *Secolul 20* (nr. 2, 1972), bazîndu-se pe o informație din *Facla* (anul XVI, nr. 1507, 7 febr. 1936, p. 2): „Eugen Ionescu lucrează la o «viață grotescă și tragică a lui Victor Hugo»". Autorul insuși a ezitat în acest caz între mai multe variante de titlu: *Viața și moartea lui Victor Hugo* ori *Victor Hugo sau Geniu, amor, nebunie și moarte* ori *Viața solemnă și ridicolă a lui Victor Hugo*. În fine, pentru traducerea franceză, apărută la Gallimard, în 1982, Eugen Ionescu a optat pentru titlul *Hugoliade*. (n. ed.).

PAGINI RUPTE DIN JURNAL

(1932—1940)

PĂGINI RUPTE DIN JURNAL

(1932—1940)

LATERAL

Binele învinge totdeauna, vai, şi în Artă, şi în Biblie, şi în Viaţa de toate zilele, şi la Cinematograf; e anost. Geniul bun are toate ajutoarele din lume şi simpatia tuturor. Admir eroismul geniului Rău, sărmanul, care, ştiind că va fi învins, continuă să lupte, din spirit de revoltă şi din luciditate.

Omul bun e prost: nu e o vorbă deşartă. E calm. Are certitudinea că e cel mai tare, că e cel iubit, că, pînă la sfîrşit, va învinge. Omul bun nu are probleme.

Geniul Rău are toate deficienţele. Geniul Bun are una singură: inteligenţa.

Acel amabil dezabuzat Anatole France ştia cît de inteligent e Dracul, cît de simplu e Dumnezeu.

Dar Dumnezeu şi toţi Ingerii lui posibili şi imposibili au avantagiul indiscutabil de a fi la putere. Dracul e veşnicul opozant. Şi de aceea cade, e arestat şi e alungat de jandarmeria arhanghelilor.

*

Întotdeauna m-a iritat, la cinematograf, înfrîngerea Intrigantului. Dar Intrigantul, aţi observat, e un om trist, singur, inteligent totdeauna şi care se bizuie pe propriile lui puteri. Mă consola, însă, faptul că înfrîngerea venea la sfîrşit, după o serie de victorii a geniului Rău. Aici e tragicul diabolismului: dracul trebuie să învingă totdeauna; la prima înfrîngere e iremediabil pierdut.

Celui păzit de Ingeri i se iartă absolut toate înfrîngerile. Îi e suficientă una singură, care vine odată, matematic, cînd dracul oboseşte.

Dumnezeu e facil. Dracul e dificil.

Ca să fii bun nu ţi se cere nici o calitate: decît egoismul de a fi fericit cînd cel rău suferă; decît nesimţirea de a te bucura de înfrîngerile legale ale celui rău.

Ca să fii bun, n-ai decît să fii natural.

Bunătatea e interesată. Răutatea e gratuită. Ești bun din calcul sau din prostie. Ești rău din convingere; din luciditate; din eroism.

Oamenii buni constituie o turmă ascultătoare și bleagă. (Oribila frumusețe sanitară a celui Bun îngălat de Ingeri, hrănit la țîța grasă a divinității!) Se sentimentalizează, au frica lui Dumnezeu, îl lingușesc pe Dumnezeu fiindcă e stăpînul Atotputernic. Nu le văd nici un merit: ei urmăresc o politică șmecheră și sigură. Sunt îndreptați, ajutați, conduși, asistați. Sunt nesuferiți: seamănă cu un vechi profesor care-mi spunea: „Să-ți faci datoria și să fii folositor societății. Ce fericit te simți, ce liniștit dormi după ce ți-ai făcut datoria!" Da! fiindcă aștepți un bacșiș moral.

Cînd mi se întîmplă, rar, să-mi fac datoria, mă simt foarte plictisit, sec și cu grave remușcări: am un sentiment invers al păcatului.

*

În definitiv, răutatea nu e decît bunătatea exasperată.

*

Și toate s-ar nominaliza și totul ar deveni echitabil dacă universul s-ar conduce după morala mea personală, care e mult mai inteligentă decît cea divină.

*

Posteritatea nu e niciodată dreaptă, fiindcă posteritatea e dreptatea celor mulți. Nimic din ce e singular și artificial (deci inteligent) nu poate rivaliza, întru eternitate, cu ceea ce e bun, natural, sănătos, comun, normal. Ce e construit se dărîmă. Ce e viu trăiește, prosperează.

O artă artificială, singulară, grațioasă e, de aceea, în mare pericol să dispară. Ce este artificial e demonic și condamnat.

*

Nu preţuiesc opera de artă decît după cantitatea de drăcesc pe care o conţine.

Operele efemere sunt, cîteodată, mari sau geniale. Operele eterne sunt, toate, proaste şi ininteresante.

Poetul angelic e inconştient şi simpatic. Se auto-înşeală. E fricos. Dacă se exasperează poate deveni un drac cumsecade şi autentic. Conform parabolei : ca să regăseşti dracul rătăcit, laşi turma celor nouăzeci şi nouă de draci.

*

De ce să nu-mi complic viaţa? Ce am altceva de făcut în acest lung răstimp?

Printre locurile comune, rar să-mi pară vreunul mai absurd sau mai laş decît acesta.

Dar îmi complic viaţa ca s-o intensific şi ca s-o îmbogăţesc. Chietudinea plană seamănă prea mult cu moartea.

Dacă un om care „îşi creează complicaţii" e un om tragic, un om fără „complicaţii" e un personagiu trist şi steril.

Am oroare de înţelepţi şi am oroare de moralişti! Înţelepii sunt mediocri. Înţelepţii nu sunt oameni care rezistă, ci oameni care nu sunt incitaţi: sunt oameni fără ecou, fără vibraţii.

Superioritatea omului stă în gratuitate, zice Gide; în posibilitatea de a fi nebun, traduc eu. Destinul tragic şi sublim al omului rezidă în nebunia lui.

Este oricăruia foarte facil — dacă, pentru un moment, se abstrage din acest cerc nebunesc — să vadă, să ironizeze, — cu bun simţ! — toate nebuniile noastre. Ironiile, înţelepciunea, logica sunt la îndemîna tuturor.

Există însă o iniţiere dificilă în nebunie: d.p. în poezie; în idei; în religie; chiar în politică. Dar odată intrat în cercul dinamic, în cercul viu, eşti prins.

Poezia pare o scrînteală, burghezului cu mult stomac umplut de înţelepciune. (Înţelepciunea rezidă în stomac.) Poezia este *într-adevăr* o scrînteală, admit, dar d-ta, chelule, ai cuminţenia prudă a vacii.

O! dacă omul nu ar avea halucinaţii; dacă nu ar inventa sensuri, care să-i justifice existenţa! dacă nu şi-ar crea

o atmosferă de miragii! dacă nu ar adăuga peisagiului optica lui care răstoarnă, care reface — nu ar exista nimic din cîte există.

Nu iubesc decît miragiul.

Nu capătă semnificaţie spirituală decît ficţiunea, decît convenţia. De altfel, vedeţi cum oamenii (cu cîtă teamă, dar şi cu cîtă duioşie) îşi organizează ficţiunile, îşi solidifică convenţiile crescute pe apa înşelătoare a miragiului!

A-ţi complica viaţa (a consuma narcotice spirituale) nu înseamnă a ţi-o distruge, ci a ţi-o crea.

Dacă acord un rol logicei, i-l acord pe acela că solidifică miragiul, dîndu-i aparenţa unei realităţi. Logica aparţine nebunilor: silogismul e just dacă premisele sunt juste; dar premisele — iată marele noroc, marea iertare că trăim — premisele nu sunt, n-au cum să fie juste.

*

Prefer coşmarul acestei realităţi insipide, pentru că, deocamdată, încă prefer morţii, chinul.

Trezirea nu vine niciodată. Forţe se găsesc destule în dinamismul nostru interior, în setea noastră de transfigurare continuă, care să reconstruiască edificiul ameninţat, care să renască visul mort.

A fi cuminte nu înseamnă a domina, ci a fugi; de pildă, sihaştrii.

Asceza nu e o dominare (cînd se crede înţelepciune), ci o frică, un refuz. Preţuiesc însă asceza întrucît este un chin, o complicaţie, o nebunie.

Asceţii sunt, de altfel, inşi foarte interesaţi. Îşi retrag din circulaţie capitalul ca să-l depună, cum se ştie, spre fructificare, în cer.

Cerul pare a fi o bancă sigură. Nu ştiu care reprezentant asigură că, acolo, comorile sunt în deplină garanţie: sunt păzite, inalterabile etc.

*

Iar înțelepții pe care i-am întîlnit prin diverse cafenele purtau cravată. Dar cravata e o scrînteală. Înțeleptul nu știe ce spune; se contrazice. Deci, înțeleptul e nebun.

*

Nu, nu e nebun, pentru că nebunia nu e caracterizată printr-o deficiență logică. Înțeleptul e paralogic.

România literară, anul I, nr. 22, 16 iul. 1932, p. 1; nr. 24, 30 iul. 1932, p. 1–2.

DIN CARNET INTIM

(Fragmente)

SÎMBĂTĂ, 23 SEPTEMBRIE 1932

Avusesem (sunt trei seri) o convorbire cu un prieten care se crede mai inteligent decît mine și mi-o arată. Întristat pentru că aceste lucruri mă fac să sînger în vanitatea mea. Și pentru că nu pot să par inteligent decît atunci cînd am senzația sigură a inferiorității prietenilor mei. Să mă iau la luptă dreaptă vitejește, fără să fiu sigur de rezultat, nu am curajul necesar. În nici un fel de luptă hazardată nu am, de altfel, sîngele rece necesar. Gîndesc, — cînd sunt calm și am, scrise pe hîrtie, argumentele adversarului sau cînd, arareori, ideea mă fură realmente în așa fel încît să-mi irit vanitatea și să mă obiectivez, trăind adevărata viață a problemei — destul de repede, clar, și surprind greșelile de raționament. Altminteri, cînd raportez problema la mine, cînd îmi dau seama că trebuie să-mi apăr propria mea poziție și că, la un eventual eșec, vanitatea mea ar suferi, o debandadă interioară, o înfierbîntare îmi creează dificultăți mari, diminuîndu-mi șansele și acoperind, cu un foarte opac văl, orice luciditate. Dar cînd adversarul are, inițial, un tupeu și un ton superior, o pledoarie demnă a poziției mele îmi este, hotărît, inaccesibilă. Acestea se întîmplă poate mai multora, dar la mine aceste lucruri capătă un grad deosebit de acuitate.

Pun toate astea în legătură cu lipsa mea de siguranță și de forță morală; debilitate organică. Apărarea unei atitudini, chiar teoretice, și continuarea alteia sunt, în primul rînd, efort de voință, nu de inteligență. Și voința implică siguranță, forță.

Devin mult mai „inteligent", mult mai sigur de mine, cînd starea mea cinestetică este mai bună. O stare proastă de nervi, o deprimare, anemia îmi întunecă facultățile intelectuale. M-am întîlnit, mai tîrziu, cu un amic inofensiv și odihnitor. Am fost cu el la cinematograf. Filmul a fost frumos și destul de palpitant. Sala, agreabilă și modernă. Am zărit pe un cunoscut pe care nu pot să-l sufăr. M-a văzut și el și, fiindcă e mai vîrstnic decît mine, aștepta să-l salut. M-am uitat la el rece, fix, ostil. Așteptarea lui a fost zadarnică; nu l-am salutat.

În spatele meu, se afla și Paul Sterian cu nevastă-sa. Făcea observații stupide relativ la film și cu totul, cu totul laterale. Omul ăsta n-are să mai învețe să mai gîndească toată viața lui: e o insuficiență structurală.

Filmul mi se păru foarte scurt. Aș fi vrut să dureze patru ceasuri, pentru că eram amărît. Am plecat totuși.

Ne-am plimbat. Era o noapte frumoasă. Amicul fiind foarte simpatic, mediocru și inofensiv, nu am fost obligat să duc cu el nici un duel dialectic. Era foarte odihnitor. Îl aprobam. Mă aproba. Ne aprobam. Nu ne controlam. M-am coborît la nivelul intelectualității sale: nu mi-ar fi folosit la nimic să-i arăt că sunt mai tare decît el. Eram, de altfel, destul de lovit în propria mea vanitate. Acasă am ajuns tîrziu și, îndată ce am pășit pragul, am devenit prost dispus. Erau orele două și trebuia să mă scol la șapte.

Nu puteam adormi, dar, izbutind, prin diverse terapeutici proprii (un refuz de a mă lăsa preocupat de lucrurile neplăcute; un răgaz pe care reușesc să mi-l impun pînă a doua zi; o cenzură a tuturor imaginilor întristătoare; o potolire a nerăbdărilor prin același refuz de a mă lăsa preocupat; prin această vacanță interioară pe care mi-o acord, pe care mi-o cuceresc; și un vid — cînd celelalte calmante nu-mi reușesc — lăuntric, printr-o alungare sistematică a oricărui gînd care, periculos, ar putea, printr-un angrenaj de asociații, să-mi trezească în conștiință lucrurile neplăcute, chinuitoare), să mă calmez, cucerisem o stare sufletească îndeajuns de pașnică, de confortabilă.

Defilau, pe ecranul conştiinţei, reprezentări inofensive, într-o dezordine agreabilă; întîlnirea pe Calea Victoriei a unui prieten care m-a invitat la el; figura jovială a lui Nicolau care — *o! humeur!* — şi-a lăsat mustaţă; barul „Presto"; dealul cel mare de la Proviţa, văzut dimineaţa, apoi seara cu lumini; pe urmă mi-am fredonat interior unele tangouri; un refren mi-a amintit o masă într-o grădină la care mă duceam cu Alice (dar amintirea era aşa de ştearsă, muiată în contururi şi depărtată, încît nu mă întrista); o luptă amicală cu acelaşi Nicolau în pădure la Proviţa; înainte îmi povestise de o americancă pe care a iubit-o; mi-am desenat o figură aproximativă de „Americancă" în *tailleur* cu carouri maron închis, după aceea am mers cu Nicolau şi cîinele lup spre sat; am trecut podul de lemn de pe care un peisagiu aşa de frumos se vede în crepuscul; calul mort... l-am alungat repede cu o grimasă; apoi iarăşi fredonai ... tralalala. Mă întorc pe o parte, mă întind pe spate cu braţele întinse şi mă simt odihnit, odihnit. Simt cum mi se odihneşte, cum îmi este rezemat tot corpul: capul pe pernă, braţele, picioarele.

Devin foarte leneş interior, dar încă lucid. Nu mai este nici un pericol să sufăr. Neplăcerile mele trec acum peste mine, pe sus, fără să mă stingă. Le privesc pe dedesupt: sunt ghemuit ca un animal într-o vizuină. Nici o fiară nu mă mai poate muşca. Toate sunt în afară de mine. Privesc, ca pe fereastră.

Sau nici nu mai privesc; nu mă mai interesează; nici nu mai văd; nu mai am ochi pentru ele. Mă circumscriu, mă îngustez.

Imaginele interioare încep să capete densitate. Se confund cu lucrurile din casă, cînd deschid ochii. Mobilele încep, de altfel, să ia forme nepermise. Închid ochii, fiindcă mi-e puţin frică. Îi comprim cu degetele, dar nu mai pot, ca în copilărie, să văd culori şi grote cu stalactite care încremeneau brusc, putînd fi îndelung contemplate. Mi le aduc aminte clar şi astăzi: grote colorate maron, roşu închis, verde; cînd mă plictiseam, o nouă comprimare a degetelui distrugea grota ireală, care se destrăma în cercuri (elementele componente) concentrice, mici, mari, ce se

loveau cu un sgomot surd şi prelungit, pînă încremeneau din nou într-o altă grotă cu stalactite.

Acum, chiar cînd izbutesc să fac să se combine acele cercuri colorate, grota e lichidă sau gelatinoasă şi se scurge în mai puţin de trei secunde: şi mă doare capul, ochii şi urechile.

Mîine trebuie să mă trezesc la şapte. Ştiu. Mai sunt însă cinci ore (cinci ore!), mi se pare enorm şi sunt fericit că mă pot odihni atîta vreme. Că vacanţa mea, liniştea mea e aşa de lungă şi de completă. Pe urmă, iar o să mă lupt cu toate ambiţiile; au să mă sufoce toate vanităţile; au să-mi dea brînci toate invidiile; au să se trezească, în mine, toate forţele streine, rele, împotriva cărora e inutil să lupt (fiare pe care nu le pot îmblînzi şi care rup cu colţii, cu ghearele din mine) şi care mă conduc, mă tîrăsc.

Mi-ar părea rău să adorm. Această semitîrzie, această linişte nu vreau să mi-o înec în somn. Dacă nu am conştiinţa liniştei mele, e ca şi cum nu am linişte.

Dar reflexia a destrămat păienjenişul acelor imagini — *flori* şi al bunei mele stări, şi simt cum mă ameninţă, ca o durere de dinţi după ce începe să ne treacă efectul calmantului, trezia acelui convoi de mizerii din viaţa mea de lupte şi de veghe.

Calm, răbdător, îmi aplic din nou medicaţiile. Acelaşi vid preliminar realizat prin pompa mea pneumatică spirituală. Conştiinţa, golită, este apoi invadată graţios de coreografia chipurilor blînde, diafane. Umbre moi; reprezentările devin din ce în ce mai obscure, mai închise — şi parcă mai dense, mai cleioase, prinzîndu-mă pe mine însumi şi cuprinzîndu-mă. Întredeschid, semilucid, un ochi — probabil sticlos — ca să-mi dovedesc că nu dorm. Îi spun cuiva că nu am adormit încă. Şi nu mă crede. Poartă o beretă roşie. Îmi propun să mă întorc pe partea cealaltă. Îmi dau totuşi seama că adorm şi fac un efort. Deschid ochii. Îi reînchid.

Îmi amintesc o strofă dintr-un poet oarecare. Încerc în cîteva rînduri să mi-o recit. O reiau de-a capul inutil. Îmi recit o poezie de mine. Fac eforturile din lume să o termin; cînd cred că am terminat, îmi dau seama că de

la jumătate am spus vorbe fără şir, dar cu un ritm oarecare.

Pentru că îmi e frică destulă (cînd izbutesc să mai deschid ochii) văzînd cum se îmbină fantasmagoriile din casă cu imaginile din lumea mea de semi-vis (în aşa fel încît e o perfectă comunicare, permisă de o simplă întredeschidere a pleoapelor, care are valoarea de sfărîmare a unor diguri), chipurile interioare irump şi trăiesc în afară, trase afară, căpătînd o falsă realitate obiectivă; diferitele aspecte fantomatice ale mobilelor din casă, la rîndul lor, le atrag, fără voia mea, în lumea mea interioară, aşa încît nu mai ştiu dacă odaia fantomatică continuă cuprinsul visului sau dacă visul meu e o reprezentare a odăii. E sigur însă că se petrece un schimb de elemente; fac cruce cu limba, pentru că mi-e lene să mişc mîna.

Un scrupul religios (noaptea sau cînd sunt bolnav, am întotdeauna scrupule religioase şi încredere superstiţioasă — nu propriu-zis credinţă — în anumite ritualuri, sau formule, sau rugăciuni cărora le pretez o sigură forţă magică) nu mă lasă însă să adorm.

Mă închin — şi asta mă trezeşte pentru cîteva secunde — şi spun un *Tatăl nostru* care, cu toate eforturile mele, se sfîrşeşte într-o lamentabilă, confuză bolboroseală: *Tatăl nostru care eşti în ceruri mă laşi aşa fără curaj*... încerc să o iau de-a capul: *Tatăl nostru carele în ceruri, sfinţească-se sfinţia ta*... şi rămîn în subita contemplare lăuntrică a mitropolitului Pimen, pe care l-am cunoscut, la Proviţa, acum cîteva săptămîni. *O, Înaltpreasfinţia ta!* şi grasul, rubicondul mitropolit străluceşte ca un soare.

PARANTEZĂ

Acum patru ani, într-o după-amiază toridă, mergeam la pas s-o înmormîntăm pe Magda. Aveam optsprezece ani, dar tirsteţea unei vîrste triple.

Abia astăzi am siguranţa că am iubit-o; că o iubesc. Magda, durerea adolescenţei mele!

Sunt puţin mîngîiat dacă, în din ce în ce mai rarele răstimpuri cînd mă gîndesc la tine, pot să te mai plîng,

pot să mai plîng, să mai fiu sfîşiat de amintirea ta, de prezenţa ta vie.

Deasupra vanităţilor mele — unde se află, pură în mine, imaginea ta — sunt fericit şi durut să te caut; să mă regăsesc, arar.

De departe, de tîrziu, te iubesc! Mi-e dor *(dor)* de tine, cea unică, pierdută. Sunt încă *disperat* de pierderea *ireparabilă*. Tu, care cuprinzi toate nostalgiile, toate alunecările, toate morţile. Îţi vorbesc ţie care nu eşti. Mîngîierile mele nu au pe cine să ajungă. Cuvintele mele care se adresează ţie nu se adresează nimănui. Tu eşti o simplă urmă în nisip. Amintirea ta este un şubred semn că ai fost, că ai trecut printre noi, lîngă noi. Eu nu pot dovedi nimănui că tu ai fost, că tu eşti halucinare.

Tu eşti numai durerea mea. Tu eşti *golul*, tu eşti *golurile*. Tu nu eşti măcar inel, sau cutie, sau floare. Nici pasăre, nici aer, nici pămînt.

Tu eşti ce nu este.

Buzele vor să *te* sărute, mîinile să *te* atingă; ochii să *te* vadă. Ce miraculos era, şi nu-mi dam seama, să exişti, şi să o ştiu, să o văd acesta, să o simt.

Să pot să-ţi mîngîi *mîna ta*. Căci aveai mîini subţiri, şi ochi negri, şi buze *care sărutau. Care existau.*

O, sunt sfîşiat, rupt cu ghearele, de dragoste. Sunt un nebun care fuge după arătări. Chem ceea ce nu există; ceea ce nu răspunde. Eu singur îmi răspund, cu propriul meu ecou, mie însumi. Strigătul meu cade şi vibrează în mine însumi. Mă lovesc, ca dinăuntrul unei sfere, şi-mi întorc, eu singur, lovitura.

Tu ai trecut (crescuse în tine un înger care te-a cuprins) prin Marea Frică, prin Adevărata Frică. Şi repede te-a cuprins ceaţa deasă care te-a ascuns şi care ne-a ascuns ţie. Norul, la capătul drumului îngust prin care trecem numai cîte unul. Ochii tăi ne priveau ca două stele, ca două fereşti. Şi i-a acoperit o aripă.

Te-am căutat în întuneric, te-am strigat întinzînd mîini umede; am stat mult timp să ascult un pas, o şoaptă.

Am întins mîna să-mi cadă în palmă o lacrimă. Am stat să aud, multă vreme, o îndoire de genunchi.

Ulise, anul I, nr. 3, oct. 1932, p. 5—6.

CEEA CE VĂD

Nu am motive suficiente să cred că este adevărat ceea ce văd şi evidenţa. Deci, nici în moarte nu cred. Simţurile mele, instinctualitatea mea crede şi se sperie de moarte. Aceasta nu înseamnă că moartea este adevărată. Pascal se închipuia, înnebunit de frică pe scîndura de deasupra abisului, deşi *ştia* că nu poate să cadă. Instinctualitatea ştia că poate să cadă; ştia mai adînc, mai autentic (ca să zic aşa) şi mai greşit.

Tot aşa, eu mă pot teme de moarte pînă la înnebunire, fără să cred în ea. Tocmai pentru că mă tem atît de mult de ea, n-o cred. Tocmai pentru că o văd.

Căci oamenii au *văzut* multă vreme că soarele se învîrteşte în jurul pămîntului, au *văzut* şi-au controlat cu pipăitul că ceea ce este rotund este rotund; au văzut că tontul este tont şi au văzut trei dimensiuni.

Nimic nu se vedea mai bine decît aceasta; pe nimic nu se putea paria cu mai multă siguranţă decît pe aceasta. Dar li s-a demonstrat că se învîrteşte pămîntul, şi nu soarele; că ceea ce este rotund nu e rotund; că tontul este geniu; că cele trei dimensiuni sînt patru. Putea să li se demonstreze orişice, căci orişice este mai puţin greşit decît evidenţa.

Dar nu cred nici în lucrurile acestea, fiindcă, acum, *ele* au ajuns evidente; *evident* este demosntraţia sau aparenţa a cărei eroare logică sau optică nu s-a putut încă revela; evident este lucrul pe care se pariază, pariul care încă nu a fost sfidat. Trebuie să pariem contrariul evidenţei ca să creăm evidenţe noi, o harababură de evidenţe.

Totul este sigur, pînă la proba contrarie. Proba contrarie poate veni oricînd şi chiar vine neapărat, la intervale extrem de mari, dar vine.

Avem, deci, dreptul să sperăm că nu murim, căci această probă are să vină odată şi odată; căci acest lucru încă nu este evident.

Cînd faptul că *nu murim* va fi evident, atunci, întradevăr, va trebui să credem în moarte.

Deocamdată, însă, nu...

...Cînd, de fapt, totul este atît de nesigur; cînd nimic nu poate fi demonstrat fără a fi înşelat; cînd mai putem nădăjdui numai pentru că există nesiguranţa; cînd haosul este unica noastră posibilitate de viaţă, nu pricep, în ruptul capului, de ce alergăm, de ce vrem să ne amărîm cu siguranţele, cu evidenţele, care, pe deasupra, sunt neapărat mincinoase. Dacă nu putem cunoaşte, nu avem dreptul să adoptăm nici o atitudine, nu avem dreptul nici unei deplîngeri. Totul este neutru. Peste tot suntem la mijloc.

Ştiu, după superstiţia lui Descartes a venit superstiţia fenomenologilor. Cum nu era posibilă realizarea unui vid prealabil al conştiinţei, nu era posibilă însă nici punerea mîinii pe adevăr prin acceptarea *faptului* trăit.

Căci acceptarea faptului trăit este însăşi acceptarea viciului; este însăşi acceptarea vieţii eroarei, a mersului eroarei. Cunoaştem ce am trăit, dar cunoaştem viciat, de pe poziţiile pe care ni le-a hărăzit minciuna, cu ochelarii pe care ni i-a pus pe nas eroarea, pe care ni i-a determinat eroarea.

Să fim serioşi şi să nu ne mai amăgim cu nici un fel de intuiţii absolute.

Rampa, anul XVI, nr. 4753, 15 nov. 1933, p. 1.

EX-CRITIC

Şi între timp, noi vorbim despre *moarte*, despre frică, despre cataclism, fără să mai avem sensul morţii, al fricii, al cataclismului. Pentru că facem literatură, moartea, frica, şi cataclismul au devenit lucruri comune, lucruri uzate, mode şi predilecţii literare, cartuşe albe.

Şi însăşi această constatare este o cartuşe albă. Pentru mine şi pentru inima dumitale da; pentru inima dumitale literară, însă, nu şi de aceea, de vrei să faci literatură de succes, poţi încă să utilizezi aceste teme, mai norocoase, azi, decît Pittigrilli, Dekobra şi Ionel Teodoreanu. Grăbeşte-te, însă, căci în curînd se vor demola şi vei fi ameninţat să pari un întîrziat sau un anacronic, sau lipsit de originalitate, sau (şi toate astea la un loc) un jenant epigon. Ştiu eu? Poate că atunci vei fi aşa neînţeles de oameni şi, tocmai de aceea, mai aproape în disperarea dumitale adîncă, ignorată, dseconsiderată, decît noi ăştia, cei la modă, ale căror disperări literare îşi găsesc, în micile sau mai marile succese ale pieţii, o consolare vanitoasă şi facilă — vei fi mai aproape de adevărată speranţă şi de mîntuire care e, natural, dincolo de societate, de oameni, de literatură, de critică literară, de filiaţie de teme şi istorie literară ş.a.m.d.

Peste cîţiva ani, într-adevăr. oamenii vor fi pierdut sensul adevărat, sensul nostru viu al morţii — pentru că oamenii sunt animale culte şi nu se cade să vorbească şi să gîndească decît ceea ce le dă voie cultura.

Pe urmă, aceste dureri spuse, răspunse şi supraspuse, se vor fi tocit în expresia lor de astăzi şi prezenţa lor se va fi uzat.

Orice expresie literară se banalizează şi, astfel, îşi pierde acuitatea. Literatura şi filosofia diminuează şi toceşte acuitatea oricărei suferinţe autentice şi astfel suntem *condamnaţi* (atenuaţi, diminuaţi, *părăsiţi* de noi înşine de două, trei ori pînă la o uitare completă) să abdicăm, să ne trădăm, să ne refuzăm, să ne neînţelegem pe noi înşine.

Herald, mart. 1934, p. 10.

Înainte de a fi celebru, eram un ins mult mai simpatic și mai puțin grețos. Am devenit de-o obrăznicie formidabilă, de-o impertinență și de-un cabotinism fără pereche. De cînd m-au înconjurat prin gazete domni ca Pompiliu Constantinescu și ca proasta aia de Ionel Jianu, mă simt săltat peste măsură și caut, avid, alte înjurături prin gazete.

Răul cel mare este că am devenit mult mai deștept decît pot fi și orice obiecție, orice critică le iau drept elogiu, invidie și neînțelegere a marelui meu geniu. Ar fi necesar să mă cred nițel mai prost și pe ceilalți nițel mai deștepți (Dar nu pot! Nu pot!)

Urmează, mai jos, unele fragmente excelente din *Nu*, pe care, dintr-un spirit autocritic exagerat, nu le-am publicat în volum:

Mă irită într-un mod anormal faptul, că în orice clipă, poate să izbucnească un război. Cînd va veni războiul, va fi foarte rău pentru mine, căci n-am să mai pot face pe șmecherul. Nu pot face pe șmecherul decît în timp de pace, de non-primejdie. Cînd va veni războiul, interesanta mea individualitate va fi copleșită în mod lamentabil de evenimente; din gîtul meu găurit de paiață se vor scoate paie pentru hrana cailor; voi fi luat de călcîi (călcîiul meu de Ahile) și aruncat într-un șanț cu picioarele mai sus decît capul; ochii mei holbați, cu sprîncene de lînă și cu gene dese din fire de perie, vor privi speriați o lume răsturnată, iar obuzele îmi vor turti ascuțita căciulă și-mi vor face cucuie în frunte.

Iar dacă nu va veni războiul, să ne așteptăm la iminența unui cataclism cosmic: atunci, soarele se va întoarce cu curu-n sus, și nu va mai fi nici măcar șanț în care să stau, zvîrlit.

Aceste evenimente ar fi nedrepte, deoarece :

1. Nu au să mă mai intereseze preocupările mele literare şi florile mele de stil, pe care vom fi nevoiţi să le aruncăm în baltă,

cu toate că :

2. Problema rimelor încrucişate este tot aşa de importantă ca problema războiului, a morţii, a naţiunilor, a revoluţiilor sociale. Se pot cumpăra, şi una, şi celelalte, cu aceeaşi monedă : două cepe de apă.

*

Adoraţi cititori ! Trebuie să vă convingeţi, odată, că explozia unui coş de fabrică nu este mai mult sau mai puţin catastrofală decît explozia unui coş de obraz. (Nu e calambur. E o coincidenţă.) Iar problema arzătoare a mîntuirii mele şi a veşniciei mele spirituale este tot aşa de gravă ca problema preferinţii lui *â* sau *î* în ortografia română. De fapt, nu există probleme care să se întemeieze pe realităţi, căci toate realităţile noastre sunt neîntemeiate. Necesităţile noastre fundamentale de speranţă, disperare, apocalips, linişte, nelinişte, armonie, echilibru, dezechilibru sunt neconcludente, absurde, nesemnificative. Căci ele nu stau la temelie. Unde este Temelia ? Temelia ?

Aici se cuvine intercalată o rugăciune pentru descoperirea, naşterea sau apariţia Temeliei.)

*

(Adoraţi şi atenţi cititori, nu ştiu prea bine ce vreau să spun. Dacă aş şti, ce ne-ar folosi ? E suficient să vă mărturisesc aceste lucruri neclare, cu forţă lirică şi pricepere literară. Tot am să găsesc eu pe cineva căruia să-i placă al meu stil !

*

Pînă cînd am să mă tot îndrept către ceva pe care nu-l surprind, care mă respinge ?

Denumim cu nume greşite aspiraţiile noastre, după cum greşim obiectele, obiectivele şi direcţiile. E o alegere în

toate părţile, fără sens, fără puncte cardinale. (Gata! mă mir că am spus aşa de simplu un lucru atît de subtil.)

*

Onorat public!

Am nevoie de consideraţia d-voastră. Ca să mă consideraţi este foarte uşor. Trebuie, pe de o parte, să mă neînţelegeţi şi, pe de altă parte, să mă înţelegeţi. Pînă azi, m-aţi neînţeles suficient. A venit vremea să mă înţelegeţi.

Priviţi: mecanismul sforilor care mă trag este foarte simplu, clasic prin simplitatea lui: spun *nu, nu, nu,* la tot ce mi se oferă; şi *ba da,* la tot ce mi se refuză.

Da, de necaz procedez aşa.

Onorat public,

apreciază-mă. N-o să-ţi pară rău. Căci, domnilor, eu nu mă laud că iubesc Apocalipsul, că nu pot trăi fără el, scriind o carte (iată adevărul!) a unui speriat ce nu mărturiseşte că se zbate, că se vaietă numai ca să-l gîdilaţi d-voastră!

Eu mărturisesc că doresc să mă gîdilaţi. Fără sens, dar n-am ce face: cum îi place altuia să facă temple, scări, intrigi, automobile, agricultură, profeţii, morală, revolvere.

Gîdilaţi-mă cu aprecierea d-voastră injurioasă, gîdilaţi-mă, că tot mor şi mai bine să mă duc dracului gîdilat, decît negîdilat.

Meridian, caietul 3, iul. 1934, p. 17–18.

JURNAL

Cînd eram şi mai tînăr, am scris o cărţulie cu versuri foarte frumoase. Cînd am început să scriu critică, recenzenţii mi-au spus că sunt un poet slab. Adevărul este că sunt şi un critic foarte bun, dublat de un bun autocritic.

*

De cînd a apărut *Nu*, recenzenţii, nepricepînd nimic din carte, mi-au spus că sunt deştept, dar neserios. M-au sfătuit să devin serios.

Dar că sunt deştept şi neserios e un lucru pe care l-am scris eu însumi, de-a lungul şi de-a latul întregii cărţi ı trei sute de pagini. Şi n-au înţeles că i-am atras în cursă şi că nu sunt, în realitate, nici deştept, nici neserios, ci foarte tîmpit şi foarte serios.

*

Cum am dovedit a fi un bun autocritic? Păstrînd tot ce era frumos pentru mine; dînd publicului ceea ce era urît; fiindcă îl desconsider.

Totuşi, ceea ce am publicat nu este aşa de urît; ceva din soarele spiritului meu iradiază.

*

Ceea ce mă amuză este următorul lucru: am spus, odată, la întîmplare: Sunt vanitos, deştept, neserios. Şi recenzenţii mei au descoperit şi au denunţat: E vanitos! e neserios! ce păcat că este deştept.

Am de gînd să scriu o carte să-mi întăresc afirmaţia de mai sus: Sunt tîmpit! sunt serios.

Recenzenţii vor scrie, vor descoperi: E serios! păcat însă că e tîmpit.

*

Tîmpiţi sunt recenzenţii. De fapt.

*

Temă: *Eu rîd. Eu plîng*. Stabiliţi diferenţa şi punctele comune.

Eu plîng, eu rîd sunt două propoziţii simple. Amîndouă au un subiect, care e pronume personal (pers. I) şi un predicat care este verb — prezent indicativ, pers. I singular.

Deosebiri: *rîd* are un *r* şi un *d*, pe cînd *plîng* are un *pl* şi un *ng*; e drept că şi *rîd*, şi *plîng* au un *î* care-i apropie.

Ce e mai frumos, *rîd* sau *plîng*? *Plîng*, pentru că *pl* sună mai frumos decît *r*.

Aceasta se numeşte a face critică literară. Adică: a privi lucrurile pe din afară.

Criticul caută sufletul poeziei, cum caută doctorul sufletul omului: ciopîrţeşte, ciopîrţeşte, şi nu-l mai găseşte. Au omorît un om degeaba.

Criticul omoară poezia degeaba.

*

Nu e frumos ce îmi place mie, ci e frumos ce e frumos, este obligat să-şi zică snobul, criticul şi orice om de gust şi cultivat. Şi în loc să înghită ce le place, ei înghit ce e frumos. Şi nu le place. Dar n-au ce face.

*

O explicaţie pentru domnul Şerban Cioculescu. Critica este un joc futil, complet neimportant. Ca şi cultura. Ca şi viaţa socială. Cine le vădeşte neimportanţa şi futilitatea? Moartea.

E spus urît, dar pe faţă.

*

Pot face chiar şi critică serioasă. Şi o voi dovedi printr-o farsă. Voi scrie mai serios decît însuşi domnul Şerban Cioculescu, profesorul şi părintele spiritual al dlui Mihail Ilovici. (Dl. Mihail Ilovici trebuie să fie încîntat. A devenit minge.)

*

O deformare profesională împotriva căreia trebuie să luptăm incită ca, de cîte ori iau tocul în mînă, să scriu despre literatură şi critică. Trebuie să părăsesc acest obicei prost, demn de nepricopsitul ăla de Camil Baltazar.

*

Constantin Noica: băiatul cuminte, cu pantalonaşi scurţi, blond şi politicos (sărută mîna la cucoane) al generaţiei tinere. E geometru, fiindcă are cerc. Se mai joacă şi de-a Henri Poincaré.

„Vai, ce drăguţ, ce deştept!" zice baba Şerbana. „Se face ca bunică-sa."

De fapt, Noica este ca bunicul Henri Poincaré cînd acesta devenise bunic. Dar H. Poincaré n-a fost bunic toată viaţa.

Norocul lui C. Noica este că al său echilibru e forţat, fals, precar. Oricînd se poate dărîma ca un castel de cărţi. E un sentimentalism care, în realitate, nu are o adevărată aderenţă la obiect.

Domnul C. Noica leşină. Oooo! Geometrie! Oooo! Mathesis universală!

Cum ar fi leşinat: O! ce tablou!! O! ce fată frumoasă!!

Şi aceasta se poate numi, după unii, poezie cu prelungire ştiinţifică.

C. Noica este amortizat de nu ştiu ce bîtă: în cap. Înainte era mult mai inteligent şi mă emoţiona foarte tare. Acum, de cînd îl văd aşa fleţ, nu mai dau doi bani pe el.

De fapt, adevărul e altul. C. Noica e încă inteligent. Dar C. Noica vrea să „rezolve", pentru ca el şi România să aibe un viitor cultural. „Să facem ceva pozitiv!"

Crede că se poate! Se înşeală.

*

Cele de mai sus se numesc aprecieri necontrolate, tupeu, megalomanie, model de critică mahalagească, de rea credinţă. Asta ca să o iau înainte.

*

Îmi pierd vremea cu fleacuri. Ei şi? Îmi dau seama cît de caraghios este să scriu despre aceleaşi şi aceleaşi persona-

gii ale mahalalei noastre literare. Recunosc că e un viciu de joasă calitate.

Dar cine nu joacă table sau tabinet? Cine nu fumează? Cine nu bea o ţuiculiţă înainte de masă?

Şi la urma urmei, de care lucruri importante să mă ocup? De Dumnezeu? În clipa cînd mă ocup de el, se schimbă în N. Iorga. De Sf. Petru? Se schimbă în Nae Ionescu. De moarte? În clipa cînd o numesc, mă ia şi nu o mai pot numi — sau nu mă ia şi devine d-na Karnabatt.

Vorbind însă despre fleacuri, risc cel mult ca fleacurile să se înalţe (cît pot) şi să se sfinţească.

Mai bine să sfinţesc fleacurile, decît să compromit sfinţii.

Familia, seria III, anul I, nr. 5—6, sept.—oct. 1934, p. 47—49.

EU

Viaţa e plină de lucruri inexplicabile. Dar, mai ales, e plină, de mine. Pentru a fi mai bine auzit, repet, Doamnelor: e plină de mine. Veţi deduce de aici că şi eu sunt unul din acele lucruri inexplicabile, iremediabil inexplicabile. Vă înşelaţi, Doamnelor, vă înşelaţi ca nişte buruieni cari cred că plouă cînd urinează o vacă peste ele. Şi voi sunteţi tot nişte buruieni. Cînd strigă Dumnezeu, credeţi că zbier eu şi aplaudaţi. A venit vremea să vă reeducaţi, Doamnelor. Şi cînd zbier eu, să aplaudaţi zicînd: strigă Dumnezeu, sau viceversa, sau cum vă place. Renunţ la deplină lămurire a silogismelor mele pentru că dispreţuiesc logica. Sau mai precis, nu cred decît în logica mea. Logica mea... da, un titlu admirabil pentru o carte pe care nu o voi scrie, din lipsă de cetitori atenţi şi subtili.

După cum eu am spus despre mine însumi că sunt deştept, tot mie îmi rămîne dreptul de a spune cînd vreau, la orice oră (la şapte şi un sfert, de pildă), că sunt prost. Dar asta nu pentru motivele din cauza cărora Dumneavoastră daţi din coadă, mîrîind cînd spun că sunt deştept. Nu, şi aici, ca pentru orice om. Eu am motivele mele. Sunt prost atunci cînd mai cred că există oameni deştepţi în afară de mine. Sunt prost cînd mai cred că deşteptăciunea e bună la ceva. Iorga nu e deştept? Veţi răspunde: sigur de o mie de ori, de o mie opt sute şapte zeci şi şase de ori mai mult decît tine, maimuţă aiurită! Nu, Doamnelor, Iorga e tot atît de prost cît oricare dintre Dumneavoastră. Şi mai prost de 10.000.000.000 de ori decît mine, pentru că mai crede că deşteptăciunea e bună pentru altceva decît să păcăleşti pe proşti. Dracul, Doamnelor, e dat dracului de deştept. Totuşi, a intrat vreodată în graţiile lui Dumnezeu?

*

După cele spuse mai sus simt că vă umflaţi în pene. A, vasăzică, deşteptăciunea nu e bună la nimic. Dacă Iorga e cît noi de prost înseamnă că şi noi suntem cît el de deştepţi. Dar ceea ce se vede e că suntem la fel de proşti. Noi suntem mulţi. Iorga e unul. Şi cît ar fi el de deştept, cu noi toţi nu se poate pune. Îl înghiţim. Deci, la ce e bună deşteptăciunea?

Nu, Doamnelor, nu e aşa! Şi de data asta, ca întotdeauna, vă înşelaţi. Voi, toate la un loc, aţi putea să mă înghiţiţi. Cum mi-aţi rezista, însă, fiecare în parte?

*

Dar toată aritmetica asta mă plictiseşte. Sunt deştept pentru că nu cred în deştepţi şi în deşteptăciune, sunt mai şmecher decît dracul pentru că-l voi putea păcăli pe Dumnezeu, pocăindu-mă. Dumneavoastră puteţi să mă aplaudaţi, să mă scuipaţi, să mă divinizaţi sau să mă linşaţi. Substanţa mea este unică, indivizibilă. Şi, oricum m-aş da peste cap, rămîn acelaşi. Din orice parte m-aţi privi, eu sunt acelaşi. Deci, Doamnelor, faceţi ce vreţi cu mine că tot n-o să mă distrugeţi.

Viaţa e plină de mine, eu şi restul de mine depind. Nu mai mă cetiţi, lăsaţi-mă în pace şi duceţi-vă dracului, cu Iorga, cu... Maximilian şi cu toţi deştepţii voştri.

Meridian, caietul 7, 1935, p. 18—19.

JURNAL

1 OCTOMBRIE 193...

Am făcut o lungă călătorie. De cînd m-am întors în acest tîrg murdar de provincie, mă scol, diminețile, cu o silă amară, ca un om trezindu-se în pușcărie după ce se visase liber. Senzația nesuferită că nu e de stat aici; că sunt în pușcărie, că mă-năbuș!

Și nu vreau să mă obișnuiesc. Nu vreu să-mi placă. Prefer să stau pe jar. Altfel, ar fi o definitivă, iremediabilă mediocrizare! Nu pot uita, deși nu-mi vine a crede, că există o lume mai înaltă decît asta în care trăiesc; o zonă superioară de umanitate. Orice, orice trebuie să fac ca să fug acolo.

2 OCTOMBRIE

Un poet a scris, în stilul lui retoric și umflat, o poezie politică. Vorbesc cu Ilderim despre ea. Îi spun că poezia e proastă, nu pentru că are un caracter politic, dar pentru că e proastă.

Lui Ilderim îi place: „E poezie puternică!"

„Nu, îi răspund, nu e puternică, este convențională și retorică."

„E un retorism puternic!" îmi replică el.

Îi arăt că retorismul poetului discutat nu e putere poetică, ci — tocmai pentru că e retorism — diluare a „puterii", a substanței poetice, a imaginii, a densității lirice în discursivitate, ideologie, hibridă.

„Așa e poezia politică"! îmi răspunde Ilderim.

Îi spun, disperat, că nu este poezie politică și politică poetică. Natural, poezia își ia materia din politic, ca și din metafizic, din planul afectiv, științific etc., dar că ră-

mîne, în esența ei, poezie. Ea îmbrățișează toate lucrurile astea, dar le umanizează și, mai ales, le transfigurează: umanitate transfigurată. Haina poeziei poate fi și politică, dar dacă în esența ei rămîne tot politică, și nu poezie, atunci e inexistentă.

Imposibil să priceapă asta; sau să spună ceva. Scutură din cap. Deștept n-a fost niciodată, dar acum e de-o prostie de noapte, de-o lipsă de orice urmă de luciditate care mă jignește în tot ce am omenesc.

Stupiditatea lui Ilderim e răufăcătoare. Iată că, fără să știe mai nimic despre Zola, aflînd că s-au împlinit treizeci de ani de la moartea lui, vrea să-l înjure și el. Eu, care voiam să scriu despre unele păcate ale sale și despre talentul său literar, nu mai scriu, ca să nu fac, fără să vreau, jocul insultătorilor lui nepricepuți.

Ilderim ia jurnalul fraților Goncourt de la mine; caută un pasagiu despre Zola; găsește, e vesel; traduce, prost, cîteva rînduri, ca să le dea la gazetă.

„Uite, îmi zice el triumfător, cum își bat joc de el!" Și-mi citește fragmentul în care, din întîmplare, Zola este arătat într-o lumină simpatică: la douăzeci și opt de ani, nervos, maladiv, chinuit, sărac, dorind să cîștige pentru a face o viață mai bună mamei sale.

3 OCTOMBRIE

E rău să nu iubesc oamenii din jurul meu. Dar nu-i iubesc pentru că mi-a frică de ei. Odinioară, cînd se tot vorbea de „primatul spiritualului" și se adunau să mărturisească despre spirit și despre dragoste, despre înfrățirea oamenilor (întru Domnul), eram gata să-mi dau inima. Dar astăzi mă simt parcă lovit de răutatea lor bătrînă. O silă adîncă de omenire mă cuprinde.

Nu mai am nici o dragoste pentru ei. Cu cît trece timpul, dispare ultima prietenie, ultima duioșie, ultima fraternitate. Nimic nu mă leagă de ei, totul mă desparte. Nu vreau să am de-a face cu nici unul. Raiul ar fi iad, dacă ar mai fi în el un singur om. Au darul de a strica frumusețea, liniștea, măreția tuturor locurilor. O, lume fără oameni! Printre stînci, pe mare, în păduri, oriunde rămîn pe umeri cu prezența lor apăsătoare.

Iată-i, iată-i, în două picioare, cu brațele lor lungi de maimuță, în mijlocul peisajului. Apar pe străzi, cîte unul, cîte doi, cîte șase, pudrați, cu cravate, cu pantofi, zgomotoși și șmecheri. Dacă pot suporta oamenii cînd sunt triști, îmi sunt cu totul nesuferiți cînd sunt veseli și zgomotoși. Omul vesel și zgomotos, animal ametafizic.

Dacă nu-l mai caut pe Dumnezeu, dacă m-am dezvățat să mă rog, dacă febra mea spirituală, nevoia mea de mîntuire s-a răcit, sunt de vină ei, care strică peisagiile, care ucid și descurajează dragostea, care îți vădesc vanitatea vanității.

Animalele sunt ființe metafizice, se integrează în ordinea cosmică. Oamenii sar în afară.

4 OCTOMBRIE

Povara lumii mă copleșește. Parcă duc universul în spinare. Oamenii îngrămădiți pe străzi îmi fac rău. Seara, cînd viu acasă și mă închid în odaie (de două ori întorc cheia în broască, cu grijă) răsuflu. Parcă arunc ranița grea de pe umeri, după marșuri. Las storurile, aprind lampa. Nu mi-e rușine să-mi arăt trăsăturile obosite, să nu-mi ascund înfrîngerile.

Mă arunc pe pat; mă ridic; umblu printre scaune; m-așez la masă. Am impresia că sunt liber și singur. Si sunt liber, într-adevăr, în colivie. Zburătăcesc. Sunt singur în colivie. Nu e nici Dumnezeu, nici Dracul. Dar, odată, o mînă o să m-arunce, cu colivie cu tot, în prăpastie!

5 OCTOMBRIE

Dimineața catastrofei înfrigurează omenirea. Simțim cum vine, din ce în ce mai repede, Catastrofa. Oamenii devin din ce în ce mai răi; se azvîrle, în vîrtej, unii asupra altora. De ce? De ce? Ce mai avem de cerut unii de la alții, de la viață? Absurde și înverșunate războaie pentru o țigare înainte de eșafod, cu o clipă înainte de eșafod.

Să fiu lăsat în pace! Vreau să fiu lăsat să mor în pace. Dar sunt alte legi. Lumea va sfîrși în spasm. Nu se poate să nu particip la spasm, să nu mor în chin...

Un om, printre milioane, milioane, milioane! Ce importanță am?

Moartea mea totuși mă îngrozește. O ploșniță, înconjurată de foc, fuge cu panică, deși e doar o ploșniță. Un gîndac otrăvit se zgîrcește, în torturi. Faptul că știu că nu sunt nimic nu e de ajuns, nu e liniștitor. Legea vrea ca eu să mă chinuiesc ca și cum aș fi universul întreg.; ca zgîrcirile morții mele să fie universale, să acopere cosmosul, să-l întunece.

6 OCTOMBRIE

Să lupți „*contre les idées reçues*". Istoria este biruința ideilor primite. Elita e împotriva istoriei și a ideilor „*reçues*". Elita încearcă să privească istoria altfel, împotriva biruinței ei, împotriva ei. Elita este antiistorică.

Istoria este plebe, este politică, este masă cîștigată, este prejudecată, lanț, *inerție*.

Elita luptă împotriva istoriei. Tot ce e biruință istorică e mediocritate.

7 OCTOMBRIE

Preocupările actualității atroce m-au aruncat afară din preocupările mele spirituale. Și de sufletul meu e nevoie să mă îngrijesc. Acesta e, de altfel, rostul faptului politic pămîntesc: să te abată.

Contrazicîndu-mă pe mine însumi, am avut azi-dimineață ideea limpede — limpede ca o dimineață — că lumea e condusă de forțe misterioase, de o logică de dincolo, că numai secii nu înțeleg asta. Totul se întîmplă pentru ceva, totul e semn. Este, dincolo, o luptă mare pe care istoria o realizează și ea, pe planul ei mai mic. E, peste noi, o luptă mare din care nu înțelegem nimic și de care atîrnă destinul nostru.

Liniște pămîntească? Viață culturală? Înflorire artistică?

Iată lucruri absurde, dacă sunt rupte de dinamismul de dincolo. Cultura trebuie să fie semn; arta, revelație sau

extaz, sau drum ascetic spre perfecţiune; iar pacea, un moment corespunzător unui moment de răgaz din marea bătălie de peste noi.

Sunt puteri mari în luptă. Pentru care punem rămăşag?

8 OCTOMBRIE

De luni de zile, trăiesc cu speranţa de a merge iar în oraşul în care m-am simţit în casa mea spirituală.

E aşa de mult de cînd n-am mai fost...

Nici nu mai sunt sigur, parcă, să mă fi dus. Amintirile se estompează; memoria mea slabă nu mai reţine, cu precizia prezentului, lucrurile. Totul se pierde într-un fum, se risipeşte sau alunecă. Dacă ai putea să iei prezenţa cu tine!

Am fost pe străzile acelea, printre oamenii aceia minunaţi, mă uitam la afişe, la pietre, la bănci. Totul e fum din toate astea, din tot ce era pipăibil, concret, prezent. Cît timp voi mai putea crede că am fost într-adevăr acolo? Cît timp am să mai pot crede că amintirea oraşului nu e o simplă nălucire a unui oraş de nicăieri?

Inefabila prezenţă a atmosferei, a ploii, a străzilor, a vocilor, a culorilor. A ceţei! A ceţei în care acum toată amintirea oraşului se scufundă, se şterge...

9 OCTOMBRIE

O, printre cîini mari şi blînzi, pentru că oamenii nu pot fi asemeni cîinilor blînzi, cu tine într-o blîndă grădină, fără nimeni, fără nimeni...

Să fie senin în jurul nostru, să fie limpede albastrul cerului, limpezi albastrele ape ale peisajului şi să nu mai vrem pe nici un om...

Oamenii care ne rănesc! ...Gloatele, gloatele negre care urlă, care trec pe lîngă noi şi ne azvîrle lîngă zidurile caselor; oamenii cu nasturi lucitori care ne lovesc cu umerii; oamenii mulţi, mulţi, îngrămădiţi în cafenele, care te privesc, pe cînd eşti nevoit să-i atingi, care rîd cu zgomot, care tac cu zgomot. Nu pot suporta şoaptele lor as-

cuţite, zîmbetele lor, politeţea lor prefăcută, ironia lor (ce ironie! oamenii sunt şi ironici! au inconştienţa, neobrăzarea, impudoarea să fie şi ironici!) Mă simt privit de ei din toate părţile; privirile lor îmi străpung umerii, îmi biciuiesc obrajii!...

Să fim departe... Să nu ne mai vadă nimeni! Unde să găsim grădina asta, sub un singur cer, pentru noi? Grădină de stele, de lumină, de pace.

10 OCTOMBRIE

E îngrozitor gîndul că viaţa întreagă a unui om poate fi citită în cîteva ore.

Ce-a rămas scris? Pene smulse de pe aripile păsării, din zbor...

De-ar avea, măcar, unitatea şi armonia unui poem. Să fie un cîntec, de o durere şi de-o frumuseţe atroce. Un cîntec al disperării, trist ca spaţiile goale ale lumii.

Dacă aş şti că pot să exprim tristeţea, nostalgia, disperarea omului!....

Singurătatea şi neputinţa omului!...

Ne temem, ne zvîrcolim, ne zgîriem în focul vieţii, foc de iad. Şi tot mai rămîne vreme şi libertate pentru cîntec. Ciudată muzică a crăpării pieilor, a trosnirii oaselor!...

Jurnalul meu este urna cu cenuşă.

Universul literar, anul XLVII, nr. 32, 24 sept. 1938, p. 4.

PAGINI

Superstiţia caracterizează pe cel ce nu are tăria de a crede şi nici pe aceea de a nu crede. Căci şi pentru a fi ateu, cînd ai încă ceea ce se numea, cu o expresie prea des întrebuinţată acum cîtva timp, „sensibilitate metafizică", ţi se cere o anumită putere morală de abdicare de la orice speranţă în eternitate, de renunţare la persoana ta şi marele curaj de a-ţi lua asupra-ţi toate responsabilităţile, cu certitudinea că nu vei avea niciodată nici un ajutor în lumea goală.

În orice caz, superstiţia este ultima urmă de credinţă. Sub o formă rudimentară, degenerată, este singura legătură pe care o mai poate avea un om slab spiritualiceşte — şi totuşi de oarecare substanţă, dar alterată — cu lumea transcedentală, a miracolului. Superstiţia este încă credinţa în, sau mai ales teama de semnele care vin de dincolo, teama că lumea tainică, cea adevărată, aceea căreia îi suntem subordonaţi, ne vorbeşte, ne ameninţă, ne pedepseşte, ne avertizează, ne răsplăteşte.

Superstiţia este mai înaltă decît simpla credinţă în presentimente, de pildă. În acestea poate crede şi un ateu, căci aparţin lumii materiale şi pot avea o justificare ştiinţifică, vibraţii, radiestezie subconştient etc. Superstiţia trebuie deosebită, de asemeni, de credinţa în claraviziune, spiritism, telepatie, ale căror fenomene sunt dovedite a aparţine lumii fizice. Dar un om cu educaţie intelectuală care e totuşi superstiţios („semnele" superstiţioşilor n-au nici un temei ştiinţific) este un ins care crede încă, mărturisit sau nu, sub o formă neclară, în posibilitatea intervenirii planului de dincolo în cel al realităţii terestre; care crede chiar în permanenta lui prezenţă (care uneori se demască) şi intervenţie.

*

Apărînd religia şi credinţa, mulţi apără de fapt anumite tradiţii şi deprinderi sociale, anumite lanţuri de care le place să fie legaţi; apără anumite obişnuinţe şi posibilităţi de viaţă pămîntească: astfel sunt politicienii catolicismului şi promotorii tuturor creştinismelor sociale şi politice, în primul rînd sociale şi politice şi numai în al doilea rînd creştinisme.

Aceeaşi greşeală o fac şi anumiţi necredincioşi şi duşmani ai religiei care văd în aceasta numai latura ei politică, lucru care, în esenţă, nici nu-i aparţine.

Dar Iisus este tocmai eliberatorul cel care sparge lanţurile vechilor tradiţii, vechii istorii a aşezărilor pămînteşti, a teluricului, pentru a integra omul într-o tradiţie paradoxal liberă, spirituală, cerească. Creştinismul sfarmă tradiţiile şi lanţurile şi păstrează unica tradiţie a Bisericii.

Religia este eliberare. Spiritul e libertate.

*

Teoriile actuale spun că ştiinţa nu poate să prevadă, pentru că o cauză are multe efecte posibile. Determinismul a căzut. Putem avea o justificare *ştiinţifică* a libertăţii spirituale, a liberului arbitru, fără care religia nu poate fi şi pe care ştiinţa îl tăgăduia: evident, acest indeterminism priveşte lumea fizică şi matematică, dar are neapărat şi consecinţe în lumea morală.

Un fapt, o cauză nu poate fi anulată; nici Dumnezeu nu poate anula ceea ce a fost şi este, căci nu se poate renega, anula pe El Însuşi. Dar dă lumii posibilitatea de a lupta, de a alege şi lăsa libertatea intervenţiei planului divin în cel cosmic sau omenesc; dar nu-i nevoie numai de miracol; el poate şi să „influenţeze" numai.

Cît de inesenţiale ar putea să pară lucrurile şi preocupările datorită căreia lumea îşi pierde capul, vremea, viaţa, sufletul. Ar trebui să mă agite numai problemele adevărate, mari: ale atomului, ale compoziţiei materiei, ale legilor cosmice, ale originii vieţii, ale lumii numerale etc.

Noaptea, o simplă privire spre cer, spre Calea lactee, ar putea vindeca orice om de preocupările atroce ale politicului, socialului, omenescului.

Viaţa societăţii umane se pierde în ierarhia vieţii cosmice.

Orbecăim în noaptea pătimirilor, dorinţelor, fricelor, politicelor, departe, departe de adevăr. Aşa se zbate, orbecăieşte, se satură, moare toată lumea viermilor. Eroism? Criteriile eroismelor — după măsura viermilor: un vierme care mănîncă patru viermi este un vierme titan, un vierme erou.

*

Acum zece, cinci, trei, doi, un an, ştiam că va fi ca p clismul. Dar acest atît de negru viitor era pus într-un timp psihologic extrem de îndepărtat, la sfîrşitul lumii. Şi iată acum a venit, la uşă, în casă, catastrofa de necrezut, sfîrşitul de neaşteptat. Lumea s-a rupt în două: acum o zi, un ceas, o clipă, în momentul acesta, a fugit departe tărîmul vieţii. Suntem pe tărîmul morţii, al catastrofei, al sfîrşitului apocaliptic. Tărîmul vieţii e aşa de îndepărtat (într-o clipă s-a îndepărtat), că nu-l mai vedem, abia ni-l amintim.

Trăim însă şi acum, parcă la fel ca şi atunci. Ne organizăm, sub soare, pentru moarte cum te organizezi pentru viaţă, pentru o partidă de plăcere.

Parcă se ascunde sub aceleaşi forme. Dar vor cădea vălurile şi o să apară, în faţă, chipul nud, hîd, adevărat al morţii.

E ciudat, ciudat cum parcă am şi început să ne familiarizăm. Poate că nu ne vom mai da seama cît e de hîdă.

O profeţie medievală fixa sfîrşitul lumii pentru anul 1940. Mă tem.

(Ar putea să urmeze, pe aceeaşi temă, un număr indefinit de consideraţii, mai mult sau mai puţin ingenioase.)

Cînd merg uneori pe stradă, îmi aduc aminte că lumea nu e aşa cum o văd, cum o miros, cum o aud. Un sunet interior de clopot, şi parcă totul se desface în unde, în unduiri. O imaterială vibrare! În haos, într-o mare mă prăbuşesc.

Universul literar, anul XLVII, nr. 36, 22 oct. 1938, p. 6.

PAGINI RUPTE DIN JURNAL

Să mă menţin totdeauna — cu efort, dacă e nevoie — pe culmile cele mai înalte ale uimirii. Dincolo de bine, rău, politic, speranţă, disperare etc., în inima misterului. Uitînd că vasul se scufundă, uitînd drama şi logica scufundării — să mai privesc cerul; sau să mă privesc pe mine însumi, existenţa mea uimitoare, independent de scufundare.

*

Pentru a locui în mirare, să-mi dau întotdeauna seama că nu ştiu nimic, că sunt în afară de lucruri, deşi în mijlocul lor, că totul este îngrozitor de obscur şi că trăim şi facem, pentru că uităm că suntem în afară de toate.

Să-mi spun şi să gîndesc cu intensitate că trăiesc şi că nu ştiu ce e asta. Adică: să fac un efort constant de a submina cotidianul, ocupaţiile (a fi ocupat sau a fi absent, a fi prins de altceva), tot ceea ce acoperă uimirea. Trăirea, bucuria, suferinţa, participarea te îndepărtează de tine însuţi, te aruncă într-o logică a istoriei şi a oamenilor. Să te degajezi în fiecare clipă de ele; să te poţi despărţi de tine, să priveşti şi să te priveşti în afară de lucruri, ca să reintri în miezul lor, în misterul lor de neînţeles.

De fapt, a fi uimit înseamnă, desigur, a fi tot *în afară* — suntem mereu în afară — dar a fi la începutul despărţirii noastre de unitatea din care suntem rupţi; înseamnă a fi la frontiera iniţială de unde pornesc sensurile umane, logice, istorice. Lăsînd în urmă istoria, eşti, uimit, la porţile misterului; pierzi înţelesul istoriei şi te apropii de celălalt.

Pentru a simţi lucrul acesta, e destul să mă uit extrem de atent la cartea pe care o am în faţă şi să uit că este scrisă de Claudel; sau să mă uit la cheia aceasta şi să uit că e făcută pentru a deschide uşa.

Să păstrăm un *ce este asta* al lucrurilor, o posibilitate de dizolvare a aparenţelor şi a semnificaţiei lor imediate, pentru a privi ceva din semnificaţia lor cea mai îndepărtată.

La acelaşi lucru ajung privindu-mă din ce în ce mai înăuntru, pînă ajung la mine sau cît mai aproape de mine. Semnul că am ajuns limita ultimă posibilă (cu mijloacele mele rudimentare, empirice) e această euforie, această transă. Uimirea că sunt totuşi, deşi există istoria, şi că sunt cu plinătate. De altfel, starea este inefabilă.

*

Să sari, fulgerător, în nonsensul lucrurilor. Să te obişnuieşti să stai acolo. Dincolo de sensul lor cu care ne-am familiarizat, e un adînc nonsens al lucrurilor. Adică, sensurile lor istorice, umane nu mai ajung, se dizolvă. De fapt, pentru aceasta trebuie să izolezi lucrul ; sensul obişnuit al lucrurilor pentru noi îl dau celelalte lucruri, mersul lor, căderea, scufundarea lor ; noi punem lucrurile în legătură cu mersul lor, ni se explică mersul lor. Mersul lor le separă, le fură.

Izolînd un lucru, tindem să-l legăm cu legăturile lui de dincolo, care desfigurează sensurile obişnuite, superficiale. Noi nu putem realiza legătura, dar putem sta acolo unde legătura lipseşte (absenţa ei e o chemare, e o prezenţă) şi unde sensurile actuale se dizolvă. La margine.

*

Cînd am văzut, prima oară, o „natură moartă" de Braque, care, cu atîta dragoste, ştie să regăsească unitatea lucrurilor disparate, am înţeles că o *cheie* este identică cu o *carte*. Să spui, după atîţia alţii, că amîndoi stau în Unul e facil. E mai greu să minţi asta.

*

HONFLEUR, *28* FEBRUARIE

Oraş prea frumos, prea decorativ, fără să vrea. Portu de pescari este teatral. Casele din secolul al XVI-lea, negre, strîmte, înalte, ca nişte domnişoare bătrîne englezoaice,

încheiate pînă la gît în rochii închise (în amîndouă sensurile).

*

E destul să privesc cerul (într-o noapte cu stele, fără lună) şi braţele îmi cad în jos de neputinţă, de tristeţe. Dacă oamenii ar privi mai des cerul şi foarte atent, ar muri de disperare şi umilinţă. Putem trăi fiindcă îl uităm. Nu ne întristează numai; ne înspăimîntă, ne înnebuneşte, ne sfîşie.

*

Deodată, conflictul european se risipise ca o ceaţă. Fugeau vertiginos duşmăniile ireductibile, catastrofa ameninţătoare, ura şi dragostea care mă înăbuşă.

În faţă, în mine, oraşul acesta nou, lumea aurorală. Străzile limpezi pe care nu mersesem niciodată, zidurile pe care le vedeam prima oară erau străzile însele şi zidurile blînde ale unui Rai.

Unde era lumea cealaltă, infernul terestru? Este, oare? A fost? Abia mai credeam.

O bucurie imensă; o primenire a ochilor, a sufletului. O nouă lumină în lume. Pietrele sunt pietre sau covor? Ne dădurăm mai bine seama că nu eram în lumea veche, cea de ieri, pentru că mersul nostru se făcuse zbor (adio, lege a gravitaţiei!), pentru că străzile urcau în cer, coborau din cer, stăteau, albastre, în cer; tot oraşul era în cer, şi noi în oraş.

„Salutare, cicluri şi momente istorice; mi se pare că sunt în rai."

Mi se părea.

*

Dincolo de cicluri, istorie, mişcare, îmi tot propun să fiu. Un om rece de dincolo de cicluri. „Un înger?" îmi spune o voce care seamănă cu vocea Sfîntului Toma din Aquino. „Dar un înger este plinătate, neîmplinitule!"

...Un om de dincolo de cicluri nu este totuşi un om rece; participă nu la istorie, dar la lumea fragilă, tînără, primăvăratecă, eliberat de bătrîneţea istorică.

A intra liber în miezul lucrurilor neîntinate. Să fii în lucrurile care nu fug, care nu cad, care rămîn ele însele. (Cum?) Să fii în ceea ce nu fuge din lucruri, în veşnicul uimitor.

Lumea istorică coruptă, uzată; vag, vag, îşi dă seama că este uzată. Se cîrpeşte.

E nou ceea ce nu se schimbă niciodată. E vechi tot ceea ce se renovează. Aşezările istorice sunt vechi, pentru că se simte nevoia să fie renovate, adică se pară mai puţin vechi decît sunt (vechi, uzate, bătrîne; şi mai au timp să se uzeze şi mai mult încă, pînă ce n-au să mai fie bune de nimic. Atunci, din nou le va face bune Dumnezeu sau...)

1 MARTIE

Părăsind Muntele St. Michel în caraghiosul autocar, îl priveam micşorîndu-se treptat prin fereastra din spate, încadrat ca într-o ramă. O carte poştală.

În clipa aceea, şi pentru o clipă, sentimentul bine cunoscut de uimire: eu exist, eu văd asta, ce este asta.

2 MARTIE

O violentă, ascuţită nostalgie a ceea ce este extra-uman; o dorinţă aprigă de distrugere a omului, a închisorii lumii caracterizează spiritul modern. Rimbaud este pre-revoluţionar.

Voinţa lui de distrugere a civilizaţiei şi ordinei creştine, a Occidentului etc. este revoluţionară, precursoare a revoluţiilor de extrema dreaptă sau de extrema stîngă. De asemenea, dinamismul rimbaudian — care făcea ca ideile să fie dezminţite, depăşite îndată ce erau formulate; ca orice tipar, orice tehnică (poezia, de pildă) să fie sparte îndată ce începeau a se preciza — se reflectează în dinamismul revoluţiilor moderne, în contradicţiile şi duhul lor de distrugere.

Baudelaire este unul dintre primii moderni care au încercat să sfărîme omul şi să-l reîntregească în unitatea superioară a frumuseţii. Sfărîmarea individuală, pentru

întregirea într-o unitate superioară, în absolut, a încercat-o şi Mallarmé, aproape în acelaşi timp cu Rimbaud.

Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé au eşuat, fireşte. În definitiv, încercarea lor era o încercare de mîntuire cu mijloace personale, laice. Totuşi, cei trei poeţi au fost inşi de-o covîrşitoare anvergură. În Franţa, abia acum încep să fie cunoscuţi, la noi ei sunt cu totul necunoscuţi.

Dar nu despre aceasta e vorba, ci despre faptul că îndată ce această încercare înnebunită de depăşire a limitelor umane prin distrugerea lor a început — după ei — să se cristalizeze în gesturi exterioare, în acţiune politică, ea a început să decadă în intensitate şi să devină (în ciuda dinamismului principial) greoaie şi aproape statică. Tot ce fac noii revoluţionari e cu mult dedesubtul demonismului, falsului profetism al lui Rimbaud. De asemenea, la rîndul ei, deslimitarea, tentativa neclară de identificare cu esenţa absolutului a lui Rimbaud — în măsura în care era pasională, dominată, destructivă, dar şi distrugîndu-se — e mai prejos de încercarea de deslimitare, gigantică, a lui Mallarmé, care, cu luciditate, încerca să făurească o tehnică mînuibilă de pătrundere în absolut. Mallarmé era, în definitiv, el însuşi însufleţit de un duh al distrugerii : distrugere a limbajului, a logicei, a convenţiei, a socialului, a terestrului.

*

Extrem de semnificativ este faptul că mişcările revoluţionare moderne au fost pregătite, precedate de o literatură întreagă a agoniei, disperării, urii de om, a viziunilor de sfîrşit apocaliptic, de deslimitare (de distrugere) a insului în colectivitate. Revoluţiile actuale exprimă ura pentru eterna condiţie umană ; dorinţa de depăşire a ei ; de reintegrare în cosmos a omului izolat de el.

Dinamismul lor va deveni însă static peste zece ani ; mai cristalizat, mai robit, mai individualizat şi retranşat din lumea reală decît civilizaţia „veche".

*

Nu numai Nietzsche şi alţi nemţi sunt premergătorii revoluţiilor moderne, nu numai Dostoievski, dar şi Poe, Rimbaud, Baudelaire, Mallarmé.

Toţi aceştia sunt nişte Rousseau, Voltaire, Diderot, Montesquieu etc. ai revoluţiilor din secolul XX.

*

Într-adevăr, Anglia şi Franţa apără omul, structura lui, limitele lui, organicitatea lui, integritatea lui firească şi individuală. Izolarea lui de asemeni. Iată ceea ce numim „lipsa de spirit metafizic" a anglo-francezilor.

Ceea ce numim „sensibilitate metafizică" la cutare şi cutare ins renumit nu este, de fapt, decît o nostalgie spirituală neîmplinită, o neputinţă metafizică.

Universul literar, anul XLIX, nr. 19, 4 mai 1940, p. 4.

Toţi aceştia sunt nişte Rousseau, Voltaire, Diderot, [illegible]

[illegible] structura [illegible] organizarea lui, integritatea lui fireasca, individuală, izolarea lui de semeni, [illegible] metafizică [illegible] efectul [illegible]

[illegible]

Nu numai [illegible] Rimbaud [illegible]

ENGLEZEŞTE FĂRĂ PROFESOR

(1943)

PROLOG

Cîntăreaţa cheală sau *Englezeşte fără profesor* este azi o piesă istorică: ea reprezintă începutul insolit şi scandalos al unei opere şi cariere dramaturgice excepţionale; ea este una dintre primele manifestări ale avangardei teatrale a anilor '50, avangardă patronată de patru autori: Genet, Ionesco, Adamov, Beckett.

Cîntăreaţa cheală este azi o piesă „clasică": după ce prima reprezentare, în 1950, la Théâtre des Noctambules a eşuat în şase săptămîni, reluarea ei, în 1957, la Théâtre de la Huchette ţine afişul fără întrerupere pînă azi. Astfel că ea a devenit, luînd în considerare şi nenumăratele reprezentaţii pe scenele lumii, una din piesele cele mai jucate ale secolului.

La patruzeci de ani de la premieră şi după ce autorul ei a mai scris încă alte treizeci de piese, ne putem întreba *cît* şi *ce* reprezintă acest debut în întregul unei opere ce ne stă azi în faţă. Dacă apreciem că *Lecţia, Scaunele, Victimele datoriei, Ucigaş fără simbrie, Rinocerii, Setea şi foamea*, chiar *Jacques sau supunerea* şi *Ce formidable bordel!* sînt acele lucrări în care Eugen Ionescu a excelat, acele piese în care se conturează deplin profilul, semnificaţia şi noutatea teatrului său, ce reprezintă, aşadar, în istoria acestei creaţii piesa de început?

Răspunsul poate fi aflat prin confruntarea debutulu cu ceea ce a urmat: şi astfel *Cîntăreaţa cheală* ne apare ca o expresie a unei negaţii radicale a teatrului tradiţional, ca o acţiune explozivă de sfidare a habitudinilor înrădăcinate în scenă prin care autorul făcea loc pentru o nouă convenţie, un alt mod de a concepe teatrul; mod care a apărut ulterior, treptat, cu fiecare piesă pe care dramaturgul a compus-o.

Cîntăreața inaugurează un fel nou de a concepe un text dramatic (nou nu atît prin procedeele ce pot fi căutate și găsite în trecut — la Jarry, la suprarealiști sau la Tudor Arghezi, de pildă — cît prin forța, obstinația și consecvența cu care sînt folosite de autor) ; de a concepe un text dramatic distrugîndu-i regulile, clișeele, logica, chiar valorile (și, deci, convențiile) ; de a le distruge ... preluîndu-le, folosindu-le împotriva lor sau împotriva tradiției folosirii lor, parodiindu-le sau reducîndu-le la absurd.

Cîntăreața cheală este, așadar, o dinamitare a *Scenei*. Cînd liniștea s-a reașezat, spectatorul uluit poate imagina o altă scenă, alcătuită din dărîmături, din „cadavre" de personaje ; poate auzi fragmente din replici seculare amestecate, încurcate între ele ; poate observa siluete „imposibile" cu gesturi, destine și costume realcătuite „la întîmplare" ; ca în urma unui cataclism, ca și cum un vrăjitor malițios ar fi încurcat părțile între ele, ca și cum la noul Turn Babel s-au încurcat limbile teatrului lumii...

Ciudat, totuși, spectacolul continuă, mecanismele lui vechi continuă să se miște în virtutea unei esențiale inerții. Dinamitarea nu a neantizat teatrul ci a dezgolit fără ezitare înseși mecanismele scenei, lăsîndu-le să se vadă la rampă. A fost dinamitată numai uriașa încărcătură, depozitul de recuzite și prejudecăți acumulate în milenii de existență teatrală, sub care mecanismele păreau sufocate. O bună parte a acestor adaosuri, strălucite altădată (sau mediocre încă de la început), au fost smulse și desfigurate. Iar rămășițele lor, zdrențuite, au alcătuit „decorul" *Cîntăreței*. Dereglarea tuturor acțiunilor și convenientelor logice, tradiționale, dă impresia că *anti-piesa* lui Eugen Ionescu este o mașinărie (acum evidentă spectatorului) ce livrează ... produse aberante. Și, în fond, asta și este *Cîntăreața cheală*.

Această noutate a fost rezultatul unei ... întîmplări. Cel puțin pînă la un moment dat — și faptul se răsfrînge asupra întregului — nu trebuie să-i căutăm o laborioasă preconcepție. Ne-am înșela. Eugen Ionescu nu este savantul ce-a ostenit o viață întreagă pentru o descoperire, eliminînd rînd pe rînd și după infinite calcule,

fiecare element secundar, fiecare condiționare, făcînd să strălucească, răbdător, esența — la capătul unei vieți de sacrificiu. Nu, *Cîntăreața* e un gest spontan, o sclipire a jocului, o intuiție, o inspirație ce-a produs uluire, chiar uluirea celui ce l-a comis. Trebuie să luăm în considerație, însă, prelunga și niciodată consolată insatisfacție pe care autorul, încă din tinerețe, o are pentru literatură. Despre ea am vorbit cu o altă ocazie. Dar această insatisfacție, precum și sentimentul nesupunerii la convenții, chiar plăcerea de a demasca rigiditatea lor nu anvizajaseră decît accidental teatrul sau literatura pentru scenă. Eugen Ionescu de pînă la *Cîntăreața cheală* nu s-a văzut niciodată în postura de dramaturg — orice alt gen îl tenta sau îl tentase mult mai mult.

Și autorul nici nu ascunde, în declarații ulterioare, aceste fapte. El însuși vorbește de întîmplare. Și chiar dacă n-ar face-o, faptul e evident și lesne de dedus din chiar prima sa „operă" de dramaturg.

Anecdota nașterii *Cîntăreței* e cunoscută: nereușind să învețe *englezește fără profesor* (după metoda manualului Assimil), Eugen Ionescu „s-a răzbunat" începînd să dramatizeze în chip parodic textul conversațiilor manualului. Nici unde nu putea găsi o mai mare concentrație de clișee, locuri comune și evidențe — expresii gata făcute, față de care scriitorul manifesta o timpurie idiosincrazie. Este locul să amintim că oroarea de banalitate și de clișeele gîndirii și exprimării devenise de mult o temă a literaturii, cel puțin de la Flaubert și Caragiale. Teatrul lui Eugen Ionescu începe de la un text aliterar, poate cel mai aliterar text ce poate fi găsit într-o carte tipărită: cum poți să înveți altfel o limbă străină decît începînd cu banalitățile și locurile comune, negîndindu-te deci la ce spui, ci numai la cît de corect reproduci? Un astfel de manual — poate că niciodată nu ne-am fi gîndit să-l receptăm astfel dacă n-ar exista azi *Cîntăreața cheală* — este un extraordinar depozit de banalități, evidențe și clișee. Această „descoperire" a născut anti-piesa ionesciană.

Să urmărim, deci, procesul ei de creație

Efectele primei indicații scenice sînt destinate mai mult cititorului decît spectatorului: „Interior burghez engle-

zesc cu fotolii englezești. Seară englezească. Domnul Smith, englez, în fotoliul său englezesc și în papucii săi englezești își fumează pipa sa englezească și citește un ziar englezesc, în fața unui foc englezesc. Poartă ochelari englezești, o mustăcioară cenușie, englezească. Alături de el, într-un fotoliu englezesc, doamna Smith, englezoaică, cîrpește ciorapi englezești. Un moemnt lung de tăcere englezească. Pendula englezească bate 17 lovituri englezești". Cum putem lesne observa, efectul repetării precizării „englezesc" (și derivatele) nu are cum ajunge decît la publicul cititor. Cititorul primează spectatorului. (Astfel de efecte „pentru cititor" mai reapar și în desfășurare, dar numai cînd autorul face precizări scenice. De exemplu: „Un alt moment de tăcere. Pendula bate de șapte ori. Tăcere. Pendula bate de trei ori. Tăcere. Pendula nu mai bate deloc").

Dialogul ce începe a fost și el „găsit" în manual — orice manual conține dialoguri. Acest dialog rămîne singurul semn precis al „teatralității" compunerii lui Eugen Ionescu. *Cîntăreața* este dezvoltarea într-un mod aberant a dialogului din manual.

Pe fundalul astfel schițat, autorul începe să desfacă firele, să descompună convențiile teatrale. Textul înaintează sabotînd orice posibilități de coagulare ale unor intrigi, caractere sau relații. Obișnuințele teatrului sînt distruse din interioarul lor, mașinăria teatrală mergînd înainte, alimentată astfel încît fiecare produs să contrazică logica.

Iată o scenă concludentă:

„D-na Smith: Iaurtul este excelent pentru stomac, rinichi, apendicită și apotcoză. Mi-a spus-o doctorul Mackenzie—King care îngrijește copiii vecinilor noștri Johns. E un medic bun. Poți avea încredere în el. Nu prescrie niciodată alte medicamente decît acelea pe care le-a experimentat chiar asupra sa. Mai înainte de a-l opera pe Parker, s-a operat el însuși de ficat, deși nu era de loc bolnav.

Dl. Smith: Atunci cum se face că medicul a scăpat teafăr și Parker a murit?

D-na Smith: Fiindcă operația a reușit la medic și n-a reușit la Parker.

Dl. Smith: Atunci Mackenzie nu-i un medic bun. Operaţia ar fi trebuit să reuşească la amîndoi sau amîndoi ar fi trebuit să moară.

D-na Smith: De ce?

Dl. Smith: Fiindcă un medic conştiincios trebuie să moară odată cu bolnavul, dacă nu se pot vindeca împreună. Comandantul unei nave piere odată cu nava, în valuri. Nu-i supravieţuieşte.

D-na Smith: Nu poţi compara un bolnav cu un vapor.

Dl. Smith: De ce nu? Şi nava are bolile ei; de altfel, medicul tău e tot atît de sănătos ca un vapor; iată de ce, cu atît mai mult, el ar fi trebuit să piară odată cu bolnavul, ca şi medicul cu vaporul său.

D-na Smith: Ah! Iată ceva la care nu m-am gîndit... Poate că ai dreptate... şi atunci, la ce concluzie ajungi?

Dl. Smith: Că toţi medicii nu sînt decît nişte şarlatani. Şi toţi bolnavii de-asemeni. Numai marina e onestă în Anglia.

D-na Smith: Dar nu şi marinarii.

Dl. Smith: Fireşte".

Este limpede că introducînd cuvinte sau raţionamente aberante, Eugen Ionescu îşi plasează textul la o egală distanţă între manual şi teatru. Confuzia stîrneşte rîsul. Raţionamentele stereotipe sînt împinse către absurd dînd impresia unui delir verbal.

Acest joc se menţine de-a lungul întregii piese. Odată cu scena a doua, acelaşi procedeu este extins şi mai explicit asupra stereotipiilor teatrale. În această a doua scenă (sau „lecţie") intră în acţiune un nou cuplu: soţii Martin. Ei vor juca (în chip parodic) scena *recunoaşterii* sau a regăsirii — vechi *topos* al teatrului. Cei doi soţi (care au venit împreună în vizită la familia Smith) se recunosc şi se regăsesc după ce... au plecat în aceeaşi zi şi cu acelaşi tren din Manchester, au călătorit în acelaşi compartiment, s-au stabilit la Londra, pe aceeaşi stradă, în acelaşi imobil, la acelaşi etaj, în acelaşi ... pat, după ce constată că au (amîndoi) o aceeaşi fetiţă (cu un ochi alb şi cu celălalt roşu). Recunoaşterea şi regăsirea se soldează

cu îmbrățișarea finală. Donald și Elisabeth Martin plîng fericiți unul în brațele celuilalt. Eugen Ionescu parodiază pe parcurs toată dramaturgia coincidențelor. Replica: „Ce straniu, ce ciudat și ce coincidență!" (cu variante) revine în această scenă de nenumărate ori. Efectul comic este obținut tot prin exagerarea ilogicului situației (mecanismul teatral produce; la rigoare toate recunoașterile și regăsirile din istoria dramaturgiei sînt „coincidențe" cel puțin suspecte ca verosimilitate — convenționalismul lor, naiv și deseori stîngaci nu mai trebuie demonstrat, chiar atunci cînd apare la mari dramaturgi). Dar, amintirea manualului persistă: scena soților Martin este, în același timp, și „lecția" a doua, cea a familiarizării cu vocabularul călătoriei; dialogul călătorilor (ce-și povestesc unul altuia călătoria așa cum la începutul scenei întîia D-na Smith povestise soțului ce și cît mîncaseră la cina abia terminată), este transformat într-o recunoaștere, una din „loviturile" de teatru cele mai frecvente și mai convenționale din istoria literaturii dramatice.

Scena imediat următoare ne apare și mai explicit polemică față de procedeele teatrale: Mary, servanta familiei Smith, intră în scenă și se adresează direct publicului (o altă convenție). Ea lămurește (în aparté) spectatorului că recunoașterea și regăsirea anterioară este ... falsă. Căci fiica lui Donald are ochiul drept alb și cel stîng roșu, pe cînd cea a Elisabethei are ochiul drept roșu și cel stîng alb. Deci: „cu toate extraordinarele coincidențe ce par a fi probe definitive, Donald și Elisabeth nefiind părinții aceluiași copil, nu sînt Donald și Elisabeth. Degeaba crede Donald că e Donald, degeaba crede Elisabeth că e Elisabeth. Degeaba crede el că ea e Elisabeth. Degeaba crede ea că el e Donald: amîndoi se înșeală amarnic. Dar cine este adevăratul Donald? Cine e adevărata Elisabeth? Cine are deci interesul ca această confuzie să dăinuiască? Habar n-am. Să nu încercăm a afla. Să lăsăm lucrurile așa cum sînt. (*Face cîțiva pași către ușă, apoi revine și se adresează publicului*). Adevăratul meu nume este Sherlock Holmes".

Parodia este împinsă și mai departe prin absurd. Jocul cu teatrul devine și mai complicat în direcția sa polemică

și distructivă. Eugen Ionescu ridiculizează încă o dată scena recunoașterii, introducînd în mașinărie încă trei *topos*-uri străvechi ale teatrului: aparté-ul, adresarea directă către public și travestiul. După cum și întrebările sentențioase aparțin, fără îndoială, aceluiași registru polemic. Confuzia, parodia și ilogicul le destramă semnificația și funcția lor tradițională. Habitudinile sar în aer, mecanismul rulează înainte. Ilogicul parodic a pus stăpînire; convenția *Cîntăreței* constă din distrugerea celorlalte convenții.

În acest regim de parodie și aberație se desfășoară restul piesei. Reintrarea soților Smith și conversația (în maniera acum cunoscută) ar putea viza parodierea teatrului de salon, de conversație mondenă. Cuplurile se plictisesc, își spun anecdote „suprarealiste", forțîndu-le pînă la imbecilitate. Noua lovitură de teatru, așteptată, survine prin apariția Căpitanului de pompieri venit să se intereseze (alt nonsens) de ... incendii probabile. Căpitanul e un fals rezoneur, devenind (încă de la intrarea în scenă) patronul conversației; se spun din nou anecdote (gustate mai cu seamă de doamne) și are loc o virtuoasă scenă în care se discută despre incendii — jocuri de cuvinte și raționamente de genul cunoscut. Înainte de plecarea Căpitanului, Mary, slujnica, cere permisiunea de a spune și ea o anecdotă. Soții Smith și Martin reacționează ca niște burghezi convenționali, revoltîndu-se stupefiați de îndrăzneala slujnicei. Eugen Ionescu ironizează încălcarea conveniențelor sociale (un alt loc comun teatral) de către un personaj „umil" și „revoltat" ce aruncă în fața „nobililor" adevărul său și al situației. Mary însă recită un mic poem de tip suprarealist despre foc (unitatea tematică rămîne ... astfel respectată).

Plecarea Căpitanului de pompieri, regretată, retrage din scenă ultimul rest de coerență. Este una din paginile cele mai elocvente ale piesei:

POMPIERUL: Ascultați, e adevărat... Totul e foarte subiectiv... dar asta e concepția mea despre lume. Visul meu. Idealul meu... și apoi, asta îmi reamintește că trebuie să plec. Fiindcă dumneavoastră n-aveți un ceas (pendula din perete bate în disperare încă de la începutul piesei — n.n.) eu, în treisferturi de ceas

și șaisprezece minute precis am un incendiu la capătul celălalt al orașului. Trebuie să mă grăbesc. Cu toate că nu e mare lucru.

D-NA SMITH : *Ce-o să fie ? O mică aprindere de coș ?*

POMPIERUL : *Oh, nici atît. Un foc de pae și o mică arsură la stomac.*

DL. SMITH : *În cazul acesta, regretăm plecarea dumneavoastră.*

D-NA SMITH : *Ați fost foarte amuzant.*

D-NA MARTIN : *Mulțumită dumneavoastră am petrecut cu toții un adevărat sfert de oră cartezian.*

POMPIERUL (se îndreaptă spre ieșire, apoi se oprește) : *A ! bine că mi-am adus aminte, și Cîntăreața cheală ?*

(Tăcere generală, stînjenire)

D-NA SMITH : *Tot în același fel se piaptănă.*

POMPIERUL : *Ah ! Atunci la revedere, domnilor și doamnelor.*

DL. MARTIN : *Succes și foc bun !*

POMPIERUL : *Să sperăm. Pentru toată lumea.*

Odată acest „act" încheiat, cei ce rămîn în scenă intră într-o fază paroxistică a delirului verbal. O cascadă de nonsensuri, de automatisme, jocuri de cuvinte, exclamații, rime și onomatopee sînt aruncate unele în altele, ca într-un fel de bătălie cu vorbe. Un fel de ciudată adversitate, simțită încă de la început, animă cuplurile, ritmul se accelerează, cuvintele încep să se dezagrege cu totul. Acest duel verbal accelerat simulează o ceartă (de ce, pentru ce?). Ultimele două-trei pagini ale piesei se pot juca oricum, în orice ordine, ca și cum „personajele" ar rosti dintr-o dată toate vorbele lor. Finalul e o cacofonie — țipete și haos. Și manualul și teatrul s-au dezarticulat cu totul; în frenezia finală — mecanismul se accelerează după regulă către final — piesa seamănă cu un ceremonial detracat. Un fel de apocalips caricaturizat — căci nici măcar ilogicul nu-și mai păstrează integritatea formală. Cortina cade pe vacarm, orologiul înnebunit al casei Smith bătuse ora *Cîntăreței cheale,* ora unui teatru insolit și revoltător. Un moment de liniște. Înainte de desmeticirea publicului, aceeași cortină se ridică, desco-

perind același „interior burghez englezesc, cu fotolii englezești. Seară englezească..." dar locul soților Smith a fost luat de soții Martin. În același decor piesa începe de la capăt. Peste primele replici ale Doamnei Martin ce repetă cîrpind același „ciorap englezesc" ; se aud, din nou, primele replici ale Doamnei Smith de la începutul piesei, cortina cade „încetișor" definitiv. Teatrul lui Eugen Ionescu se născuse sub semnul ilogicului repetabil, obsesiv.

În substanțialele mărturii despre propriile-i piese, adunate în *Notes et contre-notes*, Eugen Ionescu ocupîndu-se de *Cîntăreața cheală* relatează încă două variante ale finalului, variante la care a renunțat în favoarea celei cunoscute. În prima, Mary anunța servirea dineului și cele două cupluri ieșeau, continuîndu-și conversația. Falși spectatori ar fi năvălit atunci în scenă, fluierînd — ceea ce ar fi trebuit să aducă la rampă pe directorul teatrului și pe comisarul de jandarmi care, pentru a pune ordine, mitraliază pur și simplu pe nemulțumiți. Apoi, autoritățile s-ar fi felicitat pentru minunata „lecție" pe care au dat-o publicului și, cu pușca în mînă, vor evacua sala. Acest posibil deznodămînt reproduce, firește, finalul din *Englezește fără profesor*.

Cea de-a doua variantă aducea din nou pe Mary, slujnica, pentru a anunța ... intrarea autorului care, primit cu respect festiv de interpreți, ar fi intrat în scenă și s-ar fi adresat publicului : „Bandă de potlogari, o să vă pun pielea pe băț !" Ambele variante, amintind gesticulația suprarealiștilor, nu ni se par nepotrivite cu desfășurarea piesei și ele sînt foarte expresive pentru revolta și polemismul afișat al debutantului. Dar varianta de final adoptată și jucată azi ne pare mai semnificativă ; pentru că descoperă ceva din convenția ionesciană, din structura fundamentală a pieselor care vor veni : repetabilitatea, cercul închis, ideea că mecanismul scenic este „copia" unui mecanism etern, cel al vieții amenințate de absurditate ; ideea că mecanismul teatrului funcționează chiar și în „vid", chiar și în condițiile „nonfigurativității" realizată în această piesă. Tocmai negînd teatrul, Eugen Ionescu ajunge să-i descopere legile : pe scenă o tensiune dramatică se eliberează, se dezvoltă, indiferent de intrigă. De unde

și ideea de a inventa un teatru al exagerărilor, născut din incongruență, între burlesc și dramatic, între tragic și comic. Semnificațiile esențiale sar la lumină datorită acestei pasiuni fără obiect, împinsă pînă la absurd; parodia teatrului renaște teatrul, generează un nou text dramatic. Imaginea ultimă, în cele trei variante, avea semnificații diferite. Între ele, reluarea piesei de la capăt subliniază rămînerea într-o „realitate" ce îmbină parodicul cu coșmarescul — celelalte două însemnînd o ieșire prin violență, o ostilitate afișată care elimina ceva din gravitatea descoperirii, întărindu-i însă caracterul de experiment. Opțiunea, întîmplătoare sau nu, devenea mai ... implicit ionesciană.

„Întîmplarea" pare, deci, să se fi prelungit pînă și în înscenarea acestui text, refuzat de cîteva teatre și admis în cele din urmă de Nicolas Bataille ce avea să-și lege astfel numele de istoria teatrului francez. Chiar și găsirea titlului a fost (pentru a nu contrazice ci confirma destinul acestei aventuri) tot o întîmplare. Titlul inițial era de *Englezește fără profesor*, apoi de *l'Anglais sans peine*, *L'Heure anglaise* sau *Big-Ben folies*. Autorul ezita cînd, la una din repetiții, interpretul Căpitanului de pompieri, în loc să se intereseze în replică de o „institutoare blondă", așa cum figura în textul original, a întrebat de ... „cîntăreața cheală". Aflat în sală, Eugen Ionescu și-a însușit *witz*-ul interpretului. Nici nu se putea mai bine — în piesă nu era vorba de nici un fel de cîntăreață, cheală sau nu. Coincidența e stupefiantă căci, chiar acest titlu pare polemic cu lumea scenei și regulile, habitudinile ei. Hazardul însuși pare a fi mutat accentul de la manualul de început, la teatrul care se dezvoltase, cu încetul, în această inedită simbioză.

Cîntăreața cheală este, deci, unul din cele mai bune exemple ce pot ilustra nașterea unei „opere" nu dintr-o „pasiune", ci dintr-un refuz. Ea descoperă, poate, înainte de orice altceva, instinctul autorului dramatic ce se ignorase. Sensul ei manifest este de a fi un fel de *tabula rasa*. Sensul ei adînc ... de aci încolo pot începe discuțiile.

E limpede că piesa înscenează un mare gol. Că dincolo de canular, de joc și polemism, în desfășurarea ei se insi-

nuează un frison de gravitate, de perplexitate. Această senzație nu vine nici din intrigă, nici din secrete, greu decodabile relații, cu atît mai puțin din personaje. Asistăm la înscenarea unor goluri, unor absențe, unui vid mișcător și fascinant prin grotescul și insolitul lui. Dialogul, cuvintele, situațiile sînt destrămate. Putem oare vorbi de „drama incomunicabilității", așa cum au făcut alții atunci cînd s-au referit la această piesă? Poate. Dar această dramă poate apare numai în preajma unor ființe care au ceva de comunicat — și nu aceasta este cazul nostru. „Tragedia limbajului" vrea să însemne comedia frazelor, cuvintelor și ideilor gata făcute, gata primite. Nimeni, nimic, întreaga piesă nu are în fond nimic de spus — și în acest regim al vidului totul se poate corupe, poate deveni ilogic, absurd sau aberant. Aici se află sensul adînc al acestei piese — și acest sens e tragic. Tragedia *Cîntăreței* crește din comedia vidurilor. Invazia locului comun, desfășurarea exacerbată a stereotipiilor conține în învelișul ei comic și vizibil o esență a tragediei umane. Căci tăcerea sau neputința de a exprima ceea ce e imperios a exprima, situații fără îndoială tragice și teme grave ale literaturii, par și sînt cu mult mai nobile decît acest gol învățat pe dinafară, decît grotescul înspăimîntător de ridicol al frazelor oarbe ce rătăcesc între neanturile gregarității. Difuză și mai degrabă implicită, tema conformismului există în *Cîntăreața cheală*, prefigurîndu-și cariera în teatrul ionescian.

Fiind o înscenare în gol, o înscenare ce pune în evidență mașinăria teatrală, „anti-piesa" debutului ne avertizează azi că prin alte mijloace și cu alte operații ale minții și sensibilității noastre va trebui să descoperim convenția teatrului ionescian. Ea vrea numai, ca început, să ne dizolve (contrariind) prejudecățile, să ne facă să renunțăm la ideile noastre gata făcute despre teatru, despre personaje, despre „ideea" piesei. Spectacolul truismelor dereglate de pe scenă are forța de a sesiza și deruta totodată propriile truisme ale spectatorului, în calitatea sa de cotidian consumator de clișee. Să nu mai așteptăm cu gurile căscate „mesajul" autorului și nici asemănarea pseudo-realistă. Piesa, acest fel de teatru, ne avertizează

că mecanismul teatral ne va oferi el însuşi toate cheile, aşa cum a făcut-o întotdeauna; mecanism pe care îl uitasem sau eram, mereu tentaţi de „consumaţie", în a-l uita. *Cîntăreaţa* ne avertizează că situaţiile în teatru sînt hiper-recurente, că personajele pot îmbrăca orice formă, chiar şi doar aceea a costumului lor, că intriga înaintează oricum, mereu, fără încetare — şi că ceea ce ne-a lipsit pentru a putea vedea o „istorie" sînt relaţiile între entităţi. Neexistînd aceste entităţi, coexistînd numai între goluri, n-au apărut nici relaţiile. Care, însă, va fi formula de definire a *relaţiilor* în teatrul ionescian, nu aflăm însă din *Cîntăreaţa*. Ea este, deci, numai un exerciţiu de dezobişnuire şi o acţiune de demolare. Construcţia teatrului care va urma nu este previzibilă decît prin faptul că ea va trebui să respecte legile fundamentale ale mecanismului. Ea va trebui să propună deci o convenţie — şi toată scandaloasa explozie ar fi fost inutilă dacă ceva nou n-ar fi urmat: celelalte piese şi în primul rînd capodopera *Lecţia*.

Cîntăreaţa a fost, aşadar, un fel de *tabula rasa*. Locul gol creat de detonaţia ce-i poartă numele a putut fi utilizat şi de alţii: avangarda teatrală a deceniului şase, ce şi-a descoperit ulterior atîţia precursori, poartă pe certificatul ei de înregistrare în catastifele istoriei acestei arte, semnătura incomprehensibilă a unei „cîntăreţe" ionesciene ...

GELU IONESCU
1973

ENGLEZEȘTE FĂRĂ PROFESOR

Anti-piesă

Interior burghez cu fotolii. Este seara după masă. Domnul Smith, în papuci, fumează pipa și citește ziarul. Are ochelari, o mustață engleză căruntă. Lîngă el, pe un alt fotoliu, doamna Smith cîrpește ciorapi. Un lung moment de tăcere. Pendula bate de șaptesprezece ori.

D-NA SMITH: E ora nouă. Am mîncat supă, pește, carne cu cartofi, salată și am băut bere. Copiii au băut apă. Am mîncat bine, astă seară.

(Domnul Smith, continuîndu-și lectura, face un zgomot cu limba.)

D-NA SMITH: Mary a prăjit bine cartofii, astă seară. Data trecută nu-i prăjise așa bine. Mie îmi plac numai cînd sunt bine prăjiți.

(Domnul Smith continuă lectura, face un zgomot cu limba.)

D-NA SMITH: Carnea de vițel se potrivește cu cartofii și untdelemnul din salată nu era rînced. Untdelemnul de la băcanul din colț este mult mai bun decît untdelemnul de la băcanul din față. E chiar mai bun decît untdelemnul de la băcanul din spate. Dar nici untdelemnul lor nu e prea rău.

(Domnul Smith face un zgomot cu limba.)

D-NA SMITH: Dar tot untdelemnul băcanului din colț e mai bun ...Peștele a fost proaspăt. Mi-am lins buzele. Am luat de două ori. Ba, de trei ori. Mă face să ies afară. Și tu ai luat pește de trei ori, dar a treia oară ai luat o porție mai mică iar eu am

luat o porție mare și a treia oară. Astă seară am mîncat mai mult ca tine. Cum se face? De obicei tu mănînci mai mult ca mine. Pofta de mîncare nu-ți lipsește.

(Domnul Smith face un zgomot cu limba.)

D-NA SMITH: Dar supa a fost cam prea sărată. Mai sărată ca tine. Ha, ha ,ha! Era prea mult praz și nu era destulă ceapă. Îmi pare rău că n-am spus lui Mary să fi adăogat un pic de leuștean. Data viitoare am să știu cum am s-o fac.

(Domnul Smith face un zgomot cu limba.)

D-NA SMITH: Băiatul nostru tare ar fi vrut să bea bere. O să-i placă să tragă la măsea, seamănă cu tine. Ai văzut la masă cum se uita după carafă? Dar eu i-am turnat apă, în pahar, din carafa cu apă. I-a fost sete și a băut-o. Hellen îmi seamănă mie: e gospodină, econoamă, cîntă la piano. Ea nu cere niciodată să bea bere englezească și fetița noastră Peggy nu bea încă decît lapte și mănîncă numai papară. Se vede că are doi ani. Tarta de gutui și fasole a fost grozavă. Poate că era bine să fi luat la desert și un pahar de vin de Burgundia australian, dar nu am adus vinul la masă ca să nu dăm copiilor o mostră rea de lăcomie. Trebuie să-i învățăm să fie sobri și măsurați în viață.

(Domnul Smith face un zgomot cu limba.)

D-NA SMITH: Doamna Parker cunoaște un băcan român, unul Popescu Rosenfeld, sosit de curînd din Constanța. E un mare specialist în iaurturi.
A făcut școala de fabricanți de iaurt din Cobalcic. Mîine am să mă duc să-i cumpăr o căldare de iaurt românesc. E rar să avem așa ceva aici lîngă Londra. *(Se întoarce către public)*: Am uitat să vă spun că sîntem lîngă Londra, sîntem englezi și ne numim SMITH.

(Domnul Smith face un zgomot cu limba.)

D-NA SMITH: Iaurtul este bun pentru stomac, rinichi, apendicită şi apoteoză. Aşa mi-a spus doctorul Mackenzie-King care îngrijeşte copiii vecinilor noştri Johns. E un doctor bun. Poţi avea încredere în el. El nu recomandă niciodată alte medicamente decît cele pe care le încearcă el însuşi. Înainte de a-l duce să-l opereze pe Parker, s-a operat el întîi de ficat, cu toate că n-avea nevoie.

DL. SMITH: Da, dar cum se face că doctorul n-a murit şi a murit Parker?

D-NA SMITH: Fiindcă operaţia a reuşit la doctor şi n-a reuşit la Parker.

DL. SMITH: Atunci nu e doctor bun. Operaţia trebuia să reuşească la amîndoi sau la nici unul.

D-NA SMITH: Cum aşa?

DL. SMITH Doctorul conştiincios trebuia să moară împreună cu bolnavul, dacă nu se poate vindeca împreună cu el. Un căpitan de vapor se scufundă odată cu vaporul. Nu-i supravieţuieşte.

D-NA SMITH: Cum poţi compara un bolnav cu un vapor?

DL. SMITH: De ce nu? Şi vaporul are boalele lui. Şi doctorul era sănătos ca un vapor. De aceea trebuia să piară împreună cu bolnavul ca doctorul cu vaporul.

D-NA SMITH: Nu m-am gîndit la asta... S-ar putea ... Şi atunci, ce concluzie tragi?

DL. SMITH: Că doctorii sînt nişte escroci, ca şi bolnavii de altfel. Numai Marina este cinstită în Marea Britanie.

D-NA SMITH: Dar nu şi marinarii!

DL. SMITH: Bine'nţeles!

(Un lung moment de tăcere. Pendula bate de patru ori. Tăcere. Pendula bate de trei ori. Tăcere. Pendula bate o dată. Tăcere. Pendula nu mai bate nici o dată.)

DL. SMITH: Nu pricep un lucru. De ce la rubrica stării civile, în ziar, se dă totdeauna vîrsta morţilor, dar niciodată vîrsta noilor născuţi? E un nonsens.

D-NA SMITH: Nu m-am gîndit niciodată la asta!

(Un alt moment de tăcere. Pendula bate de patru ori. Tăcere. Pendula bate de două ori. Tăcere. Pendula nu bate nici o dată.)

DL. SMITH: A, uite, scrie că a murit Bobby Watson.

D-NA SMITH: Vai, săracul, cînd?

DL. SMITH: Păi, de ce te miri? Ştiai şi tu. A murit acum doi ani. Ştii că am fost, acum un an şi jumătate, la înmormîntarea lui! Îţi aminteşti?

D-NA SMITH: Fireşte că da; mi-am amintit din prima clipă. Dar nu pricep eu de ce te-ai mirat tu cînd ai văzut asta scrisă în ziar.

DL. SMITH: Păi, nici nu scrie. Despre moartea lui scria acum trei ani. Dar mi-am adus aminte prin asociaţie de cuvinte.

D-NA SMITH: Păcat de el! Era bine conservat!

DL. SMITH: Cel mai frumos cadavru din Anglia! Părea mult mai tînăr decît vîrsta lui. Bietul Bobby, era mort de patru ani şi parcă murise în dimineaţa aceea. Un adevărat cadavru viu. Şi ce vesel era!

D-NA SMITH: Sărmana Bobby!

DL. SMITH: Vrei să zici sărmanul Bobby.

D-NA SMITH: Nu, eu mă gîndesc la nevasta lui. O chema ca pe el: Bobby. Fiindcă aveau acelaşi nume, cînd îi vedeai împreună nu puteai şti care este el şi care este ea! Numai după ce-a murit el s-a putut face deosebirea. Dar şi acum, sunt încă mulţi care o confundă cu mortul şi o condolează. Tu o cunoşti?

DL. SMITH: Am văzut-o o singură dată, întîmplător, la înmormîntarea lui Bobby.

D-NA SMITH: Eu n-am văzut-o. E frumoasă?

DL. SMITH: Deşi are trăsături regulate, nu se poate spune despre ea că e frumoasă. E prea înaltă şi prea voinică. Trăsăturile ei nu sunt regulate, dar se poate spune despre ea că e frumoasă. E cam prea scundă şi prea slăbuţă. E profesoară de muzică.

(Pendula bate de trei ori.)

D-NA SMITH: Şi cînd se gîndesc ei să se căsătorească?

DL. SMITH: Bobby speră să se mărite cu Bobby cel mai tîrziu în primăvara viitoare.

D-NA SMITH: O să trebuiască negreşit să mergem la nunta lor.

DL. SMITH: Mă întreb ce cadou de nuntă să le facem? Trebuie să le facem un cadou.

D-NA SMITH: De ce nu le-am oferi una din cele șapte tăvi de argint pe care le-am primit și noi în dar, la propria noastră nuntă și care nu ne-au servit niciodată la nimic?

(Un moment de tăcere. Pendula bate de șase ori. Pauză. Pendula bate de două ori. Pauză. Pendula bate de treisprezece ori. Pauză. Pemdula nu mai bate nici o dată.)

D-NA SMITH: Ce trist lucru pentru ea c-a rămas văduvă așa de tînără.

DL. SMITH: Noroc că nu au avut copii.

D-NA SMITH: Atîta mai trebuia, să mai fi avut și copii! Biata femeie, ce s-ar fi făcut cu ei?

DL. SMITH: E încă destul de tînără și poate să se mărite din nou. Și doliul îi stă așa de bine!

D-NA SMITH: Și cine are să se îngrijească de copiii lor? Au un băiat și o fată. Cum se numesc ei?

DL. SMITH: Bobby și Bobby, ca părinții lor. Unchiul lui Bobby Watson, bătrînul Bobby Watson, e bogat și-i plac băieții. Ar putea să-l ia pe Bobby să-l crească.

D-NA SMITH: S-ar cădea. Și mătușa lui Bobby Watson, bătrîna Bobby Watson, ar putea foarte bine s-o crească pe fata lui Bobby, pe Bobby. Și așa, mama lui Bobby, Bobby Watson, s-ar putea remărita. Are pe cineva în vedere?

DL. SMITH: Da, pe un văr al lui Bobby Watson.

D-NA SMITH: Cine? Bobby Watson?

DL. SMITH: La care Bobby Watson te gîndești tu?

D-NA SMITH: La Bobby Watson, băiatul bătrînului Bobby Watson, unchiul lui Bobby Watson, mortul.

DL. SMITH: Nu, nu e ăsta. E altul. E Bobby Watson, fiul bătrînei Bobby Watson, mătușa lui Bobby Watson, mortul.

D-NA SMITH: Bobby Watson, voiajorul comercial?

DL. SMITH: Amîndoi sînt voiajori comerciali.

D-NA SMITH: E o meserie grea. Dar se fac afaceri bune.

DL. SMITH: Da, cînd nu e concurență.

D-NA SMITH: Și cînd nu e concurență?

DL. SMITH: Nu e concurență marțea, joia și marțea.

D-NA SMITH: A, trei zile pe săptămînă? Și ce face Bobby Watson în timpul ăsta?

DL. SMITH: Se odihnește, doarme.

D-NA SMITH: Dar de ce nu lucrează în aceste trei zile, dacă nu e concurență?

DL. SMITH: N-am de unde să știu toate lucrurile. Nu pot răspunde la orice întrebare neghioabă!

D-NA SMITH(*jignită)*: Spui asta ca să mă insulți?

DL. SMITH *(surîzînd)*: Tu știi bine că nu.

D-NA SMITH: Așa sunteți voi, bărbații! Toată ziua trebuie să stați cu țigara în gură sau să vă pudrați și să vă înroșiți buzele de douăzeci de ori pe zi sau să beți ceva!

DL. SMITH: Dar ce-ai zice tu dacă ai vedea pe bărbați făcînd ca femeile, stînd toată ziua cu țigara în gură, pudrîndu-ne, înroșindu-ne buzele sau bînd whisky?

D-NA SMITH: În ce mă privește, n-am nimic împotrivă! Dar dacă spui asta pentru mine, atunci... Mie nu-mi plac asemenea glume, știi bine!

(Aruncă ciorapii cît colo și-și arată dinții. Se ridică în picioare cu părul vîlvoi și scoate un cuțit din sîn.)

DL. SMITH *(se ridică și el în picioare, se apropie de ea drăgăstos)*: O, puicuța mea, nu fi așa o scuipătoare de foc! Tu știi bine că eu glumesc! *(Îi înconjoară talia cu brațul și o sărută.)* Ce caraghioasă pereche de amorezi bătrîni sîntem noi! Haide să stingem lămpile și să facem naani!

SCENA II

Aceiași și Mary

MARY *(intrînd)*: Am petrecut o după-masă plăcută. Am fost cu un bărbat la cinematograf și am văzut un film cu femei. După cinematograf am băut rachiu și lapte și pe urmă am citit o gazetă.

D-NA SMITH: Nădăjduiesc că ai petrecut o după-masă plăcută, că ai fost la cinema cu un bărbat şi că ai citit lapte şi rachiu.

DL. SMITH: Şi o gazetă!

MARY: Domnul şi doamna Martin, invitaţii dumneavoastră, sunt la uşă. Mi-au spus că i-aţi poftit astă seară la masă.

D-NA SMITH: A, da. Îi aşteptam. Ne era foame. Ne gîndeam chiar, dacă nu mai vin, să începem să mîncăm fără ei. N-am mîncat nimic toată ziua din cauză că dumneata ai lipsit!

MARY: M-aţi învoit dumneavoastră!

DL. SMITH: Te-am învoit fără voie!

MARY *(rîde; apoi plînge; zîmbeşte)*: Şi mi-am cumpărat un ţucal.

D-NA SMITH: Dragă Mary, deschide uşa pentru doamna şi domnul Martin şi spune-le să ne aştepte aici, pînă cînd ne îmbrăcăm.

(Doamna şi domnul Smith ies pe uşa din dreapta. Mary deschide uşa cealaltă, prin care intră doamna şi domnul Martin. El e în frac; ea într-o rochie cu „mare decolté".)

MARY: De ce aţi venit aşa tîrziu? Acu staţi şi aşteptaţi.

(Doamna şi domnul Martin se aşează unul în faţa altuia fără să-şi vorbească. Îşi surîd cu timiditate.)

DL. MARTIN *(Dialogul ce urmează trebuie dus cu o voce tărăgănată, monotonă, puţin cîntată, deloc nuanţată)*: Mă scuzaţi, doamnă, dar mi se pare, dacă nu mă-nşel, că v-am mai văzut undeva.

D-NA MARTIN: Şi mie, domnule, mi se pare că ne-am mai întîlnit undeva.

DL. MARTIN: Nu v-am văzut cumva la Manchester, doamnă?

D-NA MARTIN: Se poate foarte bine. Eu sunt originară din oraşul Manchester! Dar nu-mi amintesc prea bine, domnule!

DL. MARTIN: Vai, ce curios! Şi eu sunt tot originar din Manchester, doamnă!

D-NA MARTIN: Ce curios!

DL. MARTIN: Ce curios! ... Dar eu, doamnă, am părăsit orașul Manchester exact acum cinci săptămîni.

D-NA MARTIN: Ce curios! Bizară coincidență! Și eu am părăsit orașul Manchester exact acum cinci săptămîni, domnule!

DL. MARTIN: Cu trenul de o jumătate peste opt dimineața, care ajunge la Londra la un sfert pînă la cinci, doamnă?

D-NA MARTIN: Ce curios! Ce bizar! Ce coincidență! Cu trenul ăsta am venit și eu, domnule!

DL. MARTIN: Vai, ce curios! Poate, doamnă, că ne-am văzut în acest tren?

D-NA MARTIN: Se poate, nu este exclus, este plauzibil și s-ar putea, la urma urmii! ... Dar nu-mi aduc aminte, domnule!

DL. MARTIN: Am călătorit în clasa a doua, doamnă.

D-NA MARTIN: Ce bizar, ce curios și ce coincidență! Eu tot în clasa a doua am călătorit, domnule!

DL. MARTIN: Ce curios! Poate că ne-am întîlnit în clasa a doua, doamnă!

D-NA MARTIN: Este posibil și nu e deloc exclus. Dar nu-mi aduc bine aminte, domnule!

DL. MARTIN: Locul meu era în vagonul opt, compartimentul șase, doamnă.

D-NA MARTIN: Ce curios! Locul meu era tot în vagonul opt, compartimentul șase, domnule.

DL. MARTIN: Ce curios și ce coincidență! Poate că ne-am întîlnit în compartimentul șase, doamnă?

D-NA MARTIN: E posibil! Dar nu-mi aduc aminte, domnule.

DL. MARTIN: Nici eu nu-mi aduc aminte, dar e posibil să ne fi văzut acolo, și dacă mă gîndesc bine, e chiar foarte posibil!

D-NA MARTIN: O, într-adevăr, desigur, într-adevăr, domnule!

DL. MARTIN: Ce curios! ... Eu aveam locul trei, la fereastră, doamnă.

D-NA MARTIN: Vai, ce curios și ce bizar, eu aveam locul șase, tot la fereastră, domnule.

DL. MARTIN: Vai, ce curios şi ce coincidenţă! ... Eram aşadar faţă-n faţă, doamnă! Ne-am văzut atunci, poate!

D-NA MARTIN: Ce curios, e posibil! Dar nu-mi aduc aminte, domnule!

DL. MARTIN: Nici eu nu-mi aduc aminte. Dar e foarte posibil să ne fi văzut acolo, doamnă.

D-NA MARTIN: Într-adevăr, dar nu sunt sigură, domnule!

DL. MARTIN: Nu eraţi dumneavoastră, doamnă, doamna care m-a rugat să-i pun valiza în fileu şi care mi-a mulţumit şi care, pe urmă, mi-a dat voie să fumez?

D-NA MARTIN: Ba da. Eu eram, domnule! Ce curios, ce bizar, ce coincidenţă!

DL. MARTIN: Ce curios, ce bizar, ce coincidenţă! Atunci, atunci poate că ne-am cunoscut cu ocazia aceasta, doamnă?

D-NA MARTIN: Ce curios, ce coincidenţă! E posibil, dar nu-mi aduc bine aminte, domnule!

DL. MARTIN: Nici eu nu-mi aduc bine aminte, doamnă.

(Un moment de tăcere.)

DL. MARTIN: De cînd am sosit la Londra, eu locuiesc în strada Bromfield, doamnă.

D-NA MARTIN: Ce curios, ce bizar! Eu tot în strada Bromfield locuiesc de cînd am venit, domnule.

DL. MARTIN: Ce curios, atunci, atunci, atunci poate că ne-am întîlnit pe strada Bromfield, doamnă.

D-NA MARTIN: Ce curios! Se poate! Dar nu-mi aduc deloc aminte, domnule!

DL. MARTIN: Eu locuiesc la numărul 19.

D-NA MARTIN: Ce curios, eu tot la numărul 19, domnule, locuiesc!

DL. MARTIN: Atunci, atunci, atunci, atunci, atunci, doamnă, poate că ne-am văzut în casa aceasta?

D-NA MARTIN: Se poate foarte bine, domnule, dar nu-mi aduc aminte!

DL. MARTIN: Eu locuiesc la etajul cinci, apartamentul opt, doamnă!

D-NA MARTIN: Ce curios, vai, şi ce bizar! Şi ce coincidenţă. Eu tot la etajul cinci în apartamentul opt locuiesc, domnule!

DL. MARTIN: Ce curios, ce curios, ce curios! Şi ce coincidenţă! Ştiţi, camera mea de culcare are un pat cu plapuma verde şi se află în fundul coridorului, pe stînga, între closet şi bibliotecă, doamnă!

D-NA MARTIN: Ce coincidenţă, ah, ce coincidenţă! Şi camera mea de culcare are un pat cu plapuma verde şi se află în fundul coridorului şi pe stînga, între closet şi bibliotecă, domnule!

DL. MARTIN: Ce curios şi ce bizar! Atunci locuim în aceeaşi cameră şi dormim în acelaşi pat, doamnă! Poate că ne-am întîlnit acolo!

D-NA MARTIN: Ce curios, ce coincidenţă. Este foarte posibil să ne fi întîlnit acolo noaptea trecută, dar nu-mi aduc bine aminte, domnule!

DL. MARTIN: Eu am o fetiţă care locuieşte la mine, doamnă. Are doi ani, e blondă, are un ochi alb şi unul roşu, e foarte frumuşică şi o cheamă Alice, doamnă!

D-NA MARTIN: Ce bizară coincidenţă! Şi eu am o fetiţă, are doi ani, un ochi alb şi unul roşu, e foarte frumuşică şi o cheamă Alice, domnule.

DL. MARTIN *(aceeaşi voce tărăgănată, monotonă)*: Ce curios! ce coincidenţă! Poate că e aceeaşi, doamnă!

D-NA MARTIN: Ce curios! E posibil, domnule.

(Un lung moment de tăcere. Pendula bate de douăzeci şi nouă de ori.)

DL. MARTIN *(care a reflectat, se ridică încet în picioare şi cu aceeaşi voce foarte lentă, monotonă şi vag cîntată, se îndreaptă spre doamna Martin, care, surprinsă de solemnitatea domnului Martin, s-a ridicat în picioare şi ea, încet)*: Atunci, doamnă, eu cred totuşi că ne-am mai văzut şi că dumneavoastră sînteţi propria mea soţie... Elisabeth, te regăsesc!

D-NA MARTIN *(se apropie de el fără grabă. Se îmbrăţişează fără expresie. Pendula bate o dată)*: Donald, tu eşti, darling! *(Rămîn o vreme îmbrăţişaţi, nemişcaţi. Pendula mai bate de cîteva ori. Mary, în vîrful picioarelor şi cu degetul pe buze, intră în scenă şi se adresează publicului.)*

MARY: Acum, Elisabeth și Donald sunt prea fericiți ca să mă poată auzi. Pot să vă spun adevărul. Elisabeth nu este Elisabeth și Donald nu este Donald. Iată dovada: copila de care vorbește Donald nu este și fata Elisabethei, nu este una și aceeași. Fetița lui Donald are un ochi alb și unul roșu întocmai ca fetița Elisabethei. Dar pe cînd fetița lui Donald are ochiul alb în dreapta și cel roșu în stînga, cea a Elisabethei are ochiul roșu în dreapta și cel alb în stînga! Prin urmare, tot sistemul de argumentație al lui Donald cade și se împiedică de acest ultim obstacol care infirmă întreaga construcție. Cu toate coincidențele uimitoare ce par a fi tot atîtea dovezi revelatorii, nefiind părinții aceluiași copil, ei nu sunt Donald și Elisabeth. Ea crede că el este Donald și că ea este Elisabeth. El crede că ea este Elisabeth și că el este Donald: amîndoi greșesc amarnic. Cine este adevăratul Donald? Cine este adevărata Elisabeth? Cine are interes ca această încurcătură să se producă? Iată ceea ce nu trebuie să încercăm să descoperim; să lăsăm mai bine lucrurile încurcate (*Face cîțiva pași spre ușă, revine și se adresează publicului*): Am uitat să mă prezint: Sherlock Holmes. (*Pleacă.*)

SCENA III

Pendula bate, cît vrea ea. După numeroase clipe, doamna și domnul Martin se despart din îmbrățișare și-și reiau locurile dinainte.

DL. MARTIN: Să uităm această întîmplare, darling, și acum, că ne-am regăsit, să nu ne mai rătăcim și să ne reluăm viața dinainte.

SCENA IV

Doamna şi domnul Smith intră prin uşa din dreapta, fără nici o schimbare în îmbrăcăminte.

D-NA SMITH: Bună seara, iubiţi prieteni! Iertaţi-ne că ne-aţi aşteptat aşa de mult. Am socotit că trebuie să vă dăm toată cinstea cuvenită şi, cînd am auzit că ne faceţi plăcere să ne vizitaţi pe neaşteptate, ne-am repezit să ne îmbrăcăm în ţinută de seară.

DL. SMITH: N-am mîncat toată ziua. Vă aşteptăm de patru ceasuri. De ce aţi întîrziat aşa de mult?

(Doamna şi domnul Smith se aşează în faţa musafirilor. Conversaţia începe. Pendula bate foarte tare, subliniind replicile, de fiecare dată.)

D-NA MARTIN: Eu pot să cumpăr un briceag pentru fratele meu, dar dumneata nu poţi cumpăra oraşul Londra pentru tatăl dumitale.

DL. SMITH: Cu picioarele poţi merge, dar te încălzeşti mai bine cu electricitate sau cu cărbuni.

DL. MARTIN: Cine vinde azi un bou mîine capătă un ou.

D-NA SMITH: Învăţătorul învaţă pe copii, dar pisica îşi alăptează puii cînd sînt mici.

D-NA SMITH: Şi vaca ne dă cozile sale.

DL. SMITH: Cînd sunt la ţară, îmi place să fiu singur şi liniştit.

DL. MARTIN: Nu eşti încă destul de bătrîn pentru aceasta.

D-NA SMITH: Peter are dreptate: nu eşti aşa de liniştit cum este el.

D-NA SMITH: Care sunt cele şapte zile ale săptămînii?

DL. SMITH: *Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday, Friday, Saturday, Sunday.*

DL. MARTIN: *Edward is a clerck; his sister Nancy is a typist, and his brother William a shop assistant.*

D-NA SMITH: *Drôle de famille*!

D-NA MARTIN: Mai bine o pasăre pe cîmp decît un ciorap într-un copac.

DL. SMITH: Mai bine o leasă într-o casă, decît o plasă într-o rasă.
DL. MARTIN: Casa unui englez este adevăratul său castel.
D-NA SMITH: Nu știu încă destul spaniolește ca să pot să mă fac înțeleasă.
D-NA MARTIN: Ți-aș da papucii soacrei mele dacă-mi dai coșciugul soțului tău.
DL. SMITH: Caut un preot armean ca să-l însor cu servitoarea noastră.
DL. MARTIN: Fagul este un copac, în timp ce fagul este un copac, iar stejarul un stejar răsare. Dimineața în zori.
D-NA SMITH: Unchiul meu locuiește la țară, dar pe moașa ta n-o privește.
DL. MARTIN: Hîrtia este pentru scris, pisica este pentru șoarece, brînza este pentru zgîriat.
D-NA SMITH: Automobilul fuge repede, dar bucătăreasa gătește mai bine.
D-NA MARTIN: Podul este sus, pivnița este jos.
DL. SMITH: Nu te tot uita la curci; mai bine pupă-l pe primar.
DL. MARTIN: *Charity begin at home.*
D-NA SMITH: Aștept să-mi vină apeductul la moară.
DL. MARTIN: Mai multe foi mai ieftin, o dovadă că progresul social este mai bun cu zahăr...
DL. SMITH: Crema de ghete!

(După această replică a domnului Smith, ceilalți rămîn o clipă încremeniți. Se simte că o enervare plutește în aer. Bătăile pendulei sînt și ele enervante. Replicile ce urmează trebuiesc spuse mai întîi pe un ton rece, supărat. Ostilitatea și apoi enervarea cresc treptat. La sfîrșitul scenei, cele patru personaje se vor găsi în picioare, aproape de tot unii de alții țipîndu-și replicile, gata să se ia la păruială.)

DL. MARTIN: Cu crema de ghete nu-ți lustrui ochelarii.
D-NA SMITH: Da, dar cu banii pot cumpăra orice.
DL. SMITH: Mai bine să omori o găină decît să te plimbi în grădină.
DL. SMITH: Castraveții, castraveții, castraveții, castraveții, castraveții, castraveții, castraveții, castra-

veţii, castraveţii, castraveţii, castraveţii, castraveţii, castraveţii, castraveţii.

D-NA SMITH: Întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele, întîi cucoanele!!!

DL. MARTIN: Întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele, întîi cuptoarele!!!!

DL. SMITH: Nasul cu muci, cîinii cu purici!

D-NA MARTIN: Apa de dinţi!

D-NA SMITH: Cacodilat!

DL. MARTIN: Mai bine fac un ou decît să fur un bou!

DL. SMITH: Obrazul subţire n-are măsline!

D-NA MARTIN *(gura larg deschisă)*: A! O! Ha! Ho! Lasă-mă să scrîşnesc între dinţi!

D-NA SMITH: Ochiul să-ţi putrezească!

DL. MARTIN: Turcul să plătească!

DL. SMITH: Am să mă mut în altă casă!

D-NA MARTIN: Casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă, casă, căcasă!!!

D-NA SMITH: Nu muşca de undeva!

DL. MARTIN: Nu mişca de undeva!

DL. SMITH: Nu muşca de unde mişti, nu mişca de unde muşti!

D-NA MARTIN: Musca mişcă!

D-NA SMITH: Mişcă musca!

DL. MARTIN: Muşte mişcaţi!

DL. SMITH: Muştele muşcă muşcata!

D-NA MARTIN: Musca muşcă muşcata ta!

D-NA SMITH: Muşca-ţi-ar musca muşchiul!

DL. MARTIN: Domnule Smith, eşti muşchiu' muşcat!

DL. SMITH: Domnule Martin, mustul musteşte!

D-NA MARTIN: Doamnă Smith, muştele mustesc în muşchiul muşcat!

D-NA SMITH: Doamnă Martin, muşcă musca mişcă muşcata muşchiul musteşte.
DL. MARTIN: Martin!
DL. SMITH: Smith!
D-NA MARTIN şi
DL. SMITH: Martin Smith!
D-NA SMITH şi
DL. MARTIN: Smith Martin!
D-NA MARTIN şi
DL. SMITH: Smith Martin!
D-NA SMITH şi
DL. MARTIN: Martin Smith!
D-NA MARTIN: Bolborosule, bolboroaso! Bolboroşilor!
D-NA SMITH *(între dinţi)*: Khrishnamurti, Khrishnamurti, Khrishnamurti!
DL. SMITH: Popa pîrlitul, pîrlitul popii!
D-NA MARTIN: Bazdrag, bîzîg, buzeşti!
D-NA SMITH: Hiudum burum!
DL. SMITH: A, e, i, o, u, i, a, e, i, o, u, i, a, e, i, o, u, i!
D-NA MARTIN: Bî, cî, dî, fî, gî, lî, mî, nî, pî, rî, sî, tî, vî, zî!
DL. MARTIN: Mî, lî, cî, vî, rî, vî, mî, lî, rî, rî, zî, zî!
D-NA MARTIN: Oaie, aie, uie, oa, ea, ua, ou, ou, ou!
D-NA SMITH: Oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou, oubou!
DL. SMITH: An!
D-NA MARTIN: Drei!
DL. MARTIN: Ma!
D-NA SMITH: Rin!

(Toţi împreună, în culmea furiei, îşi ţipă la ureche, în timp ce pendula cade cu un zgomot asurzitor şi se aud tunete şi fulgere.)

Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin, Andrei Marin!!!!

(Îşi arată pumnii, se scuipă, sunt gata să se bată, cînd deodată se face tăcere si intră:)

MARY: Masa este servită!

(Doamna și domnul Smith, domnul și doamna Martin se liniștesc brusc și, „ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic", își surîd unii altora. Doamna Smith oferă brațul său domnului Martin, domnul Smith oferă brațul său doamnei Martin și se îndreaptă toți spre ușa din dreapta, în timp ce orchestra cîntă în surdină Oh! Tannenbaum!)

D-NA SMITH *(către domnul Martin)*: Vom mînca piftie de excremente de pasăre.

DL. MARTIN: O, doamnă, nu-mi vine a crede.

DL. SMITH *(către doamna Martin)*: Vom bea pipì de iapă.

D-NA MARTIN *(rîzînd de plăcere)*: O, domnule, vreți să glumiți!

(Pleacă. Orchestra încetează. Scena rămîne goală. Nu se mai întîmplă nimic. Minutele se scurg. Trebuie așteptat pînă ce publicul începe să dea semne serioase de enervare: fluierături, proteste, huiduieli, insulte, morcovi aruncați, bastoane, ouă clocite etc. Trebuie așteptat încă pînă ce publicul se înfurie de tot și pînă ce vreo douăzeci de spectatori năvălesc pe scenă, țipînd, înarmați cu ciomege. Furioșii se îndreaptă spre fundul decorului, dar în momentul acela, din cele patru colțuri ale scenei, răpăiesc mitralierele. Spectatorii furioși cad morți.

Directorul teatrului, cu autorul, cu un comisar de poliție și jandarmi în uniformă intră pe scenă foarte calmi. Directorul teatrului numără cadavrele: sunt douăzeci.)

DIRECTORUL TEATRULUI: Felicitările mele, domnule comisar.

AUTORUL *(către directorul teatrului)*: Mulțumesc că mi-ați luat apărarea față de măgarii ăștia! *(arată sala)*.

DIRECTORUL TEATRULUI *(către spectatorii îngroziți)*: Canaliilor! *(Către un spectator din sală)*: Scoală-te! Ce meserie ai dumneata?

SPECTATORUL: Sunt cizmar.

DIRECTORUL TEATRULUI: Du-te la cizmărie și fă ghete, ce cauți la teatru? *(Către alt spectator)*: Dar dumneata ce ești?

AL DOILEA SPECTATOR: Sunt medic, să trăiți!

DIRECTORUL TEATRULUI: Poftim, în loc să îngrijească de bolnavi, vine aici să ne încurce pe noi. *(Către o spectatoare)*: Dar dumneata ce faci?

SPECTATOAREA: Eu sunt spălătoreasă, să trăiţi!

DIRECTORUL TEATRULUI: Nu ţi-e ruşine? Ai să vezi ce spălătură am să-ţi trag eu!

AUTORUL: De ce veniţi aici şi ne-ncurcaţi? Eu mă duc să fac ghete în locul cizmarului, să spăl rufe în locul spălătoresei, să-ncurc pe doctor la spital? Nu. Eu aici sunt doctor şi-mi văd de treaba mea. Cizmarii la cizmărie, actorii la teatru, fiecare să-şi vadă de treaba lui şi lumea o să meargă mai bine.

UN ALT SPECTATOR *(din fundul sălii, se ridică)*: Dar spectatorii, la spectacol.

COMISARUL *(roşu de furie)*: Cum îndrăzneşti să vorbeşti, cînd eu tac, obraznicule? *(Către toată sala)*: Derbedeilor, să vă astîmpăraţi, să vă băgaţi minţile în cap, să vă fie învăţătură de minte! *(Arată cadavrele de pe scenă)*: Cum au păţit ăştia, aşa puteţi să păţiţi şi voi. *(Către sală)*: Voi ştiţi să apăr cea mai nobilă instituţie de cultură naţională, teatrul, acest templu de actriţe. Dreepţi! Ieşiţi afară! Să nu vă mai prind aici!

(Autorul, comisarul de poliţie, directorul teatrului şi actorii se felicită, se îmbrăţişează, glumesc cu voie bună.. Jandarmii gonesc lumea din sală.)

Secolul 20, nr. 1, 1965, pp. 58–66.

EPILOG

Eu, strig: **eu**, *şi-mi dau un pumn în piept. Am un nas cam gros, îl ţin între degete, îl mişc la stînga, la dreapta, la stînga, la dreapta.*

Eugen Ionescu
(1934)

Schiţă de portret al artistului ca saltimbanc. În anii '30, pe cînd era mai puţin celebru şi, deci, mult mai simpatic, foarte tînărul Eugen Ionescu putea fi întîlnit, aproape zilnic, dinspre amiază pînă mult după miezul nopţii, în perimetrul artistic de-atunci al Bucureştilor: boemiza pe Calea Victoriei, între „Capşa" şi „Café de la Paix", ancorînd, însă, la ţărmul stabil al generaţiei sale — Automatul „Herdan", aflat lîngă cinematograful „Select" (azi, ce întîmplare fericită pentru iubitoriul de „fiinţe mici" păpuşereşti, Teatrul „Ţăndărică"). Aici, precum croitoraşul cel viteaz al fraţilor Grimm, junele autor al *Elegiilor* ... şi al lui *Nu* se învîrtea printre alţi „funcţionari ai Pegasului", cu un aer impertinent, purtînd pe piept eşarfa cu emblema fioroasă: „Eugen Ionescu se războieşte cu toată lumea" ...

Automatul „Herdan" — primul de acest gen în capitală — era, după cum aflăm de la Ieronim Şerbu, un soi de restaurant „fără personal şi unde te serveai singur", avînd „pe pereţi agăţate aparate automate în care introduceai o monedă şi scoteai un sandvici, o prăjitură sau un pahar cu bere". Atmosfera putea fi, din cînd în cînd, chiar distinsă, confraţii reiterînd, manieraţi, eterna comandă: „Cedează-mi, te rog, o ţigare". Flancat mai totdeauna de Octav Şuluţiu (prietenul său cel mai bun) ori

de emulii săi (Arşavir Acterian şi Horia Stamatu), tînărul maestru, avîndu-l pe „NU" drept panaş, stătea la aceeaşi masă cu Virgil Gheorghiu, Bob Bulgaru, Alexandru Sahia, Horia Roman şi Eugen Jebeleanu, adresînd însă, mărinimos, cuvîntul şi „discobolilor" (Dan Petraşincu, Ieronim Şerbu şi Horia Liman) ori mucenicului Sandu Tudor, directorul *Florii de foc*, ori lui Lucian Boz, redactorul de la *Ulysse*, urcînd totodată şi pe „Corabia cu rataţi", pe a cărui punte străjuiau Emil Botta, Corneliu Temensky, Al. Robot şi Pericle Martinescu. Tot pe-aici se punea la cale apariţia unei noi reviste, *Grup nou*, ce-ar fi urmat să reprezinte generaţia tînără şi în care nici un articol n-ar fi fost semnat cu numele, ci, la sugestia lui Constantin Noica, doar cu cîte un număr (chiar şi vanitosul Eugen Ionescu nu ar fi fost decît numărul 9, căci trebuia acceptat „anonimatul numerelor", întrucît „trebuia să mergem în grup, să reprezentăm momentul istoric al generaţiei noastre tinere"). În fine, spre dimineaţă, sastisită de atîtea „ciubuce" literare, cum îşi aminteşte, indiscret, Neagu Rădulescu, „toată generaţia încăpea claie peste grămadă într-un Ford" şi pleca val-vîrtej în „Cartier", unde sosirea ei triumfală era salutată, cu chiote vesele, de Domenica şi Lili Contesa, de Ursu-Cleşte şi Bigi Mulatra . . .

Părăsind zona plăcută a anecdoticii şi intrînd într-alta, pedantă, trebuie spus că Eugen Ionescu face parte din „generaţia '27", numită astfel, pe bună dreptate, de Dan C. Mihăilescu, după anul apariţiei *Itinerariului spiritual* al lui Mircea Eliade, în care se anunţa, pentru prima oară, ofensiva generaţiei tinere — liberă de orice obligaţii istorico-politice şi, deci, total disponibilă spiritual — împotriva generaţiei mature. E vremea „reactivităţii negative" (cum spune Paul Sterian) a unei „generaţii care-şi ucide idolii" (titulatura dată de Mihail Ilovici, cam caraghiosul autor al *Negativismului tinerei generaţii*). Zece ani după lansarea manifestului lui Mircea Eliade, ofensiva aceasta îşi conservă încă acelaşi aer sîngeros, aşa cum reiese din *Crima bătrînilor* şi *Imperativul discontinuităţii*, agresivele articole ale lui Emil Cioran: „O noapte a Sfîntului Bartolomeu printre anumiţi bătrîni e singura salvare" sau „O generaţie — şi mai cu seamă una de răspîntie cum este a noastră —

trebuie să-şi conceapă viaţa ca un început absolut", întrucît: „Nu se poate construi nimic fără negaţie". Între timp, în miezul deceniului, cu o nepăsare crudă de tînăr D'Artagnan al literelor, Eugen Ionescu publică pamfletul *Critica bătrînă şi critica tinerilor* (unde hăcuieşte, în doi timpi şi trei mişcări, pe Ibrăileanu, Dragomirescu, Zarifopol şi E. Lovinescu, precum şi pe „fiii lor spirituali"), ca să producă apoi scandalul suprem prin acel *Nu*-îndrăcit şi aiuritor, care l-a scos din minţi pe Camil Petrescu şi i-a provocat istericale lui Ion Barbu.

Pînă acum — cînd ne aflăm într-o frenetică acţiune de recuperare culturală — se impusese prejudecata unui Eugen Ionescu autor a numai două opere izolate, *Elegii pentru fiinţe mici* şi *Nu*; or, se dovedeşte în momentul de faţă, dimensiunea romanească a operei sale este cu mult mai bine conturată decît ne imaginam[1]. Pe de o parte, au rămas risipite prin periodicele vremii poezii, fragmente de roman şi diverse „pagini rupte din jurnal", pe de alta, numeroase articole şi eseuri, cronici literare şi dramatice, eseuri şi cronici plastice, note de lectură, interviuri şi răspunsuri (neortodoxe) la diferite anchete literare ş. a. m. d. Prin toate acestea, scriitorul intră într-un anume context cultural, literar şi ideatic, integrîndu-se, deci, unei anume tradiţii: cu alte cuvinte, el se reîntoarce pe deplin acasă. Cîteva exemple: un poem de licean are vagi ecouri de rondel macedonskian; o variantă a *Jurnalului la şaisprezece ani* conţine un neaşteptat final ce trimite direct la Mateiu Caragiale: „ Seara aceasta e o seară mistică. Îmi aduce aminte de o altă seară, dintr-o altă viaţă ... Iar eu nu puteam suferi serile, pentru că (găseam noi explicaţia) murisem odată, într-un amurg, asasinat de o ceată de conspiratori ..."; multe din „elegiile pentru fiinţe mici" sînt învăluite într-un aer arghezian, după

[1] Singurul cunoscător al integralei ionesciene româneşti a fost, pînă acum, doar Gelu Ionescu, a cărui monografie *Eugen Ionescu sau Anatomia unei negaţii*, interzisă la noi un deceniu şi jumătate, a văzut lumina tiparului numai în străinătate, sub titlul, e adevărat, cam didactic *Les débuts littéraires roumains d'Eugène Ionesco (1926—1940)*, traduit du roumain par Mirella Nedelco-Patureau, Heidelberg, Carl Winter-Universitätsverlag, 1989 (colecţia „Studia romanica", nr. 75).

cum „elegiile grotești" sînt provocate de un spirit ludic de sorginte barbiană; apoi fragmentul *Emil îndrăgostit*, sfîrșit într-o atmosferă lunară, halucinantă, de despărțire pasionantă, evocă într-un mod straniu deznodămîntul *Adelei*; în fine, fără a fi vorba, firește, de vreo influență, același *Jurnal la șaisprezece ani* — cu stupefianta provocare adresată destinului: „voi fi unul din marii scriitori ai istoriei lumii" — trebuie citit paralel, pentru reflectare reciprocă, cu *Romanul adolescentului miop* al lui Mircea Eliade, plin de acea „luptă contra somnului" a elevului-savant ce devoră cărțile, pregătindu-se pentru marile sinteze de mai tîrziu (in paranteză fie spus, nici Cioran, de altfel, nu și-a încălcat cuvîntul: „Dacă un profet blestemat m-ar asigura că vom merge cu toții, într-o continuitate perfectă cu bătrînii, expatrierea și exilul mi s-ar părea o voluptate obligatorie").

Despre *Elegiile pentru ființe mici* s-a spus, mereu, că circumscriu o poezie minoră; observația mi se pare o banalitate ieșită dintr-o lectură distrată de cititor uscat, adult prea adult. Poezia aceasta are exact tonul pe care trebuie să-l aibă una scrisă cu ființe mici pentru ființe mici. De aceea și este o poezie stîngace și naivă, precum desenele infantile, și care — oricît ar părea de surprinzător — are o clară predeterminare intențională: „Ca emoția să se înalțe, trebuie să treacă în poezie fără să-și dea seama, *stîngaci, naiv*, fără tehnică și fără talent", se spune, la un moment dat, în extraordinara *Viață grotescă și tragică a lui Victor Hugo*. În fine, oricum, altceva e important în aceste elegii, și anume acea aglomerare treptată de ființe și obiecte provenite din arsenalul jucăriilor ori din zona teatrului de marionete: oamenii-păpuși, „decoloratul arlechin", „popa cu barbă de vată", „păpușa, madonă de ceară", „un călător liliputan", trenuri-expres de tinichea, trompete minuscule, biserica de mucava, toate elemente dintr-o Țară de carton și vată, toate aflate de-a valma într-o „cutie de păpușe". Privite prin lentila măritoare a fragmentelor de roman, a eseurilor sau a paginilor de jurnal (de altfel greu diferențiabile la Ionescu unele de altele), *Elegiile pentru ființe mici* își schimbă complet semnificația. Pentru că între soldatul de plumb din mîna

copilului și omul din palma lui Dumnezeu nu-i nici o diferență de esență: „Mă lovesc de limitele, de zidurile rațiunii mele. Nu am dreptul să interpretez ceea ce nu văd și să-i împrumut ordinea sau dezordinea asta, de-aici. Mă predau, mă părăsesc în brațele celor de dincolo, a celor ce ne înconjoară de peste tot. Mă încred. În orice caz — de altfel — suntem părăsiți lor. *Suntem marionetele lor*", ale zeilor camuflați, ce trag, din culise, sforile:

S-a sfărîmat
păpușa care mișca mîna dreaptă,
cînd trăgeai sfoara stîngă,
și piciorul stîng,
cînd trăgeai sfoara dreaptă.

Omul stă tot într-o „cutie", ca și grațioasa madonă de ceară, cu ochii ficși și triști, la discreția unui Gulliver divin: „Totul este o cutie: cineva o ține în mînă. Noi suntem soldați de plumb". Universul întreg, o știm încă de la Martin Luther, nu e decît uriașul „teatru de păpuși al lui Dumnezeu". Tînărul Eugen Ionescu s-a născut cu această revelație, primind dintru început să fie măscăriciul lui Dumnezeu, un saltimbanc metafizic: „*Accept starea mea de marionetă*. Accept ridicolul meu. Accept ridicolul metafizic al stării mele de om". De aceea drama lui nu este estetică, ci ontologică, iar pariul lui Pascal nu mai are pentru el nici o valabilitate, nemaioferindu-i nici o șansă de mîntuire: „Doamnelor și Domnilor, sau există Dumnezeu, sau nu există Dumnezeu. Dacă există Dumnezeu, nu are nici un rost să ne ocupăm de literatură. Dacă nu există Dumnezeu, iarăși nu are nici un rost să ne ocupăm cu literatura. Nu are nici un rost, pentru că suntem neimportanți". În consecință, Ionescu a făcut harcea-parcea, în *Nu*, literatura noastră interbelică, întrucît din pur hazard era, în 1934, român; dacă ar fi fost, din același hazard, englez, literatura engleză ar fi fost aceea care ar fi suportat, din partea lui, același tratament . . .

Restul nu-i, din nou, decît anecdotică despre scriitorul rămas complet neînțeles pentru contemporanii săi. Urmaș al lui Urmuz și al „pahucilor" acestuia, în frunte cu G. Ciprian, Eugen Ionescu, asumîndu-și condiția de măscă-

rici al Domnului, provoacă „stupida cauzalitate cotidiană", scoţînd limba obraznic la necunoscuţi fie în propria-i scriitură, fie în plină stradă. Într-o lume în care silogismul poate fi perfect, dar în care premisele se dovedesc a fi false, artistul devine, cum s-a spus, un Gorgias de Bucureşti: „... nu există probleme care să se întemeieze pe realităţi, căci toate realităţile noastre sunt neîntemeiate". Din toate acestea, opaci la tragicul ontologic, mai toţi contemporanii săi nu i-au fixat, în memorie, decît gesticulaţia exterioară, amuzantă: „... încrucişează ochii, face ca pitpalacul sau cîntă cocoşeşte. Pe stradă, în public, oriunde ... Spuneţi-mi cine l-a prins vreodată pe Eugen Lovinescu măcăind ca raţele? Cine l-a văzut pe Şerban Cioculescu bătîndu-se cu mere pe bulevardul Elisabeta şi ţopăind ca berzele într-un picior? Cine l-a văzut dînd cu tifla domnilor din trăsuri, pe un G. Călinescu sau Pompiliu Constantinescu? Nimeni. Pe Eugen Ionescu, însă, îl puteţi vedea oricînd"[1] ...

Eugen Ionescu şi critica teatrului analitic. Lectura integrală a creaţiilor româneşti aduce cu sine surpriza cea mare: Eugen Ionescu îl conţine, în epură, întru totul pe Eugène Ionesco. Astfel, *Elegiile pentru fiinţe mici* trebuie citite împreună cu acele fermecătoare *Quatre contes pour enfants de moins de trois ans* (între care cea de a doua poveste e o adevărată *Cîntare a cîntărilor* copilărească). Diversele motive ale nostalgiei paradisiace, prezente în fragmentele de roman şi de jurnal româneşti, se regăsesc în jurnalul în fărîme franţuzesc ori în *La Photo du Colonel, Le Piéton de l'air* ori în *Tueur sans gages* şi *La Soif et la Faim*. Dar legătura definitivă dintre Ionescu şi Ionesco o întreţese *Englezeşte fără profesor*[2] şi *Cîntăreaţa cheală*. În funcţie de unghiul din care le privim, *Cîntăreaţa cheală* şi *Englezeşte*

---

[1] v. în acest sens Neagu Rădulescu, *Turnul Babel*, Bucureşti, Cugetarea-Georgescu Delafras, 1941, p. 88, precum şi alte episoade ale cărţii.

[2] Anti-piesa *Englezeşte fără profesor* — pusă în scenă de trupa studenţească de teatru „Ars Amatoria" din Cluj, în regia subsemnatului — a avut premiera absolută în 1980. Spectacolul, revăzut, a fost reluat în 1985 şi 1990.

fără profesor reprezintă fie germenele unui nou tip de teatru, fie oglinda grotescă și parodică a întregului teatru anterior. Din primul unghi de vedere a reflectat lucrurile prologul lui Gelu Ionescu. Din al doilea unghi, pe care încearcă să-l revele epilogul de față, anti-piesa ionesciană constituie stația finală a dramaturgiei europene.

Una dintre replicile-cheie din *Englezește fără profesor* — reluată apoi și în *La Cantatrice chauve* — anunță și consfințește, dacă privim lucrurile în totalitate, unitatea gîndirii teatrale a lui Eugen Ionescu de-a lungul tuturor etapelor de creație. Această replică simptomatică aparține lui Mary, camerista, care, mimînd la un moment dat ieșirea din scenă, revine brusc în fața publicului și exclamă cu impertinență: „Am uitat să mă prezint: Sherlock Holmes". Afirmația surprinzătoare a jupînesei trebuie, în ciuda tuturor aparențelor, luată în serios și pusă în legătură cu lunga „analiză" detectivistă pe care ea o face dezvăluirilor succesive din dialogul dintre domnul și doamna Martin.

Cum se știe, soții Martin realizează o incursiune retrospectivă în biografia lor, încercînd să-și regăsească identitatea prin recuperarea trecutului comun: ei au impresia stranie că s-au mai văzut „undeva" și circumscriu treptat mai multe nivele ale trecutului: amîndoi sînt originari din Manchester; au părăsit acest oraș „exact acum cinci săptămîni" într-un mod identic, adică luînd „trenul de o jumătate peste opt dimineața care ajunge la Londra la un sfert pînă la cinci"; de atunci locuiesc, la Londra, pe aceeași stradă, în aceeași casă și în același apartament; în consecință, s-ar putea să se fi întîlnit chiar „noaptea trecută" întrucît dorm, se pare, în același pat cu plapuma verde etc.; în fine, ei descoperă — supremă dovadă a unui trecut comun, uitat, dar regăsit în mod deductiv — că au o fetiță, care se numește Alice și care are un ochi alb și unul roșu. Este evident că, aici, Eugen Ionescu parodiază unul din elementele clasice ale intrigii dramatice, așa-zisa *recunoaștere*, ce reprezintă, conform *Poeticii* lui Aristotel, trecerea personajelor „de la neștiință la știință" în urma unor revelații. Mai mult încă, cu puțină pedanterie, putem indica chiar și care anume „recunoașteri" sînt parodiate în *Englezește fără profesor*: a treia categorie

provocată de amintire) şi a patra, aceea ce decurge dintr-un silogism (V. *Poetica* aristotelică, paragraful XVI). „Recunoaşterea" dintre soţii Martin se face, în primul rînd, silogistic, prin deducţii, ca şi prin evocarea unei experienţe anterioare comune ce pare a se dezvălui prin revelatoare coincidenţe. Concluzia celor două personaje pare deci firească şi indubitabilă: recuperîndu-şi şi recunoscîndu-şi trecutul, domnul şi doamna Martin şi-au regăsit şi identitatea:

DL. MARTIN: *Atunci, doamnă, eu cred că totuşi ne-am mai văzut şi că dumneavoastră sunteţi propria mea soţie... Elisabeth, te regăsesc!*

D-NA MARTIN: *Donald, tu eşti, darling!*

Intrarea intempestivă a lui Mary, *alias* Sherlock Holmes răstoarnă însă complet situaţia; jupîneasa desfiinţează, într-o clipă, întregul sistem de argumentare al soţilor Martin şi, producînd noi probe, impune o altă concluzie logică: „Elisabeth nu este Elisabeth şi Donald nu este Donald" ş.a.m.d.

Sensul referinţei ironic-poliţiste din celebra anti-piesă se revelă abia odată cu piesele ulterioare ale lui Eugen Ionescu. Implicită în *Englezeşte fără profesor* sau în *Cîntăreaţa cheală*, critica şi parodierea teatrului european anterior devine explicită în celelalte creaţii, replica sarcastică a lui Mary rezumînd, *aprioric*, întreaga discuţie teoretică din *Victimele datoriei*. Aici, Choubert nu face decît să reia şi să teoretizeze pe larg ceea ce Mary exprimase, sibilinic, printr-o singură, misterioasă sintagmă: „Sherlock Holmes". Teatrul — afirmă Choubert — de la originile sale pînă în prezent n-a fost decît unul *poliţist*, căci orice piesă reprezintă doar o *anchetă*, care, în deznodămînt, îşi deconspiră concluziile: situaţia dramatică, propusă de autor, constituie întotdeauna o enigmă, iar „enigmele sînt poliţiste". De aici reiese că Choubert, asemeni lui Eugen Ionescu însuşi, repudiază „piesa de teatru-raţionament", construită silogistic, al cărei epilog logic este consecinţa premiselor puse de scenele introductive. Un asemenea „théâtre policier" există, cum tot Choubert ne avertizează, încă din antichitate; or, atunci, concretizînd sugestia lui Choubert—Ionesco, putem trage concluzia că modelul acestui fel de dramă

este, firește, *Oedip rege*. Căci aici enigmele și coincidențele ascunse în trecutul personajelor ne sînt dezvăluite, pas cu pas, cu stringență logică, prin deducțiile implacabile ale anchetei conduse chiar de Oedip, și încununate de succesivele „recunoașteri" între personaje.

Într-o renumită scrisoare către Goethe, Schiller observa că, în *Oedip rege*, evenimentele s-au consumat înainte de ridicarea cortinei și că, pe scena propriu-zisă, nu mai asistăm decît la o „tragische Analysis". Așa că, de la Schiller încoace, în estetica germană, acest gen de „teatru polițist" poartă numele de *teatru analitic*, definind acea dramă întoarsă către trecut, acel epilog dramatic în care mai apar numai motivațiile ce stau la originea enigmelor îngropate în biografia anterioară a eroilor. Într-o *piesă analitică*, spre deosebire de *piesa sintetică*, personajele nu mai trăiesc evenimente actuale, ce se nasc și se consumă în timpul scenic propriu-zis și în fața spectatorilor, ci retrăiesc, evocă și analizează evenimentele care s-au petrecut cu mult înaintea ridicării de cortină. Arhetipul acestui tip de dramă este *Oedip rege*, iar dramaturgul care l-a ilustrat cu predilecție, Ibsen. Or, aproape tot teatrul modern este unul post-ibsenian, căci, rînd pe rînd, Strindberg, Hauptmann, Pirandello, Cehov, Show, O'Neill, Camil Petrescu, Sartre, Gorki, Krleza etc. pun accentul decisiv tocmai pe elementul analitic. De aceea, parodiind, sub forma „teatrului polițist", teatrul analitic, opera lui Ionescu circumscrie, cum am mai spus, o stație-terminus a dramaturgiei europene.

O completare a criticii teatrului analitic o oferă, tot în *Victimele datoriei*, poetul Nicolas d'Eu, care militează pentru un „teatru irațional ist", pentru un „théâtre surréalisant", adică unul nonaristotelic, provenit dintr-o „nouă logică" și o „nouă psihologie", una a antagonismelor, dinamică din care a fost eliminat „principiul identității și al unității caracterelor", în care poate fi detectată „contradicția și non-contradicția, non-contradicția în ceea ce simțul comun consideră contradictoriu". La modul ironic, în noua dramă se conservă elementele de bază ale teatrului analitic tradițional (așa cum îl cunoaștem de la Sofocle pînă la Ibsen și urmașii lui), dar predeterminarea persona-

jelor, existentă încă la Ionescu, devine confuză, trecutul nu-şi mai revelă, în retrospecţia onirică, un sens clar iar drept urmare, eroii nu reuşesc să-şi mai regăsească identitatea: soţii Martin îşi amintesc fără să-şi amintească, nu-şi amintesc amintindu-şi, iar Donald şi Elisabeth sînt Donald şi Elisabeth tocmai nefiind Donald şi Elisabeth: „Caracterele îşi pierd forma în informul devenirii. Fiecare personaj e mai puţin el însuşi decît altul". În consecinţă, acţinnea dramatică şi cauzalitatea ei catalizatoare din punct de vedere teatral (explicată, de obicei, de motivaţiile descoperite în cursul „anchetei" şi a „analizei"), aici, se dizolvă „cel puţin sub vechea lor formă ultragrosolană, prea evidentă, falsă, ca tot ce e evident..." Noua dramă urmează deci să fie epurată de orice reziduuri inautentice, artificiale, provenite dintr-o proiectare silogistică a situaţiei dramatice, tot ce e inteligibil şi coerent — „aristotéliquement logique" — fiind îndepărtat din „teatrul iraţionalist". Iată de ce monologul detectivist al cameristei din *Englezeşte fără profesor* constituie, de fapt, o parodie a vechiului teatru analitic, Mary dînd cu tifla publicului, după ce construieşte o adevărată enigmă poliţistă pe care o lasă complet nedescifrată:

MARY: Cine este adevăratul Donald? Cine este adevărata Elisabeth? Cine are interes ca această încurcătură să se producă? Iată ceea ce nu trebuie să încercăm să descoperim; să lăsăm mai bine lucrurile încurcate. (Face cîţiva paşi spre uşă, revine şi se adresează publicului): *Am uitat să mă prezint: Sherlock Holmes* (pleacă).

Anti-piesa promovează, mai întîi, prin relaţia dintre soţii Smith, iar apoi, pînă la exasperare, prin relaţia dintre soţii Martin, un tip de teatru static. Odată cu scena a IV-a se produce o violentă ruptură de ritm, o accelerare gradată a acestuia pînă la paroxismul exploziv. În final, deconstrucţia dramaticului se desăvîrşeşte: limbajul, dezagregat, şi-a anulat complet structura sa informativă, risipindu-se într-un „confetti sonor" de vocale şi consoane, într-un pur material verbal, anunţînd apariţia elementelor de *happening* de astăzi. Deznodămîntul din *Englezeşte fără profesor* — absent în *Cîntăreaţa cheală* — părea, prin adu-

cerea în scenă a Directorului, a Autorului și a Comisarului, unul pirandellian, datorită amestecului de ficțiune și realitate. Dar, prin manipularea și agresarea spectatorului, prin transferarea centrului de joc din scenă în sală, ca și prin transformarea privitorului în privit, *Englezește fără profesor* se preschimbă într-un adevărat *happening*, înainte ca acesta să fi fost inventat.

Cum mărturisește Ionescu în ultimul său jurnal, *La Quête intermittente*, *Englezește fără profesor* a fost scrisă încă din 1943, prefațînd în absolut întreaga istorie a teatrului absurdului. E, aici, o mare șansă a teatrului românesc, care își adjudecă, astfel, o prioritate reală. De aceea, putem și noi să exclamăm satisfăcuți, asemeni unui personaj al său : „Îl avem pe Ionescu, și Ionescu ne ajunge !".

ION VARTIC

ea în[illegible] a Directorului, a Autorului și a Comisarului
ul pirandellian, datorită amestecului de ficțiune și reali-
e. Dar, prin manipularea și agresarea spectatorului,
n transferarea centrului de joc din scenă în sală, ca și
a transformarea privitorului în privit, *Englezește fără*
fesor se preschimbă într-un adevărat *happening*, înainte
acesta să fi fost inventat.

Cum mărturisește Ionescu în ultimul său jurnal, *La*
le intermittente, *Englezește fără profesor* a fost scrisă
i din 1943, prefațînd în absolut întreaga istorie a tea-
ui absurdului. E, aici, o mare șansă a teatrului româ-
, care își adjudecă, astfel, o prioritate reală. De aceea,
em și noi să exclamăm satisfăcuți, asemeni unui per-
j al său: „Îl avem pe Ionescu, și Ionescu ne ajunge!"

[illegible]

MARY: [illegible]

[illegible]

SUMAR

PROZĂ SCURTĂ ȘI FRAGMENTE DE ROMAN

VIAȚA GROTESCĂ ȘI TRAGICĂ A LUI VICTOR HUGO

PAGINI RUPTE DIN JURNAL

ENGLEZEȘTE FĂRĂ PROFESOR

Lector: MARIAN PAPAHAGI

Apărut: 1991. Bun de tipar: 22. I. 1991.
Coli de tipar: 12.
Format: 54×84/16. Tiraj: 5000 ex.

Tiparul executat sub comanda nr. 2/1991
la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj, B-dul 22 Decembrie nr. 146,
România

